

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

ΜΕ ΣΧΟΛΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΩΣΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟ
ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΟ
ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΟ
ΣΥΝΩΝΥΜΩΝ – ΑΝΤΙΘΕΤΩΝ
ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ
ΑΚΡΩΝΥΜΙΩΝ

ΠΕΜΠΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ Ι.Κ.Ε.

ΑΘΗΝΑ 2019

Στην έκδοση του επιστημονικού έργου «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας» του καθηγητή Γ. Μπαμπινιώτη πολύτιμη βοήθεια προσέφεραν οι:

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Τράπαλης Γεώργιος
Λυκιαρδόπουλος Νικόλαος
Μουσιάδης Θεόδωρος
Τσαγκαράκη Ειρήνη
Γαλαίος Ιωάννης

Δημοπούλου Βαρβάρα
Ιακώβου Μαρία
Καρτάλου Αθηνά
Φυλιππάτου Μαρία

Φάρου Σπυριδούλα
Μπαμπινιώτη Φλωρίτα
Αννίνου Τζένη

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

Τράπαλης Γεώργιος
Μουσιάδης Θεόδωρος

Φράγκου-Κικιλία Ρίτσα
Δημάρατος Φίλιππος
† Χωραφάς Ευστράτιος

Λουτριανάκη Ευαγγελία
Βολτή Λίντα
Μπαμπινιώτη Φλωρίτα

Διόρθωση τυπογραφικών δοκιμών:
Σουλτάνης Παναγιώτης
Ακριτίδου Αριστέα

ΤΡΙΤΗ & ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Τράπαλης Γεώργιος
Μουσιάδης Θεόδωρος
Μπάτζιος Γεώργιος

ΠΕΜΠΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Μουσιάδης Θεόδωρος
Μπάτζιος Γεώργιος

Εκδόσεις: ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ Ι.Κ.Ε.

Κοκκιναρά 15, 145 63 Κηφισιά

Τηλ.: 210.99.65.443 Fax: 210.99.61.649

Ηλ. ταχυδρομείο: info@lexicon.gr

sales@lexicon.gr

Ιστότοπος: www.lexicon.gr

ISBN 978-960-9582-14-8

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ: Απρίλιος 1998

Επανεκτύπωση: Ιούλιος 1998

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ: Ιανουάριος 2002

Α΄ Ανατύπωση με διορθώσεις: Απρίλιος 2003

Β΄ Ανατύπωση με πολλές βελτιώσεις: Οκτώβριος 2004

Γ΄ Ανατύπωση με διορθώσεις: Φεβρουάριος 2006

ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ: Ιούλιος 2008

ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΚΔΟΣΗ: Μάρτιος 2012

ΠΕΜΠΤΗ ΕΚΔΟΣΗ: Αύγουστος 2019

© Copyright ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ Ι.Κ.Ε.

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι κατά τον Ν. 2121/1993 και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική ή μερική, η παραφρασμένη ή διασκευασμένη απόδοση του περιεχομένου (λημμάτων, σχολίων και πινάκων) του παρόντος Λεξικού με οποιονδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης κ.λπ. χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΕΚΔΟΣΗ

ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ Ι.Κ.Ε.

Γενική επιμέλεια έκδοσης και Συντονισμός: Νάντια Δήμου-Τσιβεριώτη

Γραμματεία: Ειρήνη Μούτου

Σχεδιασμός εξωφύλλου: Δημιουργικό Κέντρο ANMAR

Εκτύπωση και βιβλιοδεσία: LegoPrint S.p.A., Lavis (TN) – Italy

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Ε΄ ΕΚΔΟΣΗΣ	9
ΠΡΟΛΟΓΟΣ Δ΄ & Γ΄ ΕΚΔΟΣΗΣ	10
ΠΡΟΛΟΓΟΣ Β΄ ΕΚΔΟΣΗΣ	11
ΠΡΟΛΟΓΟΣ Α΄ ΕΚΔΟΣΗΣ	13
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ	15
ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ	25
1. Οι λέξεις τού λεξικού (τα «λήμματα»)	25
2. Δομή τού λήμματος	26
3. Γραμματικές πληροφορίες	27
4. Οι σημασίες των λημμάτων	29
5. Συνώνυμα – αντώνυμα (αντίθετα)	31
6. Ετυμολογία	32
7. Σχόλια	34
8. Ορθογραφία	37
9. Το Παράρτημα	37
ΛΕΞΙΚΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ	38
1. «Τὸ πρῶτον βιβλίον ἐκάστου ἔθνους»	38
2. Τα πρώτα λεξικά	39
3. Λεξικά τού 17ου αι.	40
4. Οι πρώτες γραμματικές	40
5. Λεξικά τού 18ου αι.	40
6. Λεξικά τού 19ου αι.	41
7. Η χρυσή εποχή τής Νεοελληνικής Λεξικογραφίας	50
8. Νεότερα ερμηνευτικά λεξικά	55
9. Το Λεξικό τού Βοσταντζόγλου	57
10. Λεξικά Συνωνύμων	57
11. Λεξικά Επιθέτων	60
12. Ετυμολογικά Λεξικά	60
13. Ορθογραφικά Λεξικά	61
14. Αντίστροφα Λεξικά	62
15. Επιλεγόμενα	63
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ	67
ΣΥΜΒΟΛΑ	69
ΟΔΗΓΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ ΛΗΜΜΑΤΩΝ	70

ΛΕΞΙΚΟ: Α – Λ	73-1182
---------------	---------

ΕΝΘΕΤΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Περίοδοι Ελληνικής Γλώσσας	1184
Αρχαίες Ελληνικές Διάλεκτοι	1184
Νεοελληνικές Διάλεκτοι	1184
Ινδοευρωπαϊκές Γλώσσες	1185
Ενδεικτικός Πίνακας των μορφών αντιπροσώπευσης των ινδοευρωπαϊκών φθόγγων στην Ελληνική	1186
Αντιδάνεια	1187
Ορθογραφία Αντιδανείων	1189
Ελληνογενείς ξένοι όροι	1189
Ορθογραφία ελληνογενών ξένων όρων	1193

Ξένες λέξεις τής Νέας Ελληνικής	1193
Παλαιότερες ξένες λέξεις (Επιλεκτικός πίνακας παλαιότερων ξένων λέξεων που εξελληνίστηκαν ή υποχώρησαν ή η χρήση τους δεν είναι ευρύτερα γνωστή)	1200
Λέξεις με προβλήματα ορθογραφίας	1202
Ορθογραφία ξένων τοπωνυμίων και ανθρωπωνυμίων	1205
Ορθογραφία παραγώγων από ξένα κύρια ονόματα	1205
Ομόηχα	1206
Παρώνυμα	1207
Ρήματα που ακολουθούν διαφορετικό πρότυπο σχηματισμού (Ανώμαλα Ρήματα)	1208
Προσωπικές Αντωνυμίες	1213
Προθέσεις	1214
Κανόνες Τονισμού	1215
Κανόνες συλλαβισμού τής Νέας Ελληνικής Γλώσσας	1216
Το Τελικό -ν	1217
Διαλυτικά	1217
Μία ή δύο λέξεις;	1217
Λέξεις που γράφονται με κεφαλαίο το πρώτο γράμμα	1218
Το Ενωτικό	1219
Αριθμοί – Αριθμητικά	1220
Οι Βαθμοί στις Ένοπλες Δυνάμεις και στα Σώματα Ασφαλείας	1223
Δικαστήρια	1224
Οι κυριότερες λατινικές και ξενόγλωσσες φράσεις και λέξεις	1225
Ξενόγλωσσοι όροι πληροφορικής και κινητής τηλεφωνίας	1228
Νομίσματα των χωρών τού κόσμου	1231
Περιοδικός Πίνακας Στοιχείων	1232
ΛΕΞΙΚΟ: Μ – Ω	1233-2308

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Ε΄ ΕΚΔΟΣΗΣ

Συμπληρώθηκε μια ολόκληρη εικοσαετία από την πρώτη έκδοση του «Λεξικού τής Νέας Ελληνικής Γλώσσας» μέχρι την πέμπτη έκδοση που κρατάμε σήμερα στα χέρια μας. Κυκλοφορήθηκε το 1998! Αντικειμενικά, προσείλκυσε το ενδιαφέρον για τη γλώσσα μας ενός πολύ μεγάλου μέρους του αναγνωστικού κοινού για πρώτη φορά. Εκτιμήθηκε, διαβάστηκε, χρησιμοποιήθηκε πολλαπλώς, αγαπήθηκε. Τόσο η πρώτη έκδοση του Λεξικού όσο και οι τρεις άλλες που ακολούθησαν (2^η έκδοση του 2002, 3^η έκδοση του 2008 και 4^η έκδοση του 2012), καθώς και οι ενδιάμεσες ανατυπώσεις (όλες βελτιωμένες) περιβλήθηκαν με την εμπιστοσύνη, την εκτίμηση και την αγάπη των αναγνωστών. Έτσι, επτά χρόνια μετά την 4^η έκδοση προχωρήσαμε στην παρούσα 5^η έκδοση.

Συσσωρεύτηκε εν τω μεταξύ πολύ νέο υλικό (1.100 λέξεις) που δεν θέλαμε να το αγνοήσουμε. Δουλέψαμε συστηματικά να το περιλάβουμε. Η καλπάζουσα τεχνολογία υπαγόρευσε να περιλάβουμε πολλούς νέους όρους του διαδικτύου και των ποικίλων ηλεκτρονικών και πληροφοριακών εφαρμογών, για να ενημερώνονται οι αναγνώστες μας σε έναν σύγχρονο γλωσσικό χώρο που γεννά απορίες. Επισημάναμε ακόμη —και μάς επισήμαναν φίλοι, αναγνώστες γνωστοί και άγνωστοι (αναφέρω ενδεικτικά τον φιλόλογο Πέτρο Δημητρακόπουλο και τον αιώνιο φίλο, αναγνώστη γνωστό και άγνωστο (αναφέρω ενδεικτικά τον φιλόλογο Ανδρέα Παστελλά)— κάποιες ελλείψεις ή και παραλείψεις σε λέξεις, φράσεις, σημασίες, χρήσεις, ετυμολογίες, σε τύπους, παραδείγματα, αρκτικόλεξα και λοιπό γλωσσικό υλικό. Ειδικότερα, στον ιδιαίτερα λεπτό και δύσκολο χώρο τής ετυμολογίας νέα ενδελεχής έρευνα οδήγησε σε βελτιώσεις, προσθήκες και αναθεωρήσεις κάποιων λημάτων με πληροφορίες κυρίως από τη μεσολαβήσασα έκδοση του ειδικού Ετυμολογικού Λεξικού μας (1^η έκδοση 2009, 2^η έκδοση 2011).

Η αγωνία που μάς κατείχε πάντα να αποτυπώσουμε με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια, πληρότητα και εγκυρότητα τον θησαυρό τής ελληνικής γλώσσας μάς συνέχει διαρκώς και μάς κρατάει σε εγρήγορση για την καταγραφή τής ασίγαστης λεξιλογικής δυναμικής τής γλώσσας μας. Με γνώμονα τη χρήση των λέξεων από τους ομιλητές τής Ελληνικής, με μεγάλη προσοχή, ευαισθησία και αίσθηση ευθύνης εισάγουμε λέξεις που δημιουργήθηκαν και καθιερώθηκαν εν τω μεταξύ, αποφεύγοντας πρόσκαιρους νεολογισμούς και άλλους που ακόμη δοκιμάζονται στη βάση τής έκφρασης των πολλών. Δεν σπεύδουμε αλλά ούτε διστάζουμε. Αφήνουμε το γλωσσικό υλικό να κατασταλάξει στη χρήση, για να το υιοθετήσουμε. Αλλιώς ένα λεξικό μπορεί να καταλήξει σε «νεκροταφείο νεολογισμών» που έλαμψαν προς καιρόν και χάθηκαν από τη χρήση.

Έτσι, η μετά χείρας 5^η έκδοση του Λεξικού δεν απέχει μόνο χρονικά από την πρώτη έκδοση, αλλά απέχει πολύ σε περιεχόμενο (και από την 4^η ακόμη έκδοση) και στην ίδια τη μορφή του Λεξικού. Έγχρωμα λήμματα, έγχρωμο ένθετο, έμφαση στην τυπογραφική μορφή και την τεχνική εμφάνιση του Λεξικού, όση και στο περιεχόμενο που τού εξασφάλισε διαχρονικά εγκυρότητα, ευρύτατη χρήση, σπάνια αναγνωρισιμότητα και τεράστιο αριθμό παραπομπών από επιστημονικά έργα, παντοειδή δημοσιεύματα (άρθρα, δικογράφα, μελέτες κ.λπ.), καθώς και από τον έντυπο και ηλεκτρονικό Τύπο.

Η εμπιστοσύνη των αναγνωστών στο Λεξικό τής Ελληνικής Γλώσσας και ο ρόλος που ευτύχησε να παίξει το έργο αυτό στη γνωριμία και εξοικείωση του ευρύτερου κοινού στην Ελλάδα με την έννοια του λεξικού μεγαλώνουν τις ευθύνες μας, στις οποίες πάντοτε και τώρα προσπαθούμε να αναταποκριθούμε.

Τελειώνω τον βραχύ αυτόν Πρόλογο με ευχαριστίες. Η συμβολή στην 5^η έκδοση του λεξικού των γλωσσολόγων Θεόδωρου Μωυσιάδη και Γιώργου Μπάτζιου υπήρξε καίρια και πολύτιμη, όπως ιδιαίτερα σημαντική και πολύμορφη υπήρξε η συμβολή τής εκδότριας Νάντιας Δήμου-Τσιβερίωτη και σε αυτή την έκδοση του Λεξικού, καθώς και τής συνεργάτιδάς μας Ειρήνης Μούτου. Θερμά και δημόσια τους ευχαριστώ από τη θέση αυτή.

τού Λεξικού. Τα ονόματά τους αναγράφονται σε άλλη σελίδα του Λεξικού· εδώ δεν έχω παρά να τους ευχαριστήσω για μία ακόμη φορά, γιατί αγκάλιασαν αυτό το έργο με ασυνήθιστη για νέους επιστήμονες ικανότητα και ωριμότητα. Ιδιαίτερα ευχαριστώ τους Γιώργο Τράπαλη, Νίκο Λυκιαρδόπουλο, Θεόδωρο Μωυσιάδη, Ειρήνη Τσαγκαράκη και Γιάννη Γαλαίο, που συνεργάστηκαν μαζί μου μέχρι το τελικό στάδιο τής έκδοσης του λεξικού. Ο Γ. Τράπαλης επωμίστηκε επιπλέον το εξαιρετικά δύσκολο έργο τής επιμέλειας των τελικών δοκιμών. Σε αυτό το στάδιο βοήθησαν και οι γλωσσολόγοι Ρούλα Φάρου, Φλωρίτα Μπαμπινιώτη, Ασημίνα Αναγνωστοπούλου και Ευγενία Αννίνου. Σε αυτές και στον γλωσσολόγο Νικόλαο Βασιλάκο (ο οποίος βοήθησε στη ληματογράφηση των Πινάκων που χρησιμοποιήθηκαν για τις παραπομπές στα Σχόλια) εκφράζω τις θερμές μου ευχαριστίες. Όλων όσοι συνεργάστηκαν στο Λεξικό η βοήθεια υπήρξε πολύτιμη, αλλά βεβαίως όποιες αδυναμίες, παραλείψεις, αβλεψίες ή αστοχήματα βρεθούν σε αυτό βαρύνουν αποκλειστικά εμένα.

Το Λεξικό επιμελήθηκε σε όλες τις λεπτομέρειες τής εκδοτικής του εμφάνισης ένας από τους καλύτερους γνώστες τής τυπογραφικής τεχνικής αλλά και τής τέχνης τής τυπογραφίας, ο κ. Γεώργιος Τσιβεριώτης. Με μian ιδιαίτερη αδυναμία που τρέφει για την ελληνική γλώσσα ο κ. Τσιβεριώτης κατανόησε την ξεχωριστή σημασία του έργου και έδωσε λύσεις σε δύσκολα προβλήματα, ώστε να αποκτήσει το Λεξικό τη μορφή με την οποία εμφανίζεται. Οι ευχαριστίες μου στο πρόσωπό του είναι βαθιές και ειλικρινείς.

Θα ήταν παράλειψη επίσης να μην ευχαριστήσω δημόσια τη γυναίκα που στάθηκε κοντά μου σε όλες τις φάσεις και τις αγωνίες προετοιμασίας και σύνταξης του Λεξικού, τη σύζυγό μου Ροδάνθη Μπαμπινιώτη. Η συμπαράστασή της υπήρξε καθοριστική.

Τέλος, αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω τον εκδότη κ. Γιάννη Πουρνάρα, με τον οποίο ξεκινήσαμε από κοινού την προσπάθεια έκδοσης ενός τέτοιου λεξικού. Λόγοι ανεξάρτητοι τής θελήσεως και των δύο δεν επέτρεψαν να ολοκληρώσουμε το έργο, πράγμα που κατέστησαν δυνατό οι εκδότες του «Κέντρου Λεξικολογίας», τους οποίους ευχαριστώ θερμά και από τη θέση αυτή.

Ένα λεξικό όπως το παρόν, που περιλαμβάνει χιλιάδες γλωσσικών πληροφοριών (σε 500.000 υπολογίζονται μόνον οι σημασίες και χρήσεις που περιλαμβάνονται στο Λεξικό), συχνά ιδιαίτερα σύνθετων (όπως είναι οι ετυμολογικές πληροφορίες) ή λεπτών (όπως είναι οι ορισμοί των σημασιών), είναι φυσικό να έχει και αδυναμίες. Για αυτές ζητώ προκαταβολικά την κατανόηση του αναγνώστη. Θα συμφωνήσει, νομίζω, μαζί μου ότι το να αγωνίζεται κανείς να αποτυπώσει με ακρίβεια και πληρότητα τον γλωσσικό θησαυρό μιας ολόκληρης γλώσσας, και μάλιστα γλώσσας όπως η Ελληνική, που, ενώ αναπτύσσεται ραγδαία, συγχρόνως βυθίζεται στα βάθη 40 αιώνων και που «για καλό ή για κακό, είναι από τις πιο συντηρητικές γλώσσες του κόσμου» (Γ. Σεφέρης), αποτελεί ασυνήθιστα σκληρή εργασία και, εξ ορισμού, άνιση πνευματική αναμέτρηση. Τη δυσκολία του έργου μεγαλώνουν η «μοναξιά» του λεξικογράφου και η αίσθησή του ότι «άλλοις ύπηρετῶν ἀναλίσκεται». Η μόνη παρηγοριά του λεξικογράφου είναι ότι προσφέρει στην πατρίδα του ένα πνευματικό κεφάλαιο και ένα πρακτικό συνάμα εργαλείο ανυπολόγιστης αξίας, ως ηθική δε ανταμοιβή του παραμένει ότι έχει εύστοχα παρατηρήσει ο λεξικογράφος J.R. Hulbert: «Δεν γνωρίζω πιο απολαυστική διανοητική δραστηριότητα από το να δουλεύεις για ένα λεξικό».

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ*

Η νέα ελληνική γλώσσα δεν είναι υπόθεση των τελευταίων τριάντα ή πενήντα ετών· αποτελεί προϊόν αδιάκοπης εξέλιξης 40 και πλέον αιώνων. Ο ιστορικά ενιαίος χαρακτήρας της ελληνικής γλώσσας (παρ' όλες τις δομικές μεταβολές που υπέστη στο πέρασμα τόσων αιώνων) δεν επιτρέπει να κατανοήσουμε εις βάθος τη σύγχρονη μορφή της Ελληνικής χωρίς ευρύτερη εποπτεία ολόκληρης της ελληνικής γλώσσας. Γι' αυτό κρίναμε σκόπιμο να προτάξουμε στο Λεξικό μια συνοπτική Εισαγωγή με τίτλο «Η ελληνική γλώσσα». Η Εισαγωγή περιλαμβάνει μια γενική επισκόπηση της Ελληνικής και αναφέρεται, ειδικότερα, στην ιδιαιτερότητα της ελληνικής γλώσσας, στην καταγωγή, στις ιστορικές περιόδους, στη δομή και εξέλιξη, στο λεξιλόγιο της Ελληνικής, στο γλωσσικό ζήτημα και στην αναγνώριση της Νεοελληνικής (ή δημοτικής) ως επίσημης γλώσσας της Εκπαίδευσης και της Δημόσιας Διοίκησης το 1976. Πολλά από όσα γράφονται στο Λεξικό είτε στην ετυμολογία των λέξεων είτε στη σημασία είτε στις γραμματικές και συντακτικές πληροφορίες είτε στα Σχόλια για τη χρήση των λέξεων κ.λπ. φωτίζονται ακόμη περισσότερο, αν συνδεθούν με τη γενικότερη θεώρηση της ελληνικής γλώσσας που ακολουθεί.

Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Ότι η ελληνική γλώσσα κατέχει ξεχωριστή θέση ανάμεσα στις 2.700 γλώσσες του κόσμου αποτελεί απλή εμπειρική διαπίστωση. Όσο είναι ορθό ότι, σύμφωνα με τα διδάγματα της γλωσσικής επιστήμης, όλες οι γλώσσες των λαών (οι «φυσικές» ή «εθνικές» λεγόμενες γλώσσες) ως συστήματα επικοινωνίας είναι ισότιμες, άλλο τόσο είναι αληθές ότι ορισμένες γλώσσες που σήκωσαν το βάρος ανεπτυγμένων μορφών πολιτισμού του ανθρώπου γνώρισαν καλλιέργεια που τις ξεχωρίζει από τις άλλες. Κατεξοχήν καλλιεργμένη γλώσσα είναι η Ελληνική, αφού σμιλεύτηκε επί 30 και πλέον αιώνες στην έκφραση λεπτών εννοιών της φιλοσοφίας και της επιστήμης, αδρών εννοιών του πολιτικού λόγου και των πολιτικών θεσμών, σύνθετων εννοιών του ευαγγελικού λόγου και της πατερικής θεολογίας, καθώς και βαθιών στοχαστικών εννοιών του αρχαίου δράματος, της πεζογραφίας και της ποίησης. Η παρατήρηση του Οδυσσέα Ελύτη (στην ομιλία του κατά την τελετή που του απονεμήθηκε το βραβείο Νόμπελ λογοτεχνίας τον Δεκέμβριο του 1979) ότι «στο μάκρος είκοσι πέντε αιώνων δεν υπήρξε ούτε ένας, επαναλαμβανών ούτε ένας, που να μην γράφτηκε ποίηση στην ελληνική γλώσσα. Να τι είναι το μεγάλο βάρος παράδοσης που το όργανο αυτό σκπώνει», εξηγεί, από την πλευρά του δημιουργού, την προνομιακή θέση της Ελληνικής ανάμεσα στις γλώσσες του κόσμου.

Δεν είναι, βέβαια, τυχαίο ότι η διεθνής επιστημονική γλώσσα σχημάτισε –και σχηματίζει και σήμερα– τους περισσότερους όρους σε διάφορες περιοχές της επιστήμης (ιατρική, φυσική, φιλολογία, φιλοσοφία, θεολογία, τεχνολογία κ.ά.) καταφεύγοντας σε ελληνικές ρίζες, λέξεις ή συστατικά. Μέσα δε από τα μεγάλα κείμενα του ελληνικού στοχασμού, τα κείμενα του Πλάτωνα ή του Αριστοτέλη, του Ομήρου, του Ησιόδου ή του Πινδάρου, του Αισχύλου, του Σοφοκλή ή του Ευριπίδη, του Θουκυδίδη, του Ξενοφώντα, του Δημοσθένη, του Πολυβίου ή του Πλουτάρχου, μέσα από τα κείμενα του ελληνικά εκφρασμένου

Ευαγγελίου, των Πατέρων της Εκκλησίας, της βυζαντινής υμνογραφίας κ.λπ., οι λέξεις-έννοιες της Ελληνικής πέρασαν στον καθημερινό, ιδίως τον πιο απαιτητικό, λόγο των Ευρωπαίων και δι' αυτών στις περισσότερες άλλες γλώσσες¹. Λέξεις όπως *θεωρία* και *εμπειρία*, *μέθοδος*, *οργάνωση* και *σύστημα*, *ανάλυση* και *σύνθεση*, *ιδέα*, *θέση* και *θέμα*, *κρίση* και *κριτήρια*, *πρόβλημα* και *πρόγραμμα*, *σφαίρα* και *ατμόσφαιρα*, *εποχή* και *περίοδος*, *ενθουσιασμός*, *μαγεία* και *μυστήριο*, *συμμετρία*, *μουσική*, *τόνος*, *ρυθμός*, *μελωδία* και *ορχήστρα*, *πολιτική* και *δημοκρατία*, *διάλογος* και *μονόλογος*, *ενέργεια* και *πάθος*, *ποίηση*, *θέατρο* και *δράμα*, *ιστορία* και *τεχνολογία*, *σχολείο*, *μηχανή* αλλά και *αυτόματος* και *ατομικός* και *ηλεκτρονικός*, αυτό το ίδιο το όνομα *Ευρώπη* και χιλιάδες άλλες λέξεις έχουν καταστεί λέξεις του διεθνούς λεξιλογίου, που οι απλοί ομιλητές της Αγγλικής, της Δανικής ή της Ιαπωνικής ούτε καν υποψιάζονται, κατά κανόνα, ότι είναι ελληνικά δάνεια στη γλώσσα τους. Από τις 166.724 αγγλικές, λ.χ., λέξεις, που περιλαμβάνονται στο αγγλικό λεξικό του Webster, υπολογίζεται ότι 35.136 λέξεις είναι ελληνικές ή ελληνογενείς².

Την οικουμενικότητα της ελληνικής γλώσσας μπορεί κανείς να τη συλλάβει διττά: α) αξιολογικά· τα ανεπανάληπτα σε σύλληψη, πρωτοτυπία, βάθος και πλούτο ιδεών κείμενα των μεγάλων Ελλήνων στοχαστών είναι φυσικό να επέδρασαν και καθαρώς γλωσσικά, μια που οι ιδέες έχουν ως όχημα τις λέξεις. Όπως παρατηρεί ο μεγάλος γλωσσολόγος R.H. Robins³: «Η πνευματική ζωή της Ευρώπης στο σύνολό της –η φιλοσοφική, η ηθική, η πολιτική και η αισθητική της σκέψη– έλκει την καταγωγή από το έργο των Ελλήνων στοχαστών. Και σήμερα ακόμη, όλο ξαναγυρνάμε πίσω σε ό,τι έχει αφήσει η πνευματική δραστηριότητα των Ελλήνων, αναζητώντας ερεθίσματα και κουράγιο. Με τους Έλληνες, όσο με κανέναν άλλον αρχαίο ή σύγχρονο πολιτισμό, ο σύγχρονος άνθρωπος αισθάνεται μιαν αναντίρρητη πνευματική συγγένεια»· β) ιστορικά· η Ελληνική, στη μετακλασική περίοδο με τον Αλέξανδρο, υπήρξε η πρώτη παγκόσμια γλώσσα,

* Από εκτενέστερο άρθρο του Γ. Μπαμπινιώτη για την ελληνική γλώσσα, δημοσιευμένο στον τόμο. «Ελλάς» της Εγκυκλοπαίδειας «Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάνικα» (σ. 15 κ.εξ.).

1. Πβ. Γ. Μπαμπινιώτη, *Ελληνική γλώσσα: παρελθόν, παρόν, μέλλον*, Αθήνα: Εκδ. Gutenberg 1994, σ. α' -λστ' («Υφή και ιδιαιτερότητα της ελληνικής γλώσσας»).

2. Αριστ. Κωνσταντινίδη, *Οι ελληνικές λέξεις στην αγγλική γλώσσα*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. VII.

3. R.H. Robins, *A short History of Linguistics*, London: Longman 1990³, σ. 13.

τική θα βρίσκονταν για δεκαετίες σε εμπειρικό επίπεδο και στο σκότος πολλαπλών πλανών και παρεξηγήσεων, τις οποίες διέλυσε η επιστημονική οξυνοία του μεγάλου γλωσσολόγου. Το ότι δεν προσέθεσε ο Χατζιδάκις το κύρος και τις γνώσεις του στην καθιέρωση της δημοτικής ως επίσημης γλώσσας είναι η αδύνατη πλευρά αυτού του επιστημονικού κολοσσού, που μπορεί μόνο να ερμηνευθεί από την πεποίθησή του ότι η δημοτική δεν ήταν ακόμη ώριμη στην εποχή του να παίξει τον ρόλο της επίσημης γραφομένης γλώσσας. Τέλος, χωρίς την αποτύπωση της νεοελληνικής σύνταξης από τη σοφία του Αχιλλέα Τζάρτζανου, θα στερούμαστε για πολύ καιρό αυτό το αγκωνάρι του νεοελληνικού λόγου.

Ο νόμος 309/1976 «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως» της μεταδικτατορικής Κυβερνήσεως του Κ. Καραμανλή επισημοποίησε τη χρήση της δημοτικής γλώσσας στην Εκπαίδευση: «Γλώσσα διδασκαλίας, αντικείμενον διδασκαλίας και γλώσσα των διδακτικών βιβλίων εις όλας τὰς βαθμίδας της Γεν. Εκπαιδεύσεως είναι από τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1976-1977 ἡ Νεοελληνική. Ὡς Νεοελληνική γλῶσσα νοεῖται ἡ διαμορφωθείσα εἰς πανελλήνιον ἐκφραστικὸν ὄργανον ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῶν δοκίμων συγγραφέων τοῦ ἔθνους Δημοτική, συντεταγμένη ἄνευ ἰδιωματισμῶν καὶ ἀκροτήτων». Μετά την Εκπαίδευση η χρήση της δημοτικής επεκτάθηκε στη δημόσια διοίκηση, σήμερα δε είναι η κρατούσα γραπτή και προφορική έκφραση των Ελλήνων. Με Προεδρικό Διάταγμα της Κυβερνήσεως Ανδρέα Παπανδρέου (Π.Δ. 207/1982) καθιερώθηκε και η χρήση του μονοτονικού

συστήματος γραφής (κατάργηση της διάκρισης των τόνων και χρησιμοποίηση ενός μόνον τονικού σημείου, που δηλώνει τη θέση τού τόνου στη λέξη). Και το θέμα αυτό είχε μακρά προϊστορία μέσα κυρίως στο πλαίσιο του γλωσσικού ζητήματος, αφού πολύ νωρίς υποστηρίχθηκε η ανάγκη απλοποίησης τού τονικού συστήματος με εφαρμογή τού μονοτονικού. Ενίοτε, μάλιστα, το θέμα συνδέθηκε, ὅπως εσφαλμένως, και με αστήρικτες προτάσεις φωνητικής γραφής, αντικαταστάσεως δηλαδή τού ελληνικού με το λατινικό αλφάβητο για λόγους απλογραφείας.

Έτσι, έστω και απότομα και εσπευσμένα, δηλαδή χωρίς την απαραίτητη υποδομή και προετοιμασία (σύνταξη νέας γραμματικής, συντακτικού, λεξικού, κατάλληλων σχολικών βιβλίων), λύθηκε οριστικά από την Πολιτεία το γλωσσικό ζήτημα που ταλάνισε επί αιώνες τον τόπο. Βεβαίως, η βιαστική επίλυση τού μεγάλου αυτού θέματος γέννησε στη θέση τού γλωσσικού ζητήματος ένα μεγάλο γλωσσικό πρόβλημα, ένα πρόβλημα ποιότητας στη χρήση της Νεοελληνικής. Το πρόβλημα όμως αυτό μπορεί να ξεπεραστεί με κατάλληλη διδασκαλία της γλώσσας στο σχολείο, καθώς και με ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των Ελλήνων σε μια πιο προσεγμένη χρήση της γλώσσας. Η νεοελληνική γλώσσα, όταν δεν αντιμετωπίζεται στενά και μικρόψυχα σε σχέση με τις λόγιες καταβολές της, έχει τη δύναμη μιας μακραίωνης προφορικής και γραπτής καλλιέργειας, δηλαδή το μεγαλύτερο προνόμιο που μπορεί να διαθέτει μια σύγχρονη γλώσσα.

Γ. Μπαμπινιώτης

ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ

1. ΟΙ ΛΕΞΕΙΣ ΤΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ (ΤΑ ΛΗΜΜΑΤΑ)

1.1 Λεξιλογικό υλικό

Το σύνολο των αυτοτελών λέξεων μαζί με τις περιφραστικές λέξεις και τις λεξιλογικές φράσεις, δηλ. το σύνολο των λεξιλογικών αναφορών (references) που περιλαμβάνονται στο Λεξικό (κύρια, εσωτερικά, υποτεταγμένα, υποσελίδια λήμματα), ξεπερνά τις 150.000, συνυπολογιζόμενων των λέξεων που περιέχονται στην ετυμολογία, στη γραμματική, στα σχόλια και στους πίνακες τού ένθετου παραρτήματος, λέξεων από όλες τις περιόδους τής ελληνικής γλώσσας. Το γλωσσικό υλικό τού Λεξικού εμφανίζεται με ευδιάκριτα έντονα στοιχεία και περιλαμβάνει τα κυρίως λήμματα (τις κεφαλές των λημμάτων), τα εσωτερικά λήμματα ή ενδολήμματα (φράσεις ή ουσιαστικοποιημένους τύπους), τα υποτεταγμένα λήμματα ή υπολήμματα (υποτασσόμενα στο τέλος τού λήμματος) και τα αποσπασμένα (από το κύριο σώμα τού Λεξικού) ή υποσελίδια λήμματα (δίδονται στο κάτω μέρος τής σελίδας με τη μορφή πινάκων). Εντός τού κυρίου σώματος τού Λεξικού, δηλ. ως λήμματα, σύμφωνα με τις σύγχρονες απόψεις τής λεξικογραφίας για τη συγκρότηση τού ληματολογίου, έχουν συμπεριληφθεί τα σπουδαιότερα κύρια ονόματα (ανθρωπωνύμια, ελληνικά και ξένα τοπωνύμια, βάσει κριτηρίων επιλογής), καθώς και οι συντομογραφικές δηλώσεις των αρχικών γραμμάτων των επωνυμιών διάφορων οργανισμών, σωματείων, εταιρειών, φορέων κ.λπ., τα γνωστά ακρωνύμια (π.χ. Ο.Τ.Ε., Ο.Η.Ε. κ.λπ.). Σε παλαιότερες περί λεξικογραφήσεως των λημμάτων απόψεις, τόσο τα κύρια ονόματα όσο και τα ακρωνύμια αποτελούσαν ιδιαίτερους πίνακες στο τέλος τού λεξικού και εκτός τού κυρίου σώματος τού λεξικού, γιατί δεν θεωρούνταν «κανονικά» λήμματα! Τα κύρια ονόματα στο παρόν Λεξικό αποτελούν βασικό συστατικό τού ληματολογίου με πληροφορίες υπό μορφήν ερμηνευμάτων και –για πρώτη φορά σε ελληνικό λεξικό– με ετυμολογικές πληροφορίες για την προέλευση κάθε κυρίου ονόματος, ελληνικού ή ξένου. Ληματογραφήθηκαν επίσης παγιωμένες φράσεις (ρητά, παροιμίες κ.λπ.) τής Αρχαίας Ελληνικής, εφόσον δεν μπορούσαν να υπαχθούν σε σύγχρονες λέξεις (π.χ. *αιέν αριστεύειν*), καθώς και γνωστές λατινικές φράσεις (π.χ. *dum spiro spero*).

1.2 Το κριτήριο τής χρήσης

Κύριο μέλημά μας υπήρξε να συγκεντρώσουμε όλο το εν χρήσει σήμερα λεξιλόγιο τής Νέας Ελληνικής, δηλ. όλες τις λέξεις που χρησιμοποιούμε οι Έλληνες στη γλωσσική επικοινωνία μας, προφορική και γραπτή. Φυσικά, λεξικογραφήσαμε το γλωσσικό υλικό τής Κοινής Νέας Ελληνικής σε όποια μορφή τής σύγχρονης γλώσσας μας και αν χρησιμοποιείται (προφορική ή γραπτή), σε όποιο ύφος (οικείο, επίσημο, λόγιο, αρχαιοπρεπές), σε όποιο περιβάλλον χρήσης (κοινή χρήση, καθημερινή χρήση, λογοτεχνία, Τύπος, λαϊκή ομιλία, ευρύτερα γνωστές διαλεκτικές χρήσεις, γνωστές λέξεις αργκό). Κριτήριο εισαγωγής μιας λέξης στο Λεξικό μας είναι η χρήση της –μεγαλύτερη ή μικρότερη ή και σπάνια– στη σύγχρονη ζωντανή γλώσσα, άσχετα με την προέλευσή της: αν προέρχεται από την αρχαία ή τη μεσαιωνική μας γλώσσα, από τη λόγια ή τη λαϊκή μας παράδοση ή αν πρόκειται για λέξη με ξενική προέλευση.

1.3 Εκτός Λεξικού

Εκτός Λεξικού έμειναν, αφού προβληματιστήκαμε για καθεμία, λέξεις που δεν χρησιμοποιούνται πια: λέξεις που θα είχαν τη θέση τους σε ένα ιστορικό λεξικό τής Ελληνικής και όχι σε ένα *σύγχρονο* λεξικό, όπως είναι το παρόν Λεξικό, το οποίο περιγράφει όλη την πολυμορφία τής σύγχρονης γλώσσας. Η Νέα Ελληνική –αποδεικνύεται περίτρανα από το Λεξικό μας– έχει τέτοιοι και τόσο πλούτο λέξεων, φράσεων και σπασμάτων, που δεν χρειάζεται να φορτώνουμε τα λεξικά μας (όπως συχνά συμβαίνει) με λέξεις τις οποίες η ίδια η γλώσσα έχει θέσει στο περιθώριο. Τολμήσαμε έτσι να αποφύγουμε σε αυτό το Λεξικό τη νοθευμένη εικόνα τού λεξιλογίου που έχουν δώσει ορισμένα νεοελληνικά λεξικά στην προσπάθειά τους –επιστημονικά εσφαλμένη– να περιλάβουν στο ληματολόγιο όσο το δυνατόν περισσότερες λέξεις. Αυτή η ποσοτική και μουσειακή αντίληψη τής γλώσσας προσκρούει στα διδάγματα τής λεξικολογίας και τής σύγχρονης λεξικογραφίας, γι' αυτό και απορρίπτεται από τα μεγάλα σύγχρονα επιστημονικά λεξικά άλλων γλωσσών (Webster, Longman, Collins, Larousse, Robert, Duden Brockhaus, Wahrig κ.ά.). Έτσι παρατηρείται το φαινόμενο να λείπουν από νεοελληνικά λεξικά νέες ζωντανές λέξεις ευρείας χρήσεως και να περιλαμβάνονται άλλες που χρησιμοποιήθηκαν μεν κάποτε στο παρελθόν, αλλά περιέπεσαν από καιρό σε αχρησία. Τέτοιες λέξεις είναι κατάλοιπα παλαιότερων λεξικών που μεταφέρονται άκριτα από το ένα λεξικό στο άλλο χωρίς την απαιτούμενη λεξικολογική βάση. Αντιθέτως, λόγια ή αρχαιοπρεπή στοιχεία, τα οποία χρησιμοποιούνται σε διάφορες μορφές απαιτητικού λόγου (επιστήμη, αρθρογραφία, δοκιμογραφία κ.λπ.) έχουν περιληφθεί στο Λεξικό με τον ανάλογο χαρακτηρισμό.

1.4 Νεολογισμοί

Στο παρόν Λεξικό έχουν εισαχθεί πολλές νέες λέξεις (νεολογισμοί) που χρησιμοποιούνται συχνά στον προφορικό ή τον γραπτό λόγο, προερχόμενες από διάφορες πηγές (τεχνολογία, κοινωνικές και θετικές επιστήμες, ονομασίες νέων προϊόντων, διεθνείς ξένες λέξεις κ.λπ.). Τολμηροί αλλά και ιδιαίτερα προσεκτικοί υπήρξαμε στην εισαγωγή νέων λέξεων ξενικής προέλευσης, οι οποίες χρησιμοποιούνται πολύ σε ορισμένες μορφές επικοινωνίας (στη διαφήμιση, την τεχνολογία, στον γλωσσικό κώδικα των νέων, ακόμη και στην αργκό). Επιπλέον, η εκτεταμένη χρήση τού διαδικτύου συμβάλλει σήμερα στην ταχύτερη είσοδο και διάδοση νεολογισμών στο λεξιλόγιο, πράγμα που δεν μπορεί να αγνοηθεί από ένα λεξικό. Αυτό που συστηματικά εφαρμόσαμε, για να βοηθήσουμε τον προσεκτικό και ευαίσθητο χρήστη τής ελληνικής γλώσσας, είναι να δίνουμε παράλληλα, όπου υπάρχει, την ελληνική απόδοση τής λέξης, ώστε εναλλάξ (σε κατάλληλο περιβάλλον) ή και αποκλειστικά να μπορεί να χρησιμοποιείται, από όσους θέλουν, η ελληνική λέξη, έστω και αν η χρήση της ξενίζει μερικές φορές.

1.5 Η αρχή τής ιδιοσυγχρονίας

Η επιλογή τού λεξιλογίου στηρίχτηκε στην αρχή τής ιδιοσυγχρονίας. Περιλάβαμε δηλ. στο Λεξικό λέξεις που χρησιμοποιούνται στη συγχρονία τής Νέας Ελληνικής, αλλά σε εκείνο το τμήμα της που είναι γνωστό ως Κοινή Νέα Ελληνική ή Νεοελληνική Κοινή. Η αρχή αυτή εξασφαλίζει τη συνοχή τού ληματολογίου τού Λεξικού και προφυλάσσει από το να περιληφθούν λέξεις ξένες προς τον ομιλητή τής Νεοελληνικής Κοινής, είτε γιατί ανήκουν στο ιδίωμα συγκεκριμένης γεωγραφικής περιοχής (ιδιωματικές ή διαλεκτικές λέξεις) είτε γιατί χρησιμοποιούνται μόνον από ορισμένες ομάδες σε μια συνθηματική μεταξύ τους επικοινωνία (όπως είναι λ.χ. τα μάγκικα, τα καλιαρντά ή άλλες συνθηματικές γλώσσες). Ωστόσο, λέξεις διαλέκτων, ιδιωμάτων ή και συνθηματικών γλωσσών που πέρασαν στην Κοινή έχουν ενταχθεί κανονικά στο ληματολόγιο.

1.6 Επιστημονικοί όροι

Ιδιαίτερα οξύ και λεπτό είναι το θέμα των επιστημονικών όρων. Και αυτό γιατί η σημερινή γλώσσα έχει υιοθετήσει και χρησιμοποιεί, στις συνθετικές ανάγκες επικοινωνίας που τη διέπουν, πολλούς όρους διαφόρων επιστημών (ιατρικής, βιολογίας, κοινωνιολογίας, πολιτικής, οικονομίας, τεχνολογίας κ.λπ.) που αποτελούν κοινό κτήμα. Τέτοιοι όροι δεν μπορούν να λείψουν από ένα λεξικό σήμερα. Από την άλλη πλευρά, με τη ραγδαία ανάπτυξη των επιστημών έχουν πλαστεί χιλιάδες ειδικών επιστημονικών όρων, που είναι άγνωστοι και στον πιο καταρτισμένο ομιλητή τής γλώσσας και έχουν τη θέση τους στα ειδικά λεξικά επιστημονικών όρων. Αποτέλεσμα: Το παρόν Λεξικό περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό επιστημονικών όρων που κρίναμε ότι χρησιμοποιούνται στη γλωσσική επικοινωνία των πολλών.

1.7 Άλλα είδη λημάτων

Στα κυρίως λήματα έχουν περιληφθεί επίσης: (α) **κύρια ονόματα** (ανθρωπωνύμια, τοπωνύμια κ.ά.): διευκρινίζουμε ότι στα ανθρωπωνύμια περιλαμβάνονται, για πρώτη φορά σε ελληνικό λεξικό, τα κυριότερα βαπτιστικά ονόματα (δεν περιλάβαμε τα επώνυμα σπουδαίων προσωπών τής ιστορίας, τής τέχνης κ.λπ.)· στα τοπωνύμια συμπεριλάβαμε κυρίως αυτά που έχουν ξεχωριστό ενδιαφέρον για την ιστορία τού ελληνοισμού (π.χ. Θερμοπύλες, Αλεξάνδρεια, Κωνσταντινούπολη, Δερβενάκια, Σμύρνη κ.ά.), τα ονόματα των ελληνικών νησιών, των πρωτευουσών των διοικητικών διαιρέσεων τής χώρας, των γεωγραφικών διαμερισμάτων και ορισμένων μεγάλων περιοχών, των κυριότερων βουνών, λιμνών και ποταμών· από τα ξένα τοπωνύμια συμπεριλάβαμε τα ονόματα των κρατών τού Ο.Η.Ε., των πρωτευουσών των κρατών-μελών τής Ε.Ε. και μερικών άλλων γνωστών πόλεων από όλο τον κόσμο. Προτιμήσαμε κυρίως πόλεις και περιοχές που εμφανίζονται στα Ελληνικά με εξελληνισμένη μορφή, πράγμα που έχει γλωσσικό και ιστορικό ενδιαφέρον, π.χ. Νυρεμβέργη (Nürnberg), Νέα Υόρκη (New York), Τεργέστη (Trieste), Προβηγκία (Provence) κ.ά. Έχουν επίσης περιληφθεί τα ονόματα των ωκεανών και των κυριότερων θαλασσών, βουνών, λιμνών και ποταμών τού κόσμου (με έμφαση, όμως, στα ονόματα που απαντούν με εξελληνισμένο ή προσαρμοσμένο στα Ελληνικά τύπο, π.χ. Δούναβης, Αμαζόνιος, Βαϊκάλη, Μισισισπιπής) (β) **ακρωνύμια ή αρκτικόλεξα** (Ο.Τ.Ε., Δ.Ε.Η., Ο.Η.Ε. κ.τ.ό.) (γ) **παγιωμένες φράσεις** από την αρχαία ή την εκκλησιαστική γλωσσική παράδοση, που δύσκολα θα εντάσσονταν (ως φράσεις / ενδολήμματα) στα λήματα τής νεοελληνικής γλώσσας (π.χ. *αιέν αριστεύειν*) (δ) **παγιωμένες λατινικές εκφράσεις** που ακούγονται και γράφονται συχνά σε πιο απαιτητικό επίπεδο γλωσσικής επικοινωνίας (επιστημονική γλώσσα, δοκιμιογραφία κ.λπ.): π.χ. ληματογραφούνται τα *sui generis*, *urbi et orbi* κ.ά. Οι φράσεις αυτές ληματογραφούνται αντιστοίχως στα εξής γράμματα (σύμφωνα με μια συμβατική, για πρακτικούς λόγους, αντιστοιχία λατινικών και ελληνικών γραμμάτων):

a → α	d → ντ	g → γκ	j → ι	n → ν	q → κ	t → τ	x → ξ
b → μπ	e → ε	h → χ	l → λ	o → ο	r → ρ	u → ου	y → υ
c → κ	f → φ	i → ι	m → μ	p → π	s → σ	v → β	z → ζ

Στο εσωτερικό των λατινικών λέξεων ή φράσεων (π.χ. *ad calendae graecas*) τα b, d, g θεωρήθηκαν συμβατικά ως αντίστοιχα των β, δ, γ και ακολούθησαν ανάλογη αλφαβητική σειρά. Στις φράσεις αυτές, καθώς και στις ξένες λέξεις που ληματογραφούνται με τον ξενικό τους τύπο, σημειώνεται σε παρένθεση πώς προφέρονται, π.χ. **de jure...** (προφέρεται ντε γιούρε), **sui generis...** (προφέρεται σούι γκένερις).

2. ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΛΗΜΜΑΤΟΣ

2.1 Κατηγορίες λημάτων

Κάθε λήμμα τού Λεξικού ανήκει σε μία από τις εξής κατηγορίες: (α) **κυρίως λήμματα**: είναι αυτά που αποτελούν την κεφαλή κάθε λήματος. Στα λήματα αυτά εντάσσονται και κατανέμονται όλες οι γλωσσικές πληροφορίες που περιλαμβάνει το Λεξικό. Τα κυρίως λήματα εξαίρονται και οπτικά με μπλε γράμματα μεγαλύτερου μεγέθους από τα υπόλοιπα και η αρχή τους εξέχει τυπογραφικά από κάθε στήλη (β) **υπολήμματα**, λήματα υποτεταγμένα στα κυρίως λήματα. Στα λήματα αυτά δεν δίδεται ερμηνεία, γιατί η σημασία τους προκύπτει αυτομάτως από τη σημασία τού κυρίως λήματος στο οποίο υποτάσσονται. Έτσι αποφεύγονται αυτονόητοι, τετριμμένοι ή κυκλικοί ορισμοί τής σημασίας ορισμένων παραγώγων λέξεων (π.χ. *επιπλάκι* έναντι τού *έπιπλο*, *παρεπιδημία* έναντι τού *παρεπιδημώ*, *παροδικότητα* έναντι τού *παροδικός* κ.λπ.). Αυτός ο τρόπος λεξικογράφησης τέτοιων λημάτων βοηθεί στην οικονομία τού Λεξικού και εφαρμόζεται στη σύγχρονη λεξικογραφία. Τα υπολήμματα διακρίνονται με μικρότερα από το κυρίως λήμμα μαύρα γράμματα και δίδονται στο τέλος (και εντός) τού κυρίως λήματος (γ) **εσωτερικά λήματα** ή **ενδολήμματα**: πρόκειται για λεξικές συνάψεις («συντάγματα») από δύο ή περισσότερες λέξεις που αποτελούν πάγιες φράσεις ή εκφράσεις και εκφέρονται στον λόγο από κοινού· π.χ. στο λ. *αρχή* εσωτερικά λήματα είναι τα: *στην αρχή*, *κατ' αρχάς*, *κατ' αρχήν*, *ευθύς εξαρχής*, *κάνω την αρχή*, *αρχής γενομένης*, *κάθε αρχή* και *δύσκολη, αρχή άνδρα δείχνουν* κ.ά.: επίσης, στην κατηγορία αυτή ανήκουν και ουσιαστικοποιημένοι τύποι επιθέτων με ξεχωριστή σημασία. Τα εσωτερικά λήματα δηλώνονται στο Λεξικό με μικρότερα (τής κεφαλής τού λήματος) μαύρα πλάγια στοιχεία (δ) **αποσπασμένα λήματα**, λήματα με απολύτως διαφανή, οιονεί αυτονόητη για τον ομιλητή σημασία, που δεν έχουν ανάγκη ερμηνείας. Πρόκειται συνήθως για παραγωγές ή σύνθετες λέξεις, που μπορεί να έχουν επ' ευκαιρία χαρακτήρα. Τα λήματα αυτά με μικρότερα μαύρα στοιχεία δίδονται υπό μορφήν πίνακα στο τέλος τής σελίδας όπου ανήκουν αλφαβητικώς. Τέτοια λήματα –που θα μπορούσαν ενίοτε και να παραλειφθούν– δίδονται για λόγους πληρότητας τού Λεξικού και για να δειχθεί, με οικονομικό τρόπο, ο παραγωγικός πλούτος τής γλώσσας.

2.2 Ομόγραφα λήμματα

Λήμματα ομόγραφα διαφορετικής ετυμολογίας διακρίνονται με εκθέτες, π.χ.

πένα¹ (< ιταλ. penna), **πέννα**² (< αγγλ. penny)
πλάνη¹ (< αρχ. πλανῶ / -ῶμαι), **πλάνη**² (< λατ. plana)

2.3 Πληροφορίες μέσα στο λήμμα

Ο συνήθης τύπος τής λέξης που τίθεται ως κύριο λήμμα (κεφαλή λήμματος) ενίοτε ακολουθείται από δευτερεύοντες φωνητικά διαφοροποιημένους τύπους· π.χ.

παρωνυχίδα κ. **παρανυχίδα** (n) ...
περβάζι κ. **πρεβάζι** (το) ...

Οι τύποι που διαφοροποιούνται στην κατάληξη τίθενται στο τέλος του ερμηνεύματος με την ένδειξη «Επίσης»· π.χ.

Πειραιάς (ο)... Επίσης (λόγ.) **Πειραιεύς** {Πειραιώς} κ. (λαϊκ.) **Περαίας**.

Κάθε κύριο λήμμα αποτελείται από ορισμένες βασικές λεξικογραφικές πληροφορίες. Συγκεκριμένα αποτελείται από: (α) **γραμματικές πληροφορίες** σχετικά με την κλίση ή τους χρόνους ρημάτων, το γένος και την κλίση ουσιαστικών, τα γένη επιθέτων κ.λπ. (β) **ερμηνεύματα**, δηλ. ορισμό τής σημασίας / των σημασιών κάθε λήμματος· οι σημασίες αριθμούνται και υποδιαίρονται σε επί μέρους σημασίες, διασαφούνται δε με πληροφορίες (χαρακτηρισμούς) και με χρήσεις ή και παραδείγματα που δείχνουν πότε και πώς χρησιμοποιούνται στη γλώσσα (γ) **λεξιλογικές φράσεις**, που δηλώνουν τις παγιωμένες (σε φράσεις) χρήσεις κάθε λήμματος και τη μία ή περισσότερες σημασίες του (δ) **συνώνυμα** και **αντώνυμα** (αντίθετα) κάθε σημασίας, όπου υπάρχουν, κρίνεται σκόπιμο να δηλωθούν (ε) **ετυμολογία** του λήμματος, που δηλώνει την αρχική προέλευση, τον αρχικό τύπο, τη μεταβολή τής αρχικής σημασίας ή του τύπου κ.λπ. (στ) **σχόλια** (σε επιλεγμένα λήμματα), αναφερόμενα στη χρήση τής λέξης, στη σημασιολογική διαφορά της από άλλες συνώνυμες ή συγγενικές, σε προβλήματα ορθογραφίας τής λέξης, στην ετυμολογική της προέλευση, εφόσον έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, σε λάθη που γίνονται κατά τη χρήση τής λέξης κ.λπ. Στο (β) και το (γ) μέρος του λήμματος δίδονται συχνά **χαρακτηρισμοί** που προσδιορίζουν τη χρήση (σε ποιες μορφές και περιπτώσεις επικοινωνίας χρησιμοποιείται μια λέξη ή φράση). Επίσης, στα ρήματα δίδονται και **συντακτικές πληροφορίες** (αν το ρήμα χρειάζεται συμπλήρωμα, δηλ. αν είναι μεταβατικό ή όχι κ.λπ.), καθώς και σε άλλα μέρη του λόγου, όταν κρίνεται αναγκαίο· π.χ.

εναντίον πρόθ. (λόγ.) (+γεν.) ...

3. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

3.1 Συμβολισμός

Συμβολίζονται συνήθως με αγκιστροειδείς αγκύλες του τύπου { }· π.χ.

θέαμα (το) {θεάμ-ατος | -ατα, -άτων} **1.** (α) ό,τι γίνεται ...
κάθοδος (n) {καθόδ-ου | -ων, -ους} **1.** (λόγ.) η κίνηση από ...

3.2 Πληροφορίες για την κλίση

Μέσα σε τέτοιες αγκύλες δίδονται γραμματικές πληροφορίες που αναφέρονται στην κλίση ουσιαστικών, επιθέτων, αντωνυμιών και ρημάτων, εφόσον εμφανίζουν μορφολογικό ή τονικό ενδιαφέρον. Ιδιαίτερη προσπάθεια καταβλήθηκε για την οικονομική αλλά και ακριβή περιγραφή τής κλίσεως, με τη δήλωση κυρίως τής μετακίνησης του τόνου σε ορισμένες πτώσεις (δάσκαλος· δασκάλου, δασκάλων, δασκάλους), τής ύπαρξης διτυπίας σε ορισμένες πτώσεις (δημόσιος· δημόσιου, π.χ. δημόσιου νοσοκομείου, και δημοσίου, π.χ. δημοσίου υπαλλήλου· πόλης και πόλεως κ.ά.), τής συνίτησης (π.χ. βιά-ζω ενώ βι-ά-ζω, κατσίκι, κατσικ-ιού κ.ά.), τής ρηματικής πολυτυπίας σε σχέση και με το επίπεδο χρήσεως (εκλέχθηκα, εξελέγη), τής απουσίας πτώσεως ή τής ύπαρξης σπάνιων ή δύσχρηστων τύπων, τής χρήσης ορισμένων μόνο χρόνων στα ρήματα κ.ά. Παραδείγματα:

κάλλος (το) {κάλλ-ους | -η, χωρ. γεν. πληθ.} ...

Εδώ δίδονται οι τύποι τής γενικής του ενικού και τής ονομαστικής / αιτιατικής πληθυντικού, διότι έχουν μορφολογικό ενδιαφέρον, όπως και η πληροφορία ότι η λέξη δεν σχηματίζει γενική πληθυντικού (δεν υπάρχει στην Ελληνική τύπος *των καλλών).

σύνοδος (n) {συνόδ-ου | -ων, -ους} ...

Εδώ οι τύποι στην αγκύλη έχουν τονικό ενδιαφέρον: δηλώνουν τη μετακίνηση του τόνου στη γενική ενικού, καθώς και στη γενική και αιτιατική πληθυντικού.

τραπέζι (το) {τραπεζ-ιού | -ιών} ...

Εδώ δηλώνεται η μετακίνηση του τόνου στη γενική ενικού και πληθυντικού, καθώς και η συνίτηση -ιού / -ιών, ενώ στο λ. τραπέζιο {τραπεζί-ου | -ων} έχουμε μόνο κίνηση του τόνου χωρίς συνίτηση στη γενική ενικού και πληθυντικού.

ανοησία (n) [μτγν.] {ανοησιών} ...

Εδώ δηλώνεται η μετακίνηση του τόνου μόνο στη γενική πληθυντικού.

κυβέρνηση (n) [αρχ.] {-ης κ. -ήσεως | -ήσεις, -ήσεων} ...

Εδώ δηλώνεται η διτυπία στη γενική ενικού (κυβέρνησης και κυβερνήσεως), καθώς και η μετακίνηση του τόνου σε ορισμένες πτώσεις.

ΤΑ ΛΕΞΙΚΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. «Τὸ πρῶτον βιβλίον ἐκάστου ἔθνους».....	38
2. Τα πρώτα λεξικά	39
3. Λεξικά τού 17ου αι.	40
4. Οι πρώτες γραμματικές	40
5. Λεξικά τού 18ου αι.	40
6. Λεξικά τού 19ου αι.	41
6.1 Το λεξικό τού Κοραή.....	42
6.1.1 Λεξικογραφία και ιδεολογία.....	44
6.2 Το Λεξικό τού Σκαρλάτου Βυζαντίου.....	44
6.3 Το Λεξικό τού Ζηκίδου.....	47
6.4 Το Λεξικό τού Κουμανούδη	47
6.4.1 Η ιδεολογία των νεολογισμών.....	48
7. Η χρυσή εποχή τής Νεοελληνικής Λεξικογραφίας	50
7.1 Το Ιστορικό Λεξικό τής Ακαδημίας	50
7.2 Το Λεξικό τής Πρωίας	52
7.3 Το Λεξικό τού Δημητράκου	52
7.4 Η δεκαετία του '50: το Λεξικό τού Σταματάκου	54
8. Νεότερα ερμηνευτικά λεξικά.....	55
8.1 Το Λεξικό τής εγκυκλοπαίδειας Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάνικα	55
8.2 Το Νέο Ελληνικό Λεξικό τού Εμμ. Κριαρά.....	55
8.3 Τα Λεξικά τού Γ. Μπαμπινιώτη, το Λεξικό τού Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη και το Λεξικό τού Χρ. Χαραλαμπίκη	56
9. Το Λεξικό τού Βοσταντζόγλου.....	57
10. Λεξικά Συνωνύμων	57
10.1 Το Λεξικό τού Βλαστού	57
10.2 Το Λεξικό Συνωνύμων Μπαμπινιώτη	59
10.3 Άλλα λεξικά συνωνύμων	59
11. Λεξικά Επιθέτων	60
12. Ετυμολογικά Λεξικά	60
12.1 Το Ετυμολογικό Λεξικό Μπαμπινιώτη	60
12.2 Το Ετυμολογικό Λεξικό τού Ανδριώτη	60
12.3 Άλλα ετυμολογικά λεξικά	61
12.4 Το Ετυμολογικό Λεξικό Οικονομίων	61
13. Ορθογραφικά Λεξικά.....	61
14. Αντίστροφα Λεξικά	62
14.1 Το Αντίστροφο Λεξικό τού Κουρμούλη	62
14.2 Τα νεότερα αντίστροφα λεξικά	62
15. Επιλεγόμενα.....	63
15.1 Ηλεκτρονική Λεξικογραφία	63
15.2 TLG – Ο Ηλεκτρονικός Θησαυρός τής Ελληνικής Γλώσσας	64
15.3 Προοπτικές	65

1. «ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΑΣΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ»

Ο Αδαμάντιος Κοραής διδάσκει ότι «τὸ πρῶτον βιβλίον ἐκάστου ἔθνους εἶναι τῆς γλώσσης του τὸ Λεξικόν, ἤγουν ἡ συνάθροισις καὶ ἔρευνα τῶν συμβόλων μὲ τὰ ὁποῖα ἐκφράζει τὰς ἰδέας του»¹. Ο σοφός Κοραής, επιμένοντας στην ανάγκη συντάξεως ενός λεξικού τής νεοελληνικής γλώσσας, συνέλαβε ήδη στις αρχές τού 19ου αιώνα, ὅτι ἡ επιστήμη τής γλωσσολογίας ἕναν αἰῶνα ἀργότερα δίδαξε διὰ στόματος Ferdinand de Saussure: κάθε λαός συλλαμβάνει, οργανώνει και εκφράζει τον κόσμο του μέσα από τη γλώσσα του· κάθε γλώσσα είναι και μια άλλη ταξινόμια τού κόσμου μας². Το πώς λοιπόν κάθε λαός, κάθε ἔθνος –για να χρησιμοποιήσουμε τον ακριβέστερο ὅρο τού Κοραή– ταξινομεῖ

1. Ἡ περίφημη αὐτὴ ρήσις βρίσκεται στα Προλεγόμενα που ἔχει γράψει ὁ Αδαμάντιος Κοραής, ἐκδίδοντας (1812) τοὺς «Βίους» τοῦ Πλουτάρχου. Γράφει ὁ Κοραής: «δικαίως καὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους δὲν ἐνθυμούμαι τίς [ἔλεγε], ὅτι τὸ πρῶτον βιβλίον ἐκάστου ἔθνους[...].» Για τὴν προέλευση τῆς ρήσις αὐτῆς ὁ Κοραής υποσημειώνει «Ὁ περιηγητὴς Βολνέϋς (Volney), ἂν δὲν λανθάνωμαι» (αὐτ.). Συνεχίζει δε ὁ Κοραής: «Ἐως δὲν γένη ἡ συνάθροισις αὕτη, τὸ ἔθνος ὅχι μόνον δὲν ἐμπορεῖ ν' ἀποκτήσῃ παιδείαν, ἢ ν' αὐξήσῃ τὴν ὁποῖαν ἔχει, ἀλλὰ καὶ κινδυνεύει νὰ τὴν χάσῃ παντάπασι, διὰ τοῦτο ὅτι περιφέρεται κατὰ πόλεις καὶ χώρας σκορπισμένη καὶ ἀθησαύριστος». Βλ. Συλλογὴ τῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην καὶ τὰ Πάρεργα Προλεγόμενων, καὶ τινων συγγραμμάτων τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραή, τόμ. Α', Ἐν Παρισίοις 1833, σ. 496.

2. Ὁ Ferdinand de Saussure (1857-1913), ἰδρυτὴς τῆς σύγχρονης («μοντέρνας») γλωσσολογίας, θεωρεῖ τὴ γλῶσσα, καὶ ἰδιαίτερα τὸ σύστημα τῆς γλώσσας, τὸν λόγο

τον κόσμο, μπορούμε να το αντιληφθούμε από τις λέξεις που έχει πλάσει μέσα στην ιστορική διαδρομή του («διαχρονική θεώρηση») και από αυτές που χρησιμοποιεί σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο τού βίου του («συγχρονική θεώρηση»)- μπορούμε δηλ. να το αντιληφθούμε από το **λεξιλόγιο** κάθε έθνους. Το λεξιλόγιο μιας γλώσσας στις ποικίλες εκφάνσεις και λειτουργίες του, δηλ. στη σημασιολογική του πλευρά, αλλά και σε σχέση με τα λοιπά επίπεδα τής γλώσσας, φωνολογικό, μορφολογικό, συντακτικό (δηλ. σε σχέση με τη γραμματική και τη σύνταξη), μελετά ιδιαίτερος κλάδος τής γλωσσολογίας, η **λεξικολογία**. Εφαρμοσμένη μορφή τής λεξικολογίας, που ασχολείται με τα συγκεκριμένα προβλήματα τής σύνταξης λεξικών, είναι ο (επίσης γλωσσολογικός) κλάδος τής **λεξικογραφίας**³.

Από όσα λέμε φαίνεται ότι η σύνταξη ενός λεξικού είναι έργο επιστημονικό, εξειδικευμένο, γλωσσολογικό (ή ανθρώπων συναφών κλάδων, που έχουν ασχοληθεί σοβαρά και συστηματικά με τη γλώσσα) και ότι κάθε επιστημονική καταγραφή τού λεξιλογίου το οποίο χρησιμοποιεί ένας λαός για να εκφράζεται προφορικά και γραπτώς, δηλ. κάθε **λεξικό**, αποτελεί πολύ σημαντική υπόθεση, αφού απεικονίζοντας τη γλώσσα συνιστά συγχρόνως και την πνευματική εικόνα ενός έθνους. Αυτό σημαίνει ότι ο λεξικολογικός πλούτος μιας γλώσσας δεν επιτρέπεται να υποβαθμίζεται από ενδεχόμενες αδυναμίες τού λεξικογράφου να συλλάβει σωστά και να περιγράψει επαρκώς το πολύπλοκο σύστημα των ποικίλων και λεπτών σημασιών και χρήσεων κάθε λέξης, των φραστικών συνδυασμών των λέξεων, των μορφικών (φωνηματικών και μορφολογικών) παραλλαγών τους και πολλών άλλων πληροφοριών (ορθογραφικών, υφολογικών κλπ.) που απαιτεί η έγκυρη και επαρκής πληροφόρηση αυτού που χρησιμοποιεί το λεξικό. Ο εθνικός αυτός χαρακτήρας τής λειτουργίας ενός λεξικού οδήγησε πολλές χώρες να αναθέσουν τη σύνταξη μακρόνυσων και φιλόδοξων λεξικών σε επιστημονικούς φορείς, όπως οι Ακαδημίες, λεξικογραφικά κέντρα πανεπιστημίων ή και ad hoc επιτροπές ειδικών. Ωστόσο, και στον τομέα αυτόν η ιδιωτική πρωτοβουλία, συγκεκριμένοι δηλ. επιστήμονες με τους συνεργάτες τους, μπόρεσαν και έδωσαν μεγαλειώδη λεξικά, που φέρουν την προσωπική τους σφραγίδα. Τέτοια είναι λ.χ. το Λεξικό τής αρχαίας Ελληνικής των Άγγλων φιλόλογων Liddell, Scott και Jones, το λεξικό τής Γαλλικής τού L. Robert, το λεξικό τής Αγγλικής τού Webster, το εννοιολογικό λεξικό τής Αγγλικής τού Roget, το λεξικό τής Γερμανικής τού Wahrig κ.ά. Επίσης, διάσημοι εκδοτικοί οίκοι καθιερώθηκαν και έγιναν ευρύτερα γνωστοί μέσα από την έκδοση λεξικών συγχρόνων γλωσσών, που φέρουν το όνομά τους. Τέτοια είναι τα λεξικά τής Οξφόρδης, τού Random House, τού Longman, τού Collins κ.ά. (τής Αγγλικής), το Larousse (τής Γαλλικής), το Duden (τής Γερμανικής) κ.ά.⁴ Οι εκδοτικοί αυτοί οίκοι εκδίδουν συχνά σειρά λεξικών που διαφοροποιούνται από το ειδικό τους αντικείμενο (λεξικό συνωνύμων, κυρίων ονομάτων, δυσκολιών, υφολογικό κλπ.).

Στην Ελλάδα η εμφάνιση αξιόλογων λεξικών τής Νέας Ελληνικής είναι σχετικά πρόσφατο γεγονός. Αυτό συμβαίνει κυρίως από την τρίτη δεκαετία τού 20ού αιώνα με την έκδοση τού α' τόμου τού *Ιστορικού Λεξικού τής Νέας Ελληνικής*⁵ (το 1933) από την Ακαδημία Αθηνών με πρωτοβουλία τού ιδρυτή τής Γλωσσολογίας στην Ελλάδα, τού καθηγητή Γεωργίου Ν. Χατζιδάκι. Η καθυστέρηση στην έκδοση αξιόλογων λεξικών τής Νέας Ελληνικής γλώσσας είναι άξια ιδιαίτερης προσοχής, πολύ περισσότερο αφού υπάρχει μακρά παράδοση στην ελληνική λεξικογραφία από Έλληνες λεξικογράφους, οι οποίοι –από την εποχή των αλεξανδρινών γραμματικών– είναι οι πρώτοι που ασχολούνται με τη σύνταξη λεξικών (γενικών λεξικογραφικών έργων ή και ειδικών γλωσσαρίων κατά συγγραφέα, έργο, διάλεκτο κλπ.). Ας σημειωθεί ότι η ελληνική λεξικογραφία⁶, τόσο στην αρχαιότητα όσο και στο Βυζάντιο, γνώρισε εξαιρετική ακμή παράλληλα προς την εξέλιξη τής φιλολογίας. Η εθνική συμφορά τής κατακτάσεως τού Βυζαντίου από τους Τούρκους μαζί με τη στέρηση τής ελευθερίας επέφερε και μεγαλύτερη καταστροφή: το πνευματικό σκότος που προκάλεσαν η έλλειψη οργανωμένης παιδείας και η αποκοπή τού Έθνους από την πνευματική ανάπτυξη που παρατηρείται στη Δύση μετά την Αναγέννηση. Κατά τραγική ειρωνεία, οι Έλληνες, ενώ βοήθησαν στην πνευματική αβύρτιση τού δυτικού κόσμου μετά την πτώση τής Κωνσταντινουπόλεως και λίγο πριν από αυτήν, έμειναν οι ίδιοι στα δεινά τής απαιδευσίας που προκαλεί παντού και πάντοτε η ξένη κυριαρχία.

2. ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΛΕΞΙΚΑ

Το παλαιότερο λεξικό τής Ελληνικής (αρχαίας και μεσαιωνικής), στο οποίο περιλαμβάνονται και μερικές νεότερες λέξεις, είναι το Λεξικό τού επισκόπου Νουκαρίας (Nocera) Guarino Favorino⁷ που εκδόθηκε στη Ρώμη το 1523 με τίτλο *Μέγα καὶ πάνυ ωφέλιμον Λεξικόν*. Περιλαμβάνει ερμηνεύματα σε αρχαίζουσα ελληνική γλώσσα και έχει τη μορφή γλωσσαρίου (σε κάθε λήμμα δίδεται ερμηνεύμα κυρίως με την παράθεση συνωνύμων). Ωστόσο, το πρώτο πραγματικό λεξικό τής νεότερης Ελληνικής, τής Ελληνικής τού 17ου αιώνα, τής «χυδαίας» ή «εκβαρβα-

(langue), ως «ταξινομική αρχή» (principe de classification) τού κόσμου. Βλ. F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, Payot 1966, ανατ. 1972, σ. 25. Πβ. και Γ. Μπαμπινιώτη, *Γλώσσα: Έλευθερία ή αλλοτρίωση; Η γλωσσική αντίνομία τού ανθρώπου* στο βιβλίο τού Γ. Μπαμπινιώτη, *Η γλώσσα ως αξία*, Αθήνα 1994, Εκδ. Gutenberg, σ. 85 κ.εξ.

3. Για τη λεξικογραφία χρήσιμα έργα είναι: Hartmann, R.R.K. ed. (1983) *Lexicography: Principles and Practice*. London and New York: Academic Press, τού ιδίου (2001) *Teaching and Researching Lexicography*, Pearson Education Ltd, Landau, S.I. (1989) *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge University Press [2η έκδοση 2001], Sinclair, J.M. ed. (1987) *Looking Up. An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing*. London and Glasgow: Collins, Zgusta, L. (1971) *Manual of lexicography*. [Scientific ed.], Janua linguarum, Series maior, 39. The Hague, Mouton, Béjoint, H. (2000) *Modern Lexicography. An introduction*. Oxford: OUP, Jackson, H. (2002) *Lexicography. An introduction*. Cambridge: CUP, Atkins, B.T. and Rundell, M. (2008) *The Oxford Guide to practical lexicography*. Oxford: OUP, Svensén, B. (2009) *A Handbook of lexicography*. Cambridge: CUP.

4. Βλ. R.L. Collison, *A History of foreign-language Dictionaries*, Oxford, Blackwell 1982.

5. Βλ. παρακάτω, όπου γίνεται ειδικός λόγος για το λεξικό αυτό.

6. Την εξέλιξη τής ελληνικής λεξικογραφίας, μέσα από τα λεξικά που εκδόθηκαν από τον 16ο αιώνα μέχρι το 1974, εξετάζει λεπτομερώς ο Σήφης Περάκης: *Λεξικολογία και λεξικογραφία. Νεοελληνική λεξικογραφία (1523-1974)* (ιδι. διατριβή, υπό έκδοση στη σειρά «Γλωσσολογικά Βιβλιοθήκη», Εκδ. Gutenberg). Πολύ κατατοπιστική είναι η μελέτη τού Γιώργου Αλιανδράτου με τίτλο: *Τα νεοελληνικά λεξικά. Συνοπτικό διάγραμμα*, δημοσιευμένη στο περ. «Διαβάζω» σε δύο μέρη (μέρος Α': *Ιστορική εισαγωγή*, περ. «Διαβάζω», τεύχ. 32, Ιούν. 1980, σ. 26-36- μέρος Β': *Καταγραφή των νεοελληνικών λεξικών*, περ. «Διαβάζω», τεύχ. 34, Σεπτ. 1980, σ. 30-44). Η καταγραφή των λεξικών περιλαμβάνει τα μέχρι το 1980 εκδοθέντα λεξικά των εξής κατηγοριών: ερμηνευτικά, ορθογραφικά, ετυμολογικά, ειδικά γλωσσάρια τοπικά, γλωσσάρια λογοτεχνών και λογοτεχνικών έργων, γλωσσάρια ξένων λέξεων.

7. Πολύτιμες πληροφορίες για τον συγγραφέα τού πρώτου νεοελληνικού λεξικού Guarino Favorino και για συναφή θέματα των παλαιότερων εκδόσεων περιλαμβάνονται στο έργο τού Κ. Στάικου *Χάρτα τής Ελληνικής Τυπογραφίας. Η εκδοτική δραστηριότητα τών Ελλήνων και η συμβολή τους στην πνευματική Αναγέννηση τής Δύσης*, Αθήνα 1989, σ. 404 κ.α.

ΟΔΗΓΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ ΛΗΜΜΑΤΩΝ

Χρήσιμες γραμματικές πληροφορίες	είδηση (n) {-ης κ. -ήσεως -ήσεις, -ήσεων} 1. (γενικά) ό,τι αναγγέλλεται, οτιδήποτε πληροφορείται (κάποιος): καλή / άσχημη / ευχάριστη / δυσάρεστη ~ ΣΥΝ. πληροφορία, νέο, (λαϊκ.) χαμπάρι· ΦΡ. (α) παίρνω είδηση αντιλαμβάνομαι (κάποιον/κάτι): προσπάθησε να κρυφτεί, αλλά τον πήραν είδηση δεν πήρες είδηση ότι παραιτήθηκε η κυβέρνηση; ΣΥΝ. καταλαβαίνω (β) έχω είδηση / ειδήσεις λαμβάνω πληροφορίες, γνωρίζω την κατάσταση και τα νέα (προσώπου που με ενδιαφέρει): είχες καμιά είδηση απ' τον γιο σου; ΣΥΝ. μαθαίνω νέα (γ) φέρνω ειδήσεις δίνω πληροφορία / πληροφορίες: τι ειδήσεις μάς έφερες; ΣΥΝ. πληροφορώ, γνωστοποιώ 2. (συνεκδ.) το ίδιο το συμβάν ή το γεγονός για το οποίο γίνεται αναγγελία ή δίδεται πληροφορία 3. (ειδικότ. στον Τύπο) κάθε πληροφορία που ξεχωρίζει από το σύνολο λόγω ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, σπανιότητας ή πρωτοτυπίας και η οποία αξιολογείται ως σημαντική για να ανακωινωθεί στο κοινό: ο αντίκτυπος τής ~ τού θανάτου τής διάσημης ηθοποιού στην κοινή γνώμη ήταν μεγάλος ευχάριστη / τραγική / ψευδής / συκοφαντική / συνταρακτική / παράδοση / φρικιαστική / συγκλονιστική / ανησυχητική / ανακριβής / επίκαιρη ~ εξωτερικές / εσωτερικές ~ μεταδίδω / διαφεύδω / λαμβάνω / διοικετύω / ανακοινώνω / αποκρύπτω / χαλκεύω / επιβεβαιώνω ~ διασπορά ψευδών ~ ΣΥΝ. νέο· ΦΡ. (α) ειδήσεις (οι) / δελτίο ειδήσεων η (συνοπτική ή αναλυτική) παρουσίαση των γεγονότων, των συμβάντων και των επίσημων ανακοινώσεων τής ημέρας (από το ραδιόφωνο και την τηλεόραση): οι ~ των εννέα (που μεταδίδονταν στις εννέα το βράδυ) έμαθα το γεγονός από τις ~ (β) πρακτορείο ειδήσεων δημοσιογραφικός οργανισμός που συλλέγει και καταγράφει ειδήσεις προερχόμενες από όλες τις περιοχές μιας χώρας ή και από ολόκληρο τον πλανήτη και στη συνέχεια τις διοικετεύει σε εφημερίδες, περιοδικά, ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς κ.λπ., χωρίς να τις δημοσιεύει (γ) βγάζω είδηση εκμαιεύω σημαντική πληροφορία (μέσα από συζήτηση για άλλο θέμα): από τη συνέντευξη βγάλαμε είδηση: ο διάσημος ηθοποιός σκοπεύει να πολιτευθεί. — (υποκ.) ειδησούλα (n).	Διάκριση και αριθμηση των σημασιών και αναλυτικός ορισμός τους (= ερμηνεύματα)
Παραδείγματα χρήσεως τής λέξης και λεξιλογικές συνάψεις που αναδεικνύουν τη συνδυαστικότητα των λέξεων (π.χ. με ποια επίθετα συνδυάζεται το ουσιαστικό είδηση)	ΕΤΥΜ. < αρχ. είδησις, αρχική σημ. «γνώση», < θ. είδ- (< Ι.Ε. *weid- «γνωρίζω»), πβ. απρφ. ειδ-έναι τού ρ. οίδα (βλ.λ.). Οι φρ. δελτίο / πρακτορείο ειδήσεων είναι μεταφρ. δάνεια από αγγλ. news bulletin / agency. Η φρ. παίρνω είδηση απαντά αρχικώς σε μεσαιωνικά κείμενα με τη σημ. «παίρνω την άδεια, τη συγκατάθεση (κάποιου)» (λ.χ. άνευ νά έπαρη είδησι από τόν άφέντη τής χώρας, Αισίζαι 472, 10)].	Φράσεις με ερμηνεύματα, παραδείγματα χρήσεως κ.λπ.
Ετυμολογία (με ετυμολόγηση και των αρχαίων λέξεων)		

κοινοτοπία ή κοινοτυπία;	Σχόλια για τη σωστή χρήση, των λέξεων, τη σύνταξη, την ορθογραφία κ.ά.
Το σωστό είναι κοινοτοπία (με -ο-). Από τη φρ. κοινός τόπος σχηματίστηκε το σύνθετο κοινότοπος , από όπου το παράγωγο κοινοτοπία . Με βάση το σημασιολογικά αντίθετο πρωτότυπος και το παράγωγο του πρωτοτυπία δημιουργήθηκε το αίσθημα ότι το β' συνθετικό είναι όχι το τόπος αλλά το τύπος (πρωτότυπος, πρωτοτυπία) εξού και κοινότυπος ~ κοινοτυπία , που είναι φανερό ότι δεν είναι ορθά.	

Κύρια ονόματα με ετυμολογία (βαφτιστικά ονόματα, ελληνικά τοπωνύμια, ξένα τοπωνύμια με εξελληνισμένη μορφή κ.ά.)	Γρηγόριος (ο) {Γρηγορίου} 1. όνομα αγίων τής Ορθόδοξης Εκκλησίας (γνωστότεροι από τους οποίους είναι ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός, ο Γρηγόριος Νύσσης και ο Γρηγόριος Παλαμάς), πατριαρχών, καθώς και παπών τής Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας 2. ανδρικό όνομα. Επίσης (καθημ.) Γρηγόρης (βλ. και λ.). ΕΤΥΜ. < μτγν. Γρηγόριος «ο γρηγορών, ο άγρυπνος» < μτγν. γρηγορώ (-έω) (βλ.λ.).	Χαρακτηρισμοί χρήσεως
	Λιβαδειά (n) (άλλη ορθ. Λειβαδιά) πόλη τής Α. Στερεάς Ελλάδας, πρωτεύουσα τού νομού Βοιωτίας. Επίσης (σπανιότ.) Λεβαδειά . — Λιβαδειάτης κ. Λιβαδιώτης (ο), Λιβαδεΐτισσα κ. Λιβαδιώτισσα (n), λιβαδεΐτικος , -n, -ο κ. λιβαδιώτικος . ΕΤΥΜ. < αρχ. Λεβάδεια , από τον Αθηναίο Λέβαδο , που εγκατέστησε τους κατοίκους τής αρχαιότερης Μιδείας (η οποία ήταν χτισμένη σε λόφο) στη βιωτική πεδιάδα].	Ορθογραφικές παραλλαγές
	Γαλλία (n) (γαλλ. République Française = Γαλλική Δημοκρατία) κράτος τής Δ. Ευρώπης με πρωτεύουσα το Παρίσι, επίσημη γλώσσα τη Γαλλική και νόμισμα το ευρώ. — Γάλλος (ο), Γαλλίδα (n), γαλλικός , -ή, -ό (βλ.λ.), Γαλλικά (τα). ΕΤΥΜ. < λατ. Gallia «Γαλατία» (βλ. λ. Γαλάτης). Η γαλλ. ονομασία France ανάγεται στο λατ. Francia (γερμ. προελ.), που συνδ. με αρχ. αγγλ. franca, αρχ. σκανδ. frakka, τα οποία σημαίνουν «λόγχη, ακόντιο». Άλλοι μελετητές, ωστόσο, θεωρούν ότι η ονομασία ανάγεται στο αρχ. γερμ. wringon «σφίγγω, στρίβω, τραβώ (βία)», με αναφορά στους Φράγκους που ξεριζώθηκαν από τις εστίες τους.	Ποικίλες μορφές μιας λέξης
		Υπολήμματα (η σημασία των οποίων συνάγεται από το κύριο λήμμα)

ΟΔΗΓΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ ΛΗΜΜΑΤΩΝ

Αρχαιοπρεπείς κ.ά.
φράσεις
ως λήμματα
με ερμηνευμα,
παραδείγματα,
συνώνυμα
και ετυμολογία

αβρόχοις ποσί (κυριολ.) χωρίς να βραχούν τα πόδια, δηλ. χωρίς κόπο, χωρίς ταλαιπωρία: *ήρε το πτυχίο του – || οι υψηλοί στόχοι δεν επιτυγχάνονται – ΣΥΝ.* άκοπα, ακούραστα, εύκολα.
[ΕΤΥΜ. < μεσν. *αβρόχοις ποσί* (δοτ. πληθ. τού αρχ. *πούς* «πόδι»). Η φρ. αναφέρεται στη βιβλική αφήγηση της διαβάσεως της Ερυθράς Θάλασσας από τους Ισραηλίτες έπειτα από διάνοιξη των νερών, χωρίς να βραχούν τα πόδια τους. Τη φρ. χρησιμοποίησαν αρκετοί συγγραφείς, όπως ο Μ. Βασιλείος (Επιστολ. 365, 1, 28): *Καί γάρ τὸν πολυστένακτον βίον τῶν Ἰουδαίων σπλαγχνισθεὶς ὁ Κύριος τούτους ἀβρόχοις ποσί βαδίζειν εὐδόκησεν ὡς διὰ ξηρᾶς ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ δεδωκώς αὐτοῖς προηγῆτορα τὸν Μωσέα*].

Εύχρηστες
λατινικές φράσεις
(με ετυμολογία,
προφορά και
ελληνική
απόδοση)
ενταγμένες στο
λημματολόγιο

ab urbe condita λατ. (προφέρεται *αμπ ούρμπε κόν-νιτα*) ελλην. από κτίσεως πόλεως (ενν. Ρώμης)· από τότε που κτίστηκε η πόλη, ειδικότ. η Ρώμη (753 π.Χ.).
[ΕΤΥΜ. < λατ. *ab urbe* (αφαιρετ. πτώση τού ουσ. *urbs* «πόλη», κυρ. η Ρώμη, ηβ. ελλην. *Πόλη* = *Κων/πολη*) *condita* (< *condo* «ιδρύω, χτίζω»). Με τη φρ. αυτή ξεκίνησε το έργο του ο Ρωμαίος ιστορικός Τίτος Λίβιος, ήταν δε συνήθεια πολλών ιστοριογράφων της εποχής να αρχίζουν την αφήγησή τους «από την αρχή τού κόσμου», όπως αυτή συμβολιζόταν από την ίδρυση της Ρώμης (753 π.Χ.), αφετηρία τού ρωμαϊκού χρονολογικού πίνακα].

ενδο- κ. **ενδό-** λεξικό πρόθημα που δηλώνει ότι: **1.** κάτι υπάρχει ή συμβαίνει στο εσωτερικό αυτού που σημαίνει το β' συνθετικό: *ενδο-κυτταρικός, ενδο-κυβερνητικός, ενδό-μυχος* **2.** αυτό που δηλώνει το β' συνθετικό συμβαίνει στο εσωτερικό, μέσα: *ενδο-σκόπηση*.
[ΕΤΥΜ. Λεξικό πρόθημα της Μγν. και Ν. Ελληνικής, που προέρχεται από το επίρρ. *ένδον* (βλ.λ.)].

Προθήματα
και επιθήματα
ως λήμματα
με ετυμολογία

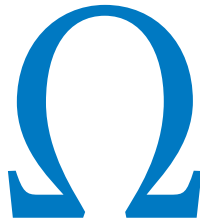
-ληψία λεξικό επίθημα που δηλώνει: **1.** λήψη: *αίμο-ληψία* **2.** την κατοχή από έμμονες ιδέες: *θρησκο-ληψία* **3.** την καταγραφή με μηχανήματα: *ηχο-ληψία*.
[ΕΤΥΜ. Λεξικό επίθημα της Αρχ. και Ν. Ελληνικής (λ.χ. αρχ. *ἐπι-ληψία*, μγν. *δωρο-ληψία*), που προέρχεται από το ρ. *λαμβάνω* (θ. *ληψ-*, ηβ. *μέλλ. λήψ-ομαι*) και απαντά επίσης σε ελληνογενή σύνθετα (λ.χ. αγγλ. *parco-lepsy*)].

Ακρωνύμια
με διάφορες
χρήσιμες
πληροφορίες,
ενταγμένα στο
λημματολόγιο

Δ.Ν.Τ. (το) Διεθνές Νομισματικό Ταμείο· διεθνής οργανισμός με έδρα την Ουάσινγκτον, που αποσκοπεί στη διεθνή νομισματική συνεργασία, τη συναλλαγματική σταθερότητα, την καταπολέμηση της ελλειμματικότητας των κρατικών ισοζυγίων πληρωμών κ.ά.

Δ.Ο.Α.Τ.Α.Π. (ο) Διεπιστημονικός Οργανισμός Αναγνώρισης Τίτλων Ακαδημαϊκών και Πληροφόρησης (αντικατέστησε το 2005 το Δι.Κ.Α.Τ.Σ.Α. βλ.λ.).

Ο.Α.Σ.Α. (ο) Οργανισμός Αστικών Συγκοινωνιών Αθηνών.

Εισαγωγικό σημείωμα
σε κάθε γράμμα τού αλφαβήτου
με την ιστορία τού γράμματος

Ω, ω: ωμέγα, το εικοστό τέταρτο και τελευταίο γράμμα τού ελληνικού αλφαβήτου. Νέο και αυτό γράμμα, που πλάστηκε ως αντίθετο τού **δ μικρόν**, για να δηλώσει το μέγα *ο*, δηλ. το μακρό (ανοικτό) *ο*, κατά το πρότυπο τού ζεύγους Ε: Η που προηγήθηκε. Για να πάψει δηλ. το Ο να δηλώνει τρία διαφορετικά [ο], όπως συνέβαινε παλαιότερα (ηβ. *τό* = ΤΟ, *τῶν* = ΤΟΝ, *λόγου* = ΛΟΓΟ), επινοήθηκε το **ὦ μέγα**, που δήλωσε το μακρό Ο (*τῶν* = ΤΩΝ αντί ΤΟΝ). Αυτό πρωτοεφαρμόστηκε στο ιωνικό αλφάβητο, από όπου πέρασε στο αττικό και σε άλλα τοπικά αλφάβητα και κατόπιν γενικεύθηκε (στην Αρχαϊκή Περίοδο μερικά τοπικά αλφάβητα τελείωναν με το γράμμα Ψ). Μορφικά το Ω πλάστηκε με διάνοιξη της κάτω πλευράς τού Ο και επέκταση των διανοιχθέντων άκρων προς τα έξω. Με την επινόηση τού γράμματος αυτού, τελειοποιείται από τα φωνήεντα, όχι μόνο διευκολύνθηκε το πρωτότυπο αλφαβητικό σύστημα της ελληνικής γραφής (όπου κάθε γράμμα αντιπροσώπευε και φθόγγο), αλλά έγινε και οικονομικότερο, αφού επιτεύχθηκε με αυτό η πολύ σημαντική διάκριση μακρού και βραχέος *ο*, διάκριση καίρια για το φωνολογικό σύστημα της Αρχαίας, όπου ίσχυε η προσωδία. Το γεγονός ότι συγκριτικώς αργά –σε σχέση με τα άλλα φωνήεντα– επινοήθηκε η χρήση τού Ω, συνετέλεσε ώστε το νέο γράμμα να πάρει την τελευταία θέση στη σειρά των γραμμάτων τού ελληνικού αλφαβήτου. ➤ ΣΧΟΛΙΟ λ. αλφάβητο, γραφή.

A

Α, α: άλφα, το πρώτο γράμμα του ελληνικού αλφαβήτου και άλλων αλφαβήτων που προήλθαν από το ελληνικό (λατινικό αλφάβητο, κυριλλικό κ.ά.). Με την επινόηση ιδιαίτερου γράμματος που να δηλώνει το φωνήεν **α**, καθώς και όλων των άλλων γραμμάτων που δήλωσαν τα λοιπά φωνήεντα (ε, η, ι, ο, υ, ω), οι Έλληνες δημιούργησαν, στην πραγματικότητα, **το πρώτο συστηματικό αλφάβητο**, την πρώτη αλφαβητική γραφή. Τόσο τα συστήματα γραφής που χρησιμοποιήθηκαν στην Ελλάδα πριν ή παράλληλα με την αλφαβητική γραφή – η Γραμμική γραφή Β (περ. 1450-1200 π.Χ.) και το κυπριακό συλλαβάριο (περ. 6ος-4ος αι. π.Χ.) – όσο και συστήματα γραφής που επηρέασαν βαθιά την ελληνική γραφή, όπως το βορειοσημιτικό (φοινικικό) σύστημα, αποτελούν **συλλαβογραφικές γραφές** (η Γραμμική γραφή Β και το κυπριακό συλλαβάριο) ή «οιονεί συλλαβογραφικές» ή **συμφωνογραφικές γραφές** (το βορειοσημιτικό σύστημα). Σε αυτές κάθε γράμμα δηλώνει μία ή περισσότερες συλλαβές (Γραμμική Β – κυπριακό συλλαβάριο) ή κάθε γράμμα δηλώνει μόνο σύμφωνο και πρέπει ο αναγνώστης μόνος του να «εικάσει» το φωνήεν που χρειάζεται για να απαρτίσει συλλαβή (βορειοσημιτικό σύστημα). Έναντι αυτών, η επινόηση γραμμάτων που να δηλώνουν μόνο **φωνήεντα** που συνδυάζονται με άλλα γράμματα, τα οποία δηλώνουν μόνο σύμφωνα, ήταν μεγαλοφυής σύλληψη Ελλήνων (άγνωστο ποιου), που δημιούργησαν το πιο «έξυπνο», το πιο οικονομικό και το πιο λειτουργικό σύστημα γραφής, αυτό που ξεπέρασε τα όρια τής Ελλάδος και μέσω τού λατινικού αλφαβήτου (εξέλιξη τού δυτικού ελληνικού αλφαβήτου) έφθασε σε διεθνή σχεδόν χρήση, παράλληλα με τη χρήση άλλων παραδοσιακών συστημάτων. Το ίδιο γράμμα, το Α, δήλωσε στην Αρχαία Ελληνική τόσο το μακρό [ā] όσο και το βραχύ [ä] φωνήεν α, δηλ. και τους δύο χρόνους τού [a], εξού και ο χαρακτηρισμός του ως «διχρόνος». Οι ιστορικοί τής ελληνικής γραφής ανάγουν την προέλευση τού γράμματος Α (ως μορφής και ως ονομασίας) στο βορειοσημιτικό γράμμα 'aleph, που σήμαινε «βόδι» (το σχήμα τού γράμματος θεωρείται αφαιρετική δήλωση των κεράτων τού ζώου) και δήλωνε έναν ελαφρώς δασύ λαρυγγικό φθόγγο [ʰh]. ➤ ΣΧΟΛΙΟ Λ. αλφάβητο, γραφή.

Α, α άλφα: το πρώτο γράμμα του ελληνικού και των ελληνογενών (λατινικού, κυριλλικού) αλφαβήτων (βλ. κ. λ. *άλφα* κ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ, Αριθμοί-Αριθμητικά).

Α βασική σειρά διεθνούς μεγέθους χαρτιού, που περιλαμβάνει μεγέθη από το Α0 έως το Α10 (βλ. λ. *χαρτί*, ΠΙΝ.).

α¹ επιφών. **1.** δηλώνει ποικίλα έντονα συναισθήματα: (α) (συνήθ. επαναλαμβανόμενο) θαυμασμό, έκπληξη, χαρά: *–! Μα τι όμορφα που είναι εδώ! || –, δεν σε περίμενα! Πότε ήρθες; || –! Πολύ χαίρομαι που μπόρεσες να έρθεις!* (β) επιθυμία, ευχή: *–! Μακάρι να κερδίza την πρώτη θέση || –, και να ερχόταν να με δει!* **ΣΥΝ.** αχ (γ) οργή, αγανάκτηση: *–, για να σου πω! Δεν θα κάνεις εσύ ό,τι θέλεις!* || *–, που να σε πάρει η ευχή!* (δ) απειλή: *–, έτσι μου είσαι; Θα σου δείξω εγώ!* (ε) ανυπομονησία: *–, δεν αντέχω άλλο! Θα φύγω μόνη μου!* (στ) επιβεβαίωση ότι κάτι είναι σωστό: *–, ναι! Αυτό έψαχνα!* || *–! Μα φυσικά! Ήρθατε στο σωστό μέρος!* (ζ) επιθυμία να μη γίνει (κάτι) ή αντίρρηση για (κάτι): *–, όχι! Δεν θέλω να γίνει έτσι! || –, όχι! Σε καμία περίπτωση!* **2.** (α) ως μονολεκτική απάντηση (αρνητική ή θετική): *–Έχεις όρεξη να 'ρθεις μαζί μας; -- μπα (όχι, δεν έχω) || – Δεν είναι πολύ όμορφη; --, καλή είναι (ναι, έχεις δικιο) (β) ως μετριστική απάντηση (συνήθ. μόνο του): *–Τα πας καλά με τη δουλειά; -- || –Πέρασες ωραία; --, έτσι κι έτσι!* **3.** (επαναλαμβανόμενο και παρατεταμένο) ως έκφραση αμνηστίας: *έλεγα, λοιπόν, ότι ...a...a... για τι έλεγα;* (ηβ. κ. ε).*

[ΕΤΥΜ. < αρχ. ἄ, ηχομιμντ.].

α² επιφών.: αντί **άντε** ή **άντε** ή **άι**: *– στο καλό πια, σε βαρέθηκα!* || *– να χαθείς, παλιόπαιδο!* || *α' α' α' πέρα!* (βλ. λ. *πέρα*). Επίσης **άε**. [ΕΤΥΜ. βλ. λ. *άντε*].

Α. Ανατολή, ανατολικός, -ή, -ό, ανατολικά.

α- προθεματικό φωνολογικό στοιχείο τής Αρχαίας και τής Ν. Ελληνικής, που αναπτύσσεται στην αρχή τής λέξης, χωρίς να μεταβάλλει τη σημασία της: *δράχνω – α-δράχνω || μασχάλη – α-μασχάλη || ράθυμος – α-ράθυμος*.

[ΕΤΥΜ. Το προθεμ. *α-* τής Αρχ. αναπτύχθηκε σε λ. που άρχιζαν από ρ, λ, μ, ν και *φ*, π.χ. *ἀλείφω* < *α-* προθεμ. + *Ι.Ε. *leip-*, *ἀμέλγω* < *α-* προθεμ. + *Ι.Ε. *melg-* κ.ά. Το προθεμ. *α-* τής Ν. Ελληνικής προήλθε από συνεκφορές με λέξεις που τελείωναν σε *-α*: *μία, τα, ένα, για, να, θα* κ.λπ., π.χ. *μία βδέλλα* > *μι' αβδέλλα*].

α-/αν- στερητικό προθεματικό στοιχείο τής Αρχαίας και τής Ν. Ελληνικής, που δηλώνει γενικά άρνηση (στέρψη ή έλλειψη): *γνωστός – άγνωστος || άξιος – ανάξιος*. Επίσης **ανε-** / **ανέ-** (βλ. λ.).

[ΕΤΥΜ. αρχ. < *Ι.Ε. *h₂-*, συνεσταλμ. βαθμ. τού *Ι.Ε.* στερπ. *ne- (ηβ. λατ. ne-scio «αγνώω», αρχ. νή-νεμος < *ne-άνεμος κ.λπ.). Εμφανίζεται ως *α-* προ συμφώνων (π.χ. *ἀ-γνώστος*, *ἀ-καίρος*, *ἀ-τίμος* κ.ά.) και ως *άν-* προ φωνήεντος (π.χ. *ἀν-υδρος*, *ἀν-αίτιος*, *ἀν-αίσχυντος* κ.ά.), ενώ μαρτυρείται και σε άλλες γλώσσες, ηβ. λατ. in-ops «φτωχός», σανσκρ. an-udrāh «άνυδρος», γερμ. un-klar «ασαφής», αγγλ. un-able «ανίκανος» κ.ά.].

α- / αν- στερητικό

Λέξεις σχηματιζόμενες με το στερητικό *α-* / *αν-* είναι πολλές και συνήθεις στην Ελληνική, αρχαία και νέα. Πολλές πλάστηκαν με τη δημιουργία τού νέου ελληνικού κράτους τον 19ο αι. π.χ. *αναμικός, ανακρίβεια, αναλήθεια, αναπικατάστατος, αναπαλλοτριώτος, αναποτελεσματικότητα, αναποφάσιτος, αναρχικός, ανεϊλικρινής, ανεκμετάλλετος, ανεκπαίδευτος, ανεκτέλεστος, ανεκτίμητος, ανεξαιρέτως, ανεξακριβώς, ανεξάρτητος, ανεξαρτησία, ανεπαρκής, ανεπάρκεια, ανεπίσημος, ανεπιφύλακτος, ανέχεια, ανήθικος, ανησυχητικός, ανίδεος, ανιδιοτελής, ανιδιοτέλεια, ανικανοποίητος, ανοξ(ε)ίδωτος, ανοργάνωτος, ανορθόγραφος, ανοχώρωτος, ανυπακοή, ανυπεράσπιστος, ανυποληψία, ανυπολόγιστος, ανυπόμονος, ανυπομονώ, ανυπόφορος* κ.ά. Ας σημειωθεί ότι το *-ν* (τού *αν-*) δεν είναι ευφωνικό ν, όπως συνήθ. χαρακτηρίζεται, αλλά η μία από τις δύο μορφές που είχε κανονικώς στην (Αρχαία) Ελληνική το *Ι.Ε. *h₂*, από όπου προέρχεται το στερητικό (βλ. ΕΤΥΜ.)· ήτοι **h₂* = *1 ά-* (γνώστος) *2 άν-* (υδρος). Τέλος, *α-* αντί για *αν-* εμφανίζεται σε στερητικά σύνθετα που αρχίζουν από φωνήεν είτε δικαιολογημένα (γιατί παλαιότερα είχαν δίγαμμα ή δασύτητα) είτε και ως προϊόντα αναλογίας. π.χ. *αήθης, αηδής, άσπλος, άσομος, άσκονος, άσμματος, άορατος, άωρος, άωτον, άυπνος, αόριστος, άυλος* κ.ά.

α- στερπ. + **ρηματικό επίθ. σε -τος**: **άγνοια / αμάθεια**. Στερητικά επίθετα σε *-τος* σχηματίζονται στην Ελληνική από ρήματα σε *-ώ* (*-είξ...*) δηλώνοντας αυτόν που στερείται παντελώς γνώσεων σε κάποιον (συνήθως επιστημονικό) τομέα· δηλώνοντας δηλ. *άγνοια* ή *αμάθεια*. Τέτοια επίθετα είναι: *αφιολόγητος* «αυτός που δεν γνωρίζει φιλολογία», *αγλωσσολόγος* «αυτός που δεν γνωρίζει γλωσσολογία», *αθεολόγητος*, *αγεωγράφος*, *αγεωμέτρης* κ.ά. Όμοια σχηματίζονται, χωρίς να προέρχονται από ρήματα σε *-ώ*, και επίθετα όπως το *ανελλήνιστος*.

-α μεγεθ. παραγωγική κατάληξη ουσιαστικών, π.χ. *κεφάλ-α*.

[ΕΤΥΜ. Παραγ. επίθημα τής Μεσν. και Ν. Ελληνικής, που προστέθηκε ως κατάληξη υποκοριστικών σε *-ι* (π.χ. *ποδάρ-ι* > *ποδάρ-α*, *κουτ-ί* > *κουτ-α*) κατά το σχήμα *βελόνι* – *βελόνα*, *σκαλί* – *σκάλα* κ.ά., όπου όμως έχουμε απλώς αλλαγή γένους και (μερικές φορές) σημασιολογική μεταβολή, αφού οι τύποι σε *-ι* είναι «οιονεί» υποκοριστικά, δηλ. δεν έχουν πλέον σμικρυντική σημασία].

Α.Α. (η) Αρχιεπισκοπή Αθηνών (σε πινακίδες οχημάτων της).

Α/Α ΣΤΡΑΤ. **1.** (το) αεροπορικό απόσπασμα • **2.** αντιαεροπορικός, -ή, -ό: *όπλα / ύπυραυλοι / συστοιχίες Α/Α* • **3.** αδικαιολογητώς απών: *στη χθεσινή αναφορά τού λόχου ήταν –*.

α.α. 1. (κ. **α/α**) **αύξων αριθμός** ο αριθμός που δείχνει τη θέση, την κατάταξη σε κλίμακα αριθμημένων θέσεων, που αυξάνουν από τον μικρότερο προς τον μεγαλύτερο αριθμό: *το δικό μου έγγραφο έχει α.α. (αύξοντα αριθμό) 17*, ενώ τού αντιδίκου μου **15** • **2.** **αντ' αυτού** (α) (στη διοικητική γλώσσα) όταν αντί

στην οποία αποκτά ο έμπορος τα εμπορεύματα, κατ' αντιδιαστολή προς την τιμή πωλήσεως (ενν. στον πελάτη) (ii) (για συνάλλαγμα) η τιμή στην οποία μπορεί να αγοράσει κανείς από τις τράπεζες (ιβ) **μύθη αγορά** βλ. λ. **μάυρος 4.** ΟΙΚΟΝ. ο μηχανισμός μέσω του οποίου είναι δυνατή η επικοινωνία παραγωγών και καταναλωτών και ο οποίος γνωστοποιεί στους ενδιαφερόμενους τις επιθυμίες των αγοραστών και τις προθέσεις των πωλητών· ο μηχανισμός αυτός προσδιορίζεται ως προς τους συντελεστές παραγωγής (αγορά εργασίας, κεφαλαίου, γης κ.λπ.), το προϊόν (αγορά ενδυμάτων / πετρελαίου κ.λπ.) ή την περιοχή όπου λειτουργεί (αγορά λαϊκή / ελληνική κ.λπ.) **5.** ΟΙΚΟΝ. (στον πληθ. **αγορές**) το σύνολο των οργανισμών (τραπεζών, επενδυτών, ασφαλιστικών ταμείων κ.λπ.) που διακινούν κεφάλαια και από τους οποίους μπορεί κάποιος (π.χ. κράτος, επιχείρηση κ.λπ.) να δανειστεί· **ΦΡ. βγαίνω στις αγορές** (κυρ. για κράτος) καταφεύγω σε δανεισμό από τις αγορές (συνήθ. ύστερα από περίοδο δανεισμού από άλλες χώρες) **6. Κοινή Αγορά** οικονομική ένωση για την οικονομική συνεργασία των ευρωπαϊκών χωρών (βλ. λ. *Ευρωπαϊκή Ένωση* κ. Ε.Ο.Κ.) **7.** (α) ο τόπος όπου γίνονται οι αγοραπωλησίες· η ~ είναι γύρω από την πλατεία και κατά μήκος του κεντρικού δρόμου **ΣΥΝ.** παζάρι, πιάντα (β) ο εμπορικός κόσμος που κινείται εκεί· **άνθρωπος τής ~** || η ~ **διαμαρτύρεται για τα νέα μέτρα του υπουργείου ΣΥΝ.** έμποροι, συναλλασσόμενοι **8.** (α) (στην αρχ. Ελλάδα) το κέντρο των αγοραπωλησιών μιας πόλης ως χώρος δημόσιας έκφρασης απόψεων, ως πολιτικό, οικονομικό, πολιτιστικό και κοινωνικό κέντρο τής αρχαίας πόλης (β) (σε μικρές πόλεις και χωριά) το κέντρο τής οικονομικής ζωής, ο χώρος πολιτιστικών και πολιτικών εκδηλώσεων.

[ΕΤΥΜ. αρχ., αρχική σημ. «συνάθροιση λαού, (συνεκδ.) ο τόπος όπου γίνονται τέτοιες συγκεντρώσεις», < *ἀγείρω* «συναθροίζω» (< **ἀ-γέρ-ω*), αββ. *ετύμου*, πθ. < *ἀ-* αθροιστ. + *γερ-* «πληθύς», πβ. αρχ. *ἀ-γυρ-ις* «συγκέντρωση», από όπου και *ἀμ-ήγυρις*, *παν-ήγυρις*, *ἀγύρ-της*. Πολλές από τις σύγχρονες σημασίες τής λ., σχετικές με την οικονομία και τις επιχειρήσεις, αποτελούν μεταφ. δάνεια, λχ. *αγορά αξιών* (< αγγλ. stock market), *ελεύθερη αγορά* (< αγγλ. free enterprise), *φιλανθρωπική αγορά* (< αγγλ. charity bazaar), *έρευνα αγοράς* (< αγγλ. marketing research), *τιμή αγοράς* (< αγγλ. market price) κ.ά.]

αγορά – αγοράζω – αγοράεύω

Από τις πιο σημαντικές λέξεις τής Ελληνικής σε διαχρονικό επίπεδο. Ως παράγωγο του αρχ. **ἀγείρω** «συναθροίζω, συγκεντρώνω», η **αγορά** ξεκινά με τη σημ. «τῆς συνάθροισης / συνάντησης» του λαού και του «τόπου συνάθροισης, συγκεντρώσης ή συνάντησης» του λαού, για να αναπτυχθεί έπειτα προς δύο σημασιολογικές κατευθύνσεις: την εμπορική-συναλλακτική του **αγοράζω** και την πολιτική-κοινωνική του **αγορεύω**, τη σημ. του «πηγαινών στην αγορά – πωνίζω πράγματα» (αγοράζω) και εκείνη του «μιλώ στην αγορά, λέω τις απόψεις μου δημόσια» (αγορεύω), μια και η αγορά ήταν το κέντρο τής πολιτικής και τής εμπορικής ζωής τής αρχαίας πόλεως, μέχρι σημείου που να καθορίζει και τον χρόνο («αγοράς πληθούσης» = πριν από το μεσημέρι, όταν η αγορά είναι γεμάτη από κόσμο· αντίθ. «αγοράς διάλυσις» ο αμέσως μετά το μεσημέρι χρόνος τής ημέρας). Βεβαίως, ο επίσημος χώρος πολιτικών συζητήσεων παρέμενε η **Εκκλησία του Δήμου**, ένας όρος που σημαίνει επίσης τη «συνάθροιση, συγκεντρώση» (έξου και ο χριστιανικός όρος **εκκλησία**, συγκεντρώση του κόσμου για τη λατρεία του Θεού, και όχι **ναός**, τόπος όπου «ναίει», κατοικεί ο Θεός). Από το **αγορά** θα προέλθουν τα σύνθετα σε **-αγόρας** και **-αγόρος** / **-ηγόρος** / **-ήγορος**: τα πρώτα ως κύρια ονόματα (Ευ-αγόρας, Πρωτ-αγόρας, Αναξ-αγόρας, Ορθ-αγόρας κ.ά.)· τα δεύτερα ως δηλωτικά του ομιλητή με πολιτικό, νομικό και άλλο περιεχόμενο (δημ-ηγόρος, δικ-ηγόρος, κατ-ήγορος, συν-ήγορος, παρ-ήγορος, προσ-ήγορος κ.ά.).

Σύνθετα του αγορά

Το νεότερο **αγορά** παρήγαγε αρκετά σύνθετα:

- (α) **αγορα-:** αγορα-νομία, αγορα-πλησία, αγορα-φοβία.
Ας σημειωθεί ότι το συνδυαστικό φωνήεν -ο-, με το οποίο σχηματίζονται τα περισσότερα σύνθετα, τείνει να δώσει και τύπους *αγορο-νομία*, *αγορο-πλησία* και, λιγότερο, *αγορο-φοβία* (βλ. κ. λ. *αγγελιαφόρος*).
(β) **-αγορά:**
ζω-αγορά	λαχαν-αγορά
ιχθυ-αγορά	σιτ-αγορά
καπν-αγορά	υπερ-αγορά (σούπερ μάρκετ)
κεφαλαι-αγορά	υφασματ-αγορά
κρεατ-αγορά	χρηματ-αγορά
κτηματ-αγορά	ψαρ-αγορά

αγοράζω ρ. μετβ. {αγόρασα-α, -τηκα, -μένος} **1.** αποκτά, προμηθεύομαι (κάτι) έναντι καταβολής χρημάτων: ~ *εμπορεύματα / συνάλλαγμα / μετοχές / εξοπλισμό / ομόλογα* || ~ *επί πιστώσει* (βλ. λ. *πίστωση*) / *με δόσεις* / *τοίς μετρητοίς* (βλ. λ. *μετρητός*) || ~ *κάτι ακριβά / φτηνά* / *σε τιμή ευκαιρίας* / *για ένα κομμάτι ψωμί* / *όσο-όσο* || ~ *γουροίνω στο σάκι* (χωρίς να εξετάζω την ποιότητα του προϊόντος)· **ΦΡ.** (α) **πουλώ και αγοράζω (κάποιον)** είμαι πανέξυπνος και πονηρός, ώστε να μπορώ να κάνω (κάποιον) ό,τι θέλω (β) **αγρόν ηγόρασα / ηγόραξα** βλ. λ. *αγρός 2.* (μτφ.) προσπαθώ να ανακαλύψω τις προθέσεις

κάποιου· κυρ. στη **ΦΡ. αγοράζω λόγια** παίρνω λόγια, προσπαθώ να κάνω κάποιον να μου πει πληροφορίες που με ενδιαφέρουν, τον «ψαρεύω» **ΣΥΝ.** *ψωνίζω 3.* (μτφ.) εξασφαλίζω την ευνοϊκή στάση κάποιου με παράνομο τρόπο, συνήθ. με δωροδοκία, δωροδοκώ: *ο παράγοντας του σωματείου είχε αγοράσει παίκτες τῆς αντίπαλης ομάδας* || ~ *συνειδήσεις / ανθρώπους* / *ψήφους ΣΥΝ.* *εξαγοράζω.* ➡ **ΣΧΟΛΙΟ** λ. *αγορά, σπάζω.*

[ΕΤΥΜ. αρχ., αρχική σημ. «συνάζω στην αγορά», < *ἀγορά*. Η σημ. «αποκτώ διά χρημάτων» είναι ήδη αρχ.].

αγοραίος, -α, -ο 1. αυτός που σχετίζεται με την αγορά: ~ *εμπόρευμα / αξία* / *τιμή 2. αγοραίος* (το) επαρχιακό ταξί που μισθώνεται για τη μεταφορά ανθρώπων ή εμπορευμάτων με ιδιαίτερη συμφωνία **3.** (κακός.) худαίος, πρόστυχος: *επέδειξε ~ συμπεριφορά* || ~ *λόγια* / *βλόσσα* / *ύβρεις* / *αισθήματα* / *ήθη-ΦΡ.* (α) **αγοραίος έρωτας** η πορνεία (β) **αγοραία γυναίκα** η πόρνη. — **αγοραί-α** / **-ως** επίρρ. [μτγν.] (σημ. 2, 3).

[ΕΤΥΜ. < αρχ. *ἀγοραίος* < *ἀγορά* (*ἀγορά* + *-ιος* > *ἀγοραίος*· πβ. *ἀρχά* (= *αρχή*) + *-ιος* > *ἀρχαίος*, *ώρα* + *-ιος* > *ωραίος* κ.λπ.]. Η μειωτική σημ. «κοινός, худαίος» είναι ήδη αρχ. (π.χ. *ἀγοραίος ἀνὴρ* «μεικροπρος ρήτορας», αλλά και «δικολάβος, απευθυνόμενος στον κοινό κόσμο»)].

αγορανομία (n) [αρχ.] {αγορανομιών} **1.** το σύνολο των διατάξεων που διέπουν τις αγοραπωλησίες **2.** η δημόσια υπηρεσία που ελέγχει την τήρηση των διατάξεων αυτών **3.** (συνεκδ.) το σύνολο των υπαλλήλων τής παραπάνω υπηρεσίας. ➡ **ΣΧΟΛΙΟ** λ. *αγορά.*

αγορανομικός, -ή, -ό [αρχ.] αυτός που σχετίζεται με την αγορανομία ή τους αγορανόμους: ~ *έλεγχος* / *διάταξη* / *υπηρεσία* / *έφοδος* / *αδίκημα* / *δικαστήριο* || ~ *κώδικας*. — **αγορανομικ-ά** / **-ώς** επίρρ.

αγορανόμος (ο/η) υπάλληλος τής αγορανομίας.

[ΕΤΥΜ. αρχ., αρχική σημ. «λειτουργός αγοράς στην αρχαία Αθήνα, ο οποίος ήλεγχε τις αγοραπωλησίες», < *ἀγορά* + *νόμος*].

αγοραπωλησία (n) [1854] {αγοραπωλησιών} η αγορά και πώληση αγαθών (εμπορευμάτων, ακινήτων κ.λπ.) **ΣΥΝ.** *συναλλαγή, δοσοληψία, εμπορία.* ➡ **ΣΧΟΛΙΟ** λ. *αγορά.*

αγόρασμα (το) {αγοράσματος | -ατα, -άτων} η αγορά (προϊόντος) **ΣΥΝ.** *ψώνισμα.*

[ΕΤΥΜ. αρχ., αρχική σημ. «ό,τι πωλείται ή αγοράζεται», < *ἀγοράζω* (βλ. λ.)].

αγοραστής (ο) [αρχ.] **αγοράστρια** (n) {αγοραστριών} **1.** πρόσωπο που αγοράζει κάτι: *αναζητώ αγοραστή για το σπίτι στη Γλυφάδα 2.* (γενικότ.) καταναλωτής: ο ~ *πρέπει να εξετάζουν την ποιότητα του προϊόντος πριν από την αγορά.*

αγοραστικός, -ή, -ό 1. αυτός που σχετίζεται με τη διάθεση προϊόντων, την κατανάλωση: ~ *κοινό* / *επιτυχία* / *κίνηση* / *ενδιαφέρον 2. ΟΙΚΟΝ. (α) **αγοραστική αξία** η ανταλλακτική αξία αντικειμένου (β) **αγοραστική δύναμη** η ποσότητα αγαθών και υπηρεσιών σταθερής ποιότητας, που είναι δυνατόν να αποκτηθούν με το εισόδημα κάποιου (ατομικό ή οικογενειακό). — **αγοραστικότητα** (n).*

[ΕΤΥΜ. αρχ. < *αγοραστής*. Οι φρ. *αγοραστική αξία* / *δύναμη* είναι μεταφρ. δάνεια από αγγλ. purchasing value / capacity].

αγοραστός, -ή, -ό [αρχ.] αυτός που έχει αποκτηθεί με αγορά, κατ' αντιδιαστολή προς οτιδήποτε κατασκευάσουμε οι ίδιοι: *το κέικ είναι ~ ή το έφτιαξα εγώ μόνη σου ΣΥΝ.* έτοιμος, αγορασμένος.

αγοραφοβία (n) [1879] {χωρ. πληθ.} ΨΥΧΟΛ. ψυχική διαταραχή που εκδηλώνεται με αδικαιολόγητο φόβο και άγχος του ατόμου, όταν βρεθεί σε πολυάνθρωπους ή πολυσύγκροτους χώρους. — **αγοραφοβικός, -ή, -ό.**

[ΕΤΥΜ. Ελλανογενής ξέν. όρ., < αγγλ. agoraphobia, με τη λ. *αγορά* στην αρχ. σημ. «συνάθροιση πλήθους, πλήθος κόσμου»].

αγόρευση (n) [μεσν.] {-ης κ. -εύσεως | -εύσεις, -εύσεων} η εκφώνηση λόγου, κυρ. σε δημόσια συγκέντρωση: *ο συνήγορος άρχισε την ~ του* || η ~ *τού εισαγγελέα.*

αγορεύω ρ. αμετβ. {αγόρευσα} **1.** εκφωνώ λόγο σε δημόσια συγκέντρωση, βιάζω λόγο· **ΦΡ.** *τις αγορεύειν βούλεται;* (τίς αγορεύειν βούλεται; ερώτηση του Αθηναίου κήρυκα στην Εκκλησία του Δήμου) ποιος επιθυμεί να μιλήσει δημόσια, να πάρει τον λόγο; **2.** (ειρων.) μιλώ σαν ρήτορας, ρητορεύω. ➡ **ΣΧΟΛΙΟ** λ. *αγορά, σύνθετος.*

[ΕΤΥΜ. αρχ. < *ἀγορά*].

τις αγορεύειν βούλεται;

«Ποιος θέλει να πάρει τον λόγο;». Τα λόγια του κήρυκα στην Εκκλησία του Δήμου στην αρχαία Αθήνα, ο οποίος καλούσε στο βήμα τους πολίτες που ήθελαν να μιλήσουν δημόσια για τα θέματα που συζητούνταν στην Εκκλησία. Η φράση έχει μείνει σύμβολο τής άμεσης (συμμετοχικής) δημοκρατίας, λέγεται δε και σήμερα αρκαϊοπρεπώς, όταν παροτρύνει κανείς κάποιους να πάρουν τον λόγο.

αγορητής (ο), **αγορήτρια** (n) {αγορητριών} πρόσωπο που αγορεύει σε δημόσια συγκέντρωση (Βουλή, συνέδριο κ.λπ.) **ΣΥΝ.** ομιλητής, ρήτορας· **ΦΡ.** *ειδικός αγορητής* εκπρόσωπος κόμματος που αγορεύει επί ειδικού θέματος στη Βουλή.

[ΕΤΥΜ. αρχ. λ., η οποία στα έπη αναφέρεται κυρίως στον Νέστορα, < ἀγοράομαι, -ῶμαι «αγορεύω» (βλ. κ. λ. αγορά)].

αγόρι (το) → αγόρι

αγορίστικος, -η, -ο → αγωρίστικος

Αγορίτσα (η) (ορθότ. Αγωρίτσα) γυναικείο όνομα, που δινόταν παλαιότερ., κυρ. στη Θεσσαλία, στο πρώτο παιδί, αν ήταν κορίτσι, για να γεννηθεί το επόμενο αγόρι.

[ΕΤΥΜ. < αγώρι + υποκ. επίθημα -ίτσα].

αγοροκόριτσο (το) → αγωροκόριτσο

αγοροκρατία (η) {χωρ. πληθ.} η κυριαρχία τού πνεύματος τής αγοράς (τού οικονομικού ανταγωνισμού και τού νόμου τής προσφοράς και τής ζήτησης).

αγοροφέρνω ρ. → αγωροφέρνω

άγος (το) {άγ-ους | -η, -ών} **1.** προβλητική, παράσπονδη, βέβηλη πράξη: το Κυλώνειον ~ (η ασεβής ενέργεια των αρχαίων Αθηναίων να θανατώσουν τους οπαδούς τού πολιτικού Κύλωνα, αν και εκείνοι είχαν καταφύγει ως ικέτες στην Ακρόπολη το 612 π.Χ.) **2.** (κατ' επέκτ.) πράξη που αντιβαίνει σε αρχές και αξίες που θεωρούνται ιερές και απαραβίαστες: *προσπαθούσε να ξεπλύνει το άγος τού εξωμότη ΣΥΝ.* ανοσιούργημα, μίσση, ανίερη πράξη.

[ΕΤΥΜ. αρχ. < *άγ-ος < Ι.Ε. *yag- «τιμώ, ευλαβούμαι». Ομόρρ. άγ-ιος, άγ-νός κ.ά. Η ψίλλωση τής αρχ. λ. (άγος) οφείλεται ίσως στην αντίθετη σημ. που έλαβε σε σχέση με τα ομόρριζα, ένα είδος «σημαιολογικής προφύλαξης»].

αγουρέλαιο (το) {αγουρελαί-ου | -ων} λάδι από άγουρες ελιές, με ευχάριστη οσμή και συνήθ. καλής ποιότητας. Επίσης **αγουρόλαδο**.

αγουρίδα (η) άγουρο σταφυλή και συνεκδ. κάθε άγουρος καρπός: εύχρ. κυρ. στη Φρ. **αγάλι-αγάλι γίνεται η αγουρίδα μέλι** καθετί ωριμάζει σταδιακά, όχι απότομα: η επιτυχία ενός στόχου απαιτεί υπομονή ΣΥΝ. ξινόσταφυλο.

[ΕΤΥΜ. < μεσν. άγουρίς, -ίδος < άγουρος].

αγουρίλα (η) {χωρ. πληθ.} {λαϊκ.} η γέυση ή η μυρωδιά άγουρου καρπού, η στουφάδα.

αγουροξυπνημα (το) {αγουροξυπνήμ-ατος | -ατα, -άτων} το πρόωρο ξύπνημα, πριν κανείς συμπληρώσει τις ώρες ύπνου του.

αγουροξυπνημένος, -η, -ο **1.** αυτός που ξύπνησε ή τον ξύπνησαν πολύ νωρίς **2.** αυτός που μόλις έχει ξυπνήσει, που δεν έχει συνέλθει ακόμη πλήρως από τον ύπνο. — **αγουροξυπνώ** ρ. {-άς...}.

άγουρος, -η, -ο **1.** (για καρπούς) αυτός που δεν ωρίμασε, ο αγίνωτος ΣΥΝ. ανώριμος, αμέστωτος **2.** (μτφ.) αυτός που δεν ωρίμασε ακόμη σωματικά ή πνευματικά ΣΥΝ. ανώριμος. Φρ. **άγουρα χρόνια** η εφηβεία, η περίοδος τής νεότητας. — **αγουράδα** (η). — ΣΧΟΛΙΟ Ι. αγώρι.

[ΕΤΥΜ. μεσν. < μτγν. άγωρος < αρχ. άωρος < ά- στερητ. + ῶρα].

αγουρωπός, -ή, -ό αυτός που φαίνεται ακόμη αρκετά άγουρος: οι ντομάτες να 'ναι ~ για τη σαλάτα.

[ΕΤΥΜ. < άγουρος + κατάλ. -ωπός (βλ. λ.)].

άγουσα (η) ο δρόμος που οδηγεί κάπου: κυρ. στη Φρ. **λαμβάνω / παίρνω την άγουσα** διώχνομαι από κάπου, απολύομαι, φεύγω.

[ΕΤΥΜ. αρχ. θηλ. μτχ. ενεστώτα τού ρ. άγω «οδηγώ», κυρ. μέσω τής μτγν. φρ. άγουσα (όδός)].

άγουστος, -η, -ο αυτός που δεν έχει γούστο, ο άκομπος: ~ ντύσιμο ΣΥΝ. ακαλαίσθητος, κακόγουστος. — **αγουσιά** (η).

άγρα (η) {χωρ. πληθ.} {λόγ.} **1.** κυνήγι ή ψάρεμα **2.** (μτφ.) επιδίωξη, επίμονη αναζήτηση ΣΥΝ. θήρα. Φρ. **βγαίνω προς άγραν** (+γεν.) ψάχνω επίμονα και συστηματικά (σαν να κυνηγώ): βγήκε προς άγραν ψήφων / θυμάτων / υπογραφών / πελατών / γαμπρού / νύφης.

[ΕΤΥΜ. < αρχ. άγρα, αβέβ. ετύμου, συγγενής προς τα αρχ. άγρέω, άγρεύω «κυνηγώ». Η λ. απαντά ως β' ~ συνθετικό σε σύνθ. που δηλώνουν ασθένειες (ποδ-άγρα, χειρ-άγρα) ή εργαλεία (όδοντ-άγρα, πυρ-άγρα «λαβίδα για την πυρά» κ.ά.). Η σύνταξη τής λ. με γενική είναι αρκετά σπάνια στην Αρχ. (λ.χ. Πλάτων: άγρα ανθρώπων), καθώς και στην Κ.Δ. (Λουκ. 5, 9: ἐπὶ τῇ άγρα τῶν ἰχθύων)].

αγράμματος, -η, -ο [αρχ.] **1.** αυτός που δεν ξέρει να γράφει και να διαβάξει, αναλφάβητος **2.** αυτός που έχει ελλιπή, ανεπαρκή μόρφωση. Φρ. (παροιμ.) **άνθρωπος αγράμματος ξύλο απελέκητο** βλ. λ. απελέκητος **3.** (μτφ.) άπειρος, ακαταπότιστος: *την έπαθα σαν αγράμματος*.

αγραμματσούνη (η) [1868] {χωρ. πληθ.} **1.** η κατάσταση κάποιου που έχει ελλιπή ικανότητα ανάγνωσης και γραφής: η ~ στα χρόνια τού πολέμου δεν ήταν επιλογή αλλά συνέπεια ΣΥΝ. αναλφαβητισμός **2.** η κατάσταση κάποιου που χαρακτηρίζεται από ανεπαρκή εκπαίδευση ή ημιμάθεια, είτε γενικά είτε σε συγκεκριμένο τομέα: ~ μερικών τηλεπαρουσιαστών / μερίδας τής νεολαίας || «δεν πάσχω από πολιτική ~, ώστε να μην καταλαβαίνω τι βρίσκεται πίσω από αυτή την ανακοίνωση» δήλωσε ο βουλευτής ΣΥΝ. αμορφωσιά.

αγραμπελή (η) {χωρ. πληθ.} αναρριχτικό, διακοσμητικό φυτό- κληματίδα ΣΥΝ. αμπελίδα, αμπελίνα.

[ΕΤΥΜ. < μτγν. άγρίμπελος < αρχ. άγριος + άμπελος με παρετυμολ. επίδραση τού αγρός].

αγρανάπαυση (η) [1874] {-ης κ. -αύσεως | -αύσεις, -αύσεων} **1.** προσωρινή διακοπή τής καλλιέργειας αγρού, με σκοπό την ανάκτηση τής παραγωγής

κότπτάς του **2.** (συνεκδ.) το χρονικό διάστημα διακοπής τής καλλιέργειας: *ετήσια ~ 3.* (μτφ.) η εργασιακή ανάπαυλα για ανάκτηση δυνάμεων.

Άγραφα (τα) {Άγράφων} οροσειρά τής Κ. Ελλάδας στον νομό Ευρυτανίας (Ευρυτανικά Άγραφα) και στη Θεσσαλία (Θεσσαλικά Άγραφα). — **Αγραφιώτης** (ο), **Αγραφιώτισσα** (η), **αγραφιώτικος**, -η, -ο.

[ΕΤΥΜ. < μεσν. Άγραφα, πληθ. ουδ. τού αρχ. επιθ. άγραφος. Η ονομασία οφείλεται πιθαν. στο γεγονός ότι η περιοχή δεν είχε εγγραφεί στους φορολογικούς καταλόγους («κατάστιχα φορολογίας») των Τούρκων είτε επειδή είχε ειδικά προνόμια είτε, μάλλον, διότι η είσπραξη των φόρων από αυτό τον δύσβατο τόπο ήταν πρακτικώς αδύνατη].

αγραφία (η) {χωρ. πληθ.} σύμπτωμα διαταραχής τού λόγου, κατά την οποία ο ασθενής αδυνατεί να εκφράσει γραπτώς τη σκέψη του.

[ΕΤΥΜ. Ελληνογενής ξέν. όρ., < νεολατ. agraphia].

άγραφος, -η, -ο [αρχ.] κ. **άγραπτος** [αρχ.] κ. (καθημ.) **άγραφτος** (παθ.)

1. αυτός που δεν γράφτηκε, δεν διατυπώθηκε εγγράφως. Φρ. **άγραφο δίκαιο** / **άγραφοι νόμοι** ηθικοί νόμοι που δεν έχουν συνταχθεί ή διατυπωθεί γραπτώς και αντλούν το κύρος τους από το έθιμο, πηγάζουν από τη φύση ή τη συνείδηση τού ανθρώπου και από τους κανόνες τού δικαίου που διαμορφώθηκαν μέσα από τα έθιμα και έχουν καθολική ισχύ στα κοινωνικά σύνολα **ΑΝΤ.** θετό δίκαιο **2.** αυτός που δεν καταγράφηκε σε κατάλογο, ο αδηλώςτος. Φρ. (εκφραστ.) **αυτό είναι από τ' άγραφα!** αυτό δεν υπάρχει πουθενά γραμμένο, είναι πρωτακούστο, πρωτοφανές **3.** αυτός πάνω στον οποίο δεν έχει γραφεί τίποτα: ~ *πίνακας*. Φρ. **άγραφος χάρτης** / **άγραφο χαρτί** / **άγραφη πινακίδα** βλ. λ. tabula rasa • **4.** (ενεργ.) (μαθητής/μαθήτρια) που δεν έχει γράψει τις σχολικές εργασίες του, που δεν έχει γράψει τα μαθήματά του: *πήγε ~ στο σχολείο*.

αγρέπαυση (η) [1893] {-ης κ. -αύλεως | -αύλεις, -αύλεων} ΑΡΧΑΙΟΛ. μεγάλη αγροικία που δεσπόζει σε αγρόκτημα και διαθέτει εσωτερική αυλή, βοηθητικούς χώρους, πηγές νερού, αποθήκες κ.λπ.: *μινωική / ρωμαϊκή / οχυρωμένη ~*.

αγρεργάτης (ο) {αγρεργατών}, **αγρεργάτρια** (η) {αγρεργατριών} πρόσωπο που εργάζεται στους αγρούς: *ανειδίκευτος ~*.

άγρευμα [αρχ.] κ. {λαϊκ.} **άγρεμα** (το) {αγρεύμ-ατος | -ατα, -άτων} θήραμα ή αλιεύμα.

αγρεύω ρ. μετβ. {άγρευ-σα, -θηκα, -μένος} **1.** κυνηγώ (κάτι) ΣΥΝ. θηρεύω **2.** (μτφ.) προσπαθώ να παρασύρω (κάποιον) σε παγίδα, να βρω θύμα προς εκμετάλλευση: *έμποροι ναρκωτικών αγρεύουν θύματα μεταξύ νέων παιδιών 3.* αναζητώ επίμονα: ~ *ψήφους ΣΥΝ.* επιδίωκω, επιζητώ, περισυλλέγω. — **άγρευση** (η) {μτγν.}.

[ΕΤΥΜ. αρχ. < άγρα «κυνήγι»].

άγρια επίρρ. → άγριος

αγριάδα (η) **1.** το άγριο παρουσιαστικό, η άγρια εμφάνιση, έκφραση: *το πρόσωπό του είχε μια ~!* ΣΥΝ. αγριότητα **2.** η σκληρότητα τρόπων **ΑΝΤ.** πραότητα, ηπιότητα. Φρ. (οικ.) **πουλάω αγριάδα** κάνω τον σκληρό, τον βίαιο **3.** η έλλειψη απαλότητας, η τραχύτητα μιας επιφάνειας **4.** (μτφ.) η δριμύτητα τού καιρού **5.** (α) αγριοβότανο, που πίνεται ως θεραπευτικό αφέψημα (β) ζιζάνιο, παρασίτιχο χόρτο • **6.** ο χέρσος, ακαλλιέργητος ή δύσβατος, απόκληρος τόπος.

[ΕΤΥΜ. μεσν. < αρχ. άγριος. Το φυτό προέρχεται από μεσν. αγριάδα < μτγν. άγριάς, που χρησίμευσε ως θηλ. τού αρχ. επιθ. άγριος].

αγριάνθρωπος (ο) {μτγν.} {αγριανθρώπ-ου | -ων, -ους} **1.** άνθρωπος που ζει κατά πρωτόγονο, άγριο τρόπο, μακριά από τον πολιτισμό ΣΥΝ. απολίτιστος, πρωτόγονος **2.** (μτφ.) άνθρωπος με άγρια όψη, που συμπεριφέρεται αντικοινωνικά, βίαια: *Δεν είναι απλώς αγενής. Είναι ~ ΣΥΝ.* δύστροπος, ακοινωνήτος, μισάνθρωπος.

αγριελιά (η) **1.** άγρια ελιά, από την οποία γινόταν ο κότινος (το στεφάνι τής νίκης) των αρχαίων Ελλήνων **2.** κλαδί, καρπός ή ξύλο αγριελιάς.

[ΕΤΥΜ. < αρχ. αγριελαία < άγρι(ο)- + ελαία].

αγρίεμα (το) {αγριέμ-ατος | -ατα, -άτων} **1.** η άγρια έκφραση τού προσώπου, η βλοσυρότητα **2.** η κατάσταση εξοργισμού, εξαγρίωσης **3.** άγρια συμπεριφορά για εκφοβισμό ΣΥΝ. φοβέρα **4.** (μτφ. για ακριβείς συνθήκες) η δυσμενής μεταβολή, η επιδείνωση • **5.** ο έντονος φόβος σε συνθήκες κινδύνου, όπως στο σκοτάδι, την ερημιά κ.λπ. Επίσης **αγριεμός** (ο) {χωρ. πληθ.} (σημ. 3).

αγριεύω ρ. αμετβ. κ. μετβ. {μεσν.} {αγρί-εψα, -εύτεκα, -εμένος} ♦ {αμετβ.} **1.** εκφράζω οργή, θυμό, γίνομαι απειλητικός: *τον άκουσε να προσβάλλει τους φίλους του και αγρίεψε αμέσως ΣΥΝ.* εξαγριώνομαι **2.** συμπεριφέρομαι με ασυνήθιστη επιθετικότητα με οξύτητα: *στις μέρες μας ο κόσμος έχει αγρίεψει 3.* (για καταστάσεις ή καιρικές συνθήκες) μεταβάλλομαι προς το χειρότερο, γίνομαι δριμύς: *ο καιρός όσο πάει κι αγριεύει || τα πράγματα αγριεύουν ΣΥΝ.* χειροτερεύω, χαλάω, επιδεινώνομαι **4.** (μεσοπαθ. **αγριεύομαι**) φοβάμαι, τρομάζω: *αγριεύτηκε καθώς περπατούσε μόνη στη στο σκοτάδι ♦ (μετβ.) 5.* εξαγριώνω (κάποιον), τον εξοργίζω: *μην του μιλάς έτσι, τον αγριεύεις ΣΥΝ.* ερεθίζω, δαιμονίζω, δια(β)ολίζω **6.** (συχνά +γεν.) μιλώ αυστηρά, προκαλώ φόβο: *του αγρίεψε, γιατί το 'χε παρακάνει τον τελευταίο καιρό ΣΥΝ.* φοβερίζω.

αγρικό ρ. → γρικώ

σε τις φτερούγες του || άπλωσα τα χέρια μου και τον έσφιξα στην αγκαλιά μου- **ΦΡ.** (α) **απλώνω χέρι** (μεσν. φρ.) (i) εκτείνω το χέρι μου, για να πιάσω ή να πάρω κάτι, χωρίς αυτό να επιτρέπεται: ~ σε ξένα πράγματα || μην απλώνεις χέρι στο γλυκό! (ii) σπκνώνω το χέρι μου, για να χτυπήσω κάποιον: μην τολμήσεις ν' απλώσεις χέρι πάνω μου! (iii) αγγίζω με ερωτική διάθεση: είναι μαζί πολύ καιρό, αλλά δεν έχει απλώσει χέρι πάνω της (iv) (απλώνω το χέρι μου) (με ανοικτή τη χούφτα) ζητιανεύω: προτιμάει ν' απλώνει το χέρι του παρά να δουλεύει (β) (μτφ.) **απλώνω / τεντώνω την αρίδα / τις αρίδες μου** βλ. λ. αρίδα **2.** ξεδιπλώνω, στρώνω: ~ τον χάρτη πάνω στο τραπέζι **3.** κάνω (κάτι) να καταλαμβάνει μεγάλη επιφάνεια: ~ τη μοгиά / το χρώμα || άπλωσε τα πακινίδια του στο πάτωμα **4.** εκθέτω (κάτι) κυρ. στον ήλιο, ώστε να είναι εκτεθειμένο όσο το δυνατόν μεγαλύτερο μέρος της επιφάνειάς του: ~ τη μπουγάδα / τα ρούχα να στεγνώσουν || οι αγρότες απλώνουν τη σταφίδα στον ήλιο- **ΦΡ.** (μτφ.) **έχω τραχανά απλωμένο** βλ. λ. τραχανάς (μεσοπαθ. απλώνομαι) **5.** επεκτείνωμαι, αποκτώ όλο και μεγαλύτερη έκταση, όλο και μεγαλύτερο εύρος: η ομίχλη απλώθηκε πάνω απ' τις σκεπές || η Αθήνα απλώθηκε σε όλο το λεκανοπέδιο, αφότου έγινε πρωτεύουσα || ο λεκές απλώθηκε πάνω στο πουκάμισο || (μτφ.) η επιρροή του κόμματος απλώνεται και στα λαϊκά στρώματα || τρώμος απλώθηκε σε όλο το χωριό **ΣΥΝ.** εξαπλώνομαι **6.** (για πρόσ.) (α) επεκτείνω τον χώρο των δραστηριοτήτων, των εργασιών μου: Μην απλώνεσαι τόσο πολύ! Δεν τραβίδει η αγορά! (β) επεκτείνεις τις επιχειρηματικές σου δραστηριότητες **ΣΥΝ.** ξανοίγομαι (μπ) ασχολούμαι όλο και περισσότερο με κάτι: μην απλώνεσαι τόσο σ' αυτό το θέμα! **7.** εκτείνομαι, υπάρχω καταλαμβάνοντας μεγάλη έκταση: από την κορυφή του Λυκαβηττού βλέπεις την Αθήνα να απλώνεται κάτω απ' τα πόδια σου || είμαι νέος ακόμη- η ζωή απλώνεται μπροστά σου **♦ 8.** (αμετβ.) επεκτείνομαι, αποκτώ όλο και μεγαλύτερη έκταση: ο λεκές άπλωσε (πάνω) στο ύφασμα. — **άπλωμα** (το) [μεσν.]. **☛** ΣΧΟΛΙΟ λ. εργαστικός.

[ΕΤΥΜ. < μεσν. άπλώνω < αρχ. άπλω (-ών) «εστυλίζω, ξεδιπλώνω» < άπλους. Η σημ. «εκτείνω, τεντώνω» είναι μτγν.].

απλώς επίρρ. (κ. ως προτασιακό επίρρ.) [αρχ.] μόνο: Γιατί παρεξηγήθηκες έτσι; Εγώ ~ σου ζήτησα να χαμηλώσεις το ραδιόφωνο. **☛** ΣΧΟΛΙΟ λ. επίρρηση.

απλώς – απλά

Από εσφαλμένη αντίληψη της έννοιας της δημοτικής ή από μια τάση να υπαχθούν τα πάντα σε ανεξαιρέτους κανόνες, χρησιμοποιούν μερικοί το επίρρημα απλά αντί του απλώς. Ωστόσο, οι δύο τύποι διαφέρουν σημασιολογικά: **απλά** σημαίνει «με απλό τρόπο, με απλότητα», ενώ **απλώς** σημαίνει «μόνο». Παράδειγμα: *Μίλα απλά*, να σε καταλαβαίνουν όλοι – Χρειάζεται *απλώς* ένα πιστοποιητικό από τη νομαρχία – **Απλώς**, πρέπει να προσέξεις να διατυπώσεις απλά τις απόψεις σου, ώστε να πεισθούν όλοι. Σημασιολογικά διαφέρουν επίσης και άλλα επιρρήματα σε **-ως / -α**: εκτάκτως – έκτακτα, αδίκριτως – αδικρίτη κ.ά. Μπορεί ο γενικός κανόνας να είναι ότι τα επιρρήματα της Κοινής Ελληνικής (δημοτικής) από επίθετα σε **-ος** σχηματίζονται σε **-α** (έξυμνος – έξυμνα, γρήγορος – γρήγορα), αλλά υπάρχουν περιπτώσεις που για σημασιολογικούς, υφολογικούς ή άλλους λόγους (αποφυγή συσκότισης του νοήματος), επιβάλλεται να χρησιμοποιούνται και ορισμένοι τύποι επιρρημάτων σε **-ως**.

απλωσιά (η) [μεσν.] {χωρ. πληθ. στη σημ. 2} **1.** ο ανοικτός υπαίθριος χώρος • **2.** η ύπαρξη άνετων χώρων: μου αρέσει αυτό το σπίτι: έχει ~ **ΣΥΝ.** άνεση, άπλα, απλοχωρία • **3.** (περιπλητ.) σύνολο πλυμένων ειδών (ρούχων, κλινοσκεπασμάτων κ.ά.), που απλώθηκαν για στεγνώμα: μάζεψα ως τώρα δύο ~ ρούχα.

απλώστρα (η) {δύσchr. απλωστρών} οικιακή κατασκευή όπου απλώνονται τα ρούχα για να στεγνώσουν.

[ΕΤΥΜ. < απλώνω (αόρ. άπλωσ-α) + παραγ. επίθεμα -τρα, πβ. κ. ξαπλώσ-τρα].

απλωτός, -ή, -ό [μεσν.] **1.** αυτός που έχει απλωθεί: πάνω στην ~ ζύμη πρόθεσε τα υπόλοιπα υλικά **ΣΥΝ.** απλωμένος **2.** απλωτή (η) η κίνηση στην κολύμβηση, κατά την οποία ο κολυμβητής εκτείνει όσο το δυνατόν περισσότερο το χέρι του εμπρός: με δυο-τρεις ~ βρέθηκε ξανά μπροστά από τους άλλους κολυμβητές. — **απλωτά** επίρρ.

άπλωτος, -η, -ο [αρχ.] αυτός που δεν είναι πλωτός: ~ ποταμός.

απνευστί επίρρ. (αρχαιοπρ.) με μια ανάσα, χωρίς αναπνοή: απήγγειλε το ποίημα ~ **ΣΥΝ.** μεμιάς, μονομιάς. **☛** ΣΧΟΛΙΟ λ. -ί.

[ΕΤΥΜ. αρχ. < άπνευστος < ά- στερητ. + πνευστός].

άπνοια (η) {χωρ. πληθ.} **1.** η απουσία ανέμου, όταν δεν φυσά καθόλου **ΣΥΝ.** νηνεμία, απανεμιά, γαλήνη, μπουνάτσα **ΑΝΤ.** αέρας • **2.** ΙΑΤΡ. η έλλειψη ή η παύση της αναπνοής: υπνική ~. **☛** ΣΧΟΛΙΟ λ. οσμή.

[ΕΤΥΜ. αρχ. < άπνοος. Η ιατρ. σημ. απαντά ήδη στον γιατρό Γαληνό].

άπνοια: συνώνυμα

Η σημασιολογική απόκλιση ορισμένων συνωνύμων, που όλα δηλώνουν κατά βάση «την απουσία ανέμων», κυμαίνεται αισθητά. Με το **άπνοια** τονίζεται περισσότερο η αρνητική πλευρά της απουσίας ανέμων (οι υψηλές θερμοκρασίες, η πολλή ζέστη, παλαιότερα και η άπλοια των πλοίων),

ενώ η (αρχαία ήδη) **νηνεμία** και η **απανεμιά** δηλώνουν τη θετική πλευρά του καιρικού αυτού φαινομένου, την ηρεμία, τον γλυκό και ευχάριστο καιρό, που προκύπτει, όταν δεν πνέουν (ισχυροί) άνεμοι, πράγμα που δηλώνεται εντονότερα από το **γαλήνη**. Το συνώνυμο **κάλα** πλησιάζει στη σημασιολογική απόκλιση του άπνοια. Ετυμολογικά η λ. άνεμος έδωσε το ήδη ομηρικό νηνεμία (< επιθ. νήνεμος < στερητ. ν(η) + άνεμος), καθώς και το νεότ. απανεμιά (< απάνεμος < αρχ. επιθ. ύπ-ήνεμος < ύπó + άνεμος), που δηλώνει συνεκδοχικώς και τον χώρο όπου δεν φυσά άνεμος. Το αρχ. άπνοια, που μαρτυρείται ήδη στο έργο Έπιδημίου του Ιπποκράτη, συνδέεται με το άπνεος (< πνέω). Αρχαίο, και μάλιστα ομηρικό, είναι και το γαλήνη, που σήμαινε αρχικά «την ηρεμία της θάλασσας λουσμένης στον ήλιο», ενώ «τη γαλήνη της θάλασσας» (ελλείψει ισχυρών ανέμων) δηλώνει και το επίσης ελληνικό (αντιδάνειο) **κάλα**, που δεν είναι άλλο από το ήδη ομηρικό **καύμα** (η πλιακή θερμότητα < καίω) μέσω του ιταλ. calma. Ας σημειωθεί, τέλος, ότι το αντίθετο της άπνοιας, η πνοή των ανέμων, δηλώνεται με την όχι τόσο εύχρηστη σήμερα λ. **επίπνοια**. → άπλοια

άπνοος, -ους, -ουν {άπν-ου | -οες (ουδ. -οα), -όων} (λόγ.) αυτός που δεν έχει πνοή (κατ' επέκτ.) αναισθητός: «ο μικρός Σοφής είχε πέσει χαμαί, ~ σχεδόν και ακίνητος» (Α. Βλάχος) **ΣΥΝ.** ξέπνοος. Επίσης **άπνεος**, -η, -ο.

από κ. απ' (πριν από φωνήεν και συχνά πριν από τη γεν. κ. αιτ. του οποίου άρθρου) κ. **αφ'** (πριν από λέξη που παλαιότ. δασυνόταν) πρόθ.: δηλώνει: **1.** τόπο: (α) αφετηρία (κ. μτφ.) (+ αιτ., +γεν., +επίρρ.): ξεκίνησε ~ τη Λαμία || ξεκίνησε ~ μακριά- **ΦΡ.** (α) **από Θεού άρξασθαι** ας αρχίσουμε επικαλούμε- νη πριν από όλα τη βοήθεια του Θεού (β) **από κορυφής μέχρις ονύχων** ή **από την κορυφή ως / μέχρι** η από πάνω μέχρι κάτω, σε όλο το σώμα: μόλις πήκε στο σπίτι την κοίταξε ~ (β) το σημείο από το οποίο αρχίζει μία μέτρηση, ένας υπολογισμός: το οικόπεδο ξεκινά ~ τη ρεματιά, ~ εκεί || η θερμοκρασία τον χειμώνα είναι ~ -5 ως 5 βαθμούς Κελσίου || η θερμοκρασία στη Σιβηρία ξεκινά ~ πολύ χαμηλά (γ) (+αιτ., +ονομαστ. επιθ. που αναφέρεται στο υποκ. του ρήματος) την κατάσταση στην οποία βρισκόταν κανείς σε σχέση με αυτή στην οποία βρίσκεται τώρα: ~ την απόλυτη ευτυχία, φτάσαμε στην απόλυ- τη δυστυχία || ~ πλούσιος, φτωχός || ~ δήμαρχος, κλητήρας || απ' τα ψηλά στα χαμηλά κι απ' τα πολλά στα λίγα (δ) το σημείο από όπου υπολογίζεται μια από- σταση (+αιτ., +επίρρ.): το περίπτερο είναι 50 μέτρα ~ το σπίτι μου || μένει 50 μέτρα ~ εκεί (ε) απομάκρυνση (+αιτ., +επίρρ.): τον έδιωξε ~ κοντά της || ο στρα- τός εκδίωξε τις εχθρικές δυνάμεις ~ τις θέσεις που είχαν καταλάβει (στ) (+γεν.) εννοείται ο χαρακτηριστικός τόπος κάποιου προσώπου (κατοικία, καταστη- μα, γραφείο κ.λπ.): έρχομαι ~ της θείας μου (ζ) διέλευση (+αιτ., +επίρρ.) ή το διά μέσου (+αιτ.): το λεωφορείο πάει στο κέντρο ~ την Πανεπιστημίου || πέρασε ~ κοντά || τον είδα ~ το παράθυρο (η) καταγωγή προσώπου ή τον τόπο παρα- γωγής προϊόντος ή πρωτοεμφάνισης φαινομένου, τάσης κ.λπ. (+αιτ., +επίρρ.): ο Μάριος είναι ~ τη Σαντορίνη || η κα Μιγιούκι κατάγεται ~ πολύ μακριά || το καλό λάδι είναι ~ τη Μάνη || η νέα μόδα μάς έρχεται ~ την Αμερική || είναι ~ εδώ (θ) τοπική εξάρτηση: (+αιτ., +επίρρ.): κρέμεται ~ το ταβάνι || κρατά το παιδί ~ το χέρι (ι) τόπο, μέρος συνόλου (+αιτ., +επίρρ.): πήγαμε ~ την άλλη πλευρά του τραπεζιού || κάθομαι ~ μέσα **2.** χρόνο: χρονική αφετηρία, σημείο εκκίνησης χρονικού διαστήματος (+αιτ., +επίρρ., +γεν., +ονομαστ. επιθέτου που αναφέ- ρεται στο υποκ.): τα καταστήματα θα είναι αύριο ανοικτά ~ τις 8 το πρωί μέχρι τις 6 το απόγευμα || θα είναι αύριο ανοικτά ~ νωρίς || μήκεις ~ μικρός στα βάσα- να || ήταν παράξενος ~ γεννησιμίου του || η βία υπάρχει ~ καταβολής / κτίσεως κόσμου (βλ. λ. καταβολή) || ~ τούδε και στο εξής, θα προσπαθήσω να είμαι συνε- πότερος στις υποχρεώσεις μου || ~ καιρού εις καιρόν σημειώνονται αυξήσεις στις τιμές των καυσίμων || διαωρία ~ της σήμερον μέχρι τέλους του μηνός || αντί να δουλεύει, διασκεδάζει ~ πρωίως μέχρι νυκτός- **ΦΡ.** **αφ' ης στιγμής** (άφ' ης στιγμής) / **από τη στιγμή που** από τότε που ή αφού: από τη στιγμή που μή- κε στο σπίτι, δεν σταμάτησε να φωνάζει || αφ' ης στιγμής αποφάσισες να φύγεις από την εταιρεία, γιατί διαμαρτύρεσαι; **3.** αντιδιαστολή (σε σύγκριση, προτίμη- ση κ.λπ.) (+αιτ.): είναι μεγαλύτερος ~ μένα || προτιμώ τα μήλα ~ τα αχλάδια **4.** ποινικό αίτιο (+αιτ.): εκτελέστηκε ~ τους Γερμανούς **5.** αίτιο (+αιτ.) (= εξαιτίας) (+γεν.): έσκαψε ~ το κακό του **6.** ύλη / περιεχόμενο (+αιτ.): είναι ~ αγνό, παρήγορο **μαλλί 7.** το σύνολο σε μέρος του οποίου γίνεται η αναφορά (+αριθμητικό): ~ τους 20 μόνο οι 8 πέρασαν τις εξετάσεις **8.** επιμερισμό (+αιτ.): πήραν ~ 1.000 ευρώ ο καθένας **9.** μέσο / τρόπο (+αιτ., (λόγ.) +γεν., +ονομαστ. επιθ. που ανα- φέρεται στο υποκ.): ζει ~ τη δουλειά του || ~ τηλεοράσεως μάθαμε τα καθέστετα || ~ τηλεφώνου συνεννόηση || αποφάσισε ~ μόνος του να φύγει από το σπίτι || πήραν την απόφαση ~ κοινού || λέει το μάθημα ~ μνήμης- **ΦΡ.** (α) **από καρδιάς** βλ. λ. καρδιά (β) **από μηχανής θεός** για πρόσωπο που παρουσιάζεται απροσδόκτα και δίνει λύση σε αδιέξοδο: εμφανίστηκε ως ~ και όλα διευθετή-θηκαν (γ) **από στήθους** κατά λέξη απομνημόνευση: ζητούσε από τα παιδιά να μαθαίνουν ~ το μάθημα της ημέρας (δ) **αφ' υψηλού** υπεροπτική ή συγκατα- βατικά: από τότε που απέκτησε χρήματα, κοιτά ~ τους συγγενείς και τους φίλους του **10.** αναφορά (+αιτ., +γεν.): ~ μαγειρική κάτι έφερε || ~ απόψεις τουρισμού, η χώρα προοδεύει || απόφαση θετική ~ πάσης απόψεως / ~ κάθε άποψη **11.** απαλλαγή (+αιτ.): γλύτωσα ~ μεγάλο βάρος **12.** αφαίρεση (+αριθμητ.): 40 ~ 1.000 κάνει 960.

[ΕΤΥΜ. < αρχ. από / (αιολ.) άπύ (ήδη μυκ. a-pu-), που συνδ. με σανσκρ. apa, λατ. ab, αγγλ. of, off, γερμ. ab- (π.χ. ab-gehen «απομακρύνομαι») κ.ά. Το από χρησιμοποιήθηκε στην Αρχ. τόσο ως πρόθ. όσο και ως επίρρ., με τη σημ. «μακριά από, χωριστά από», διακρινόμενο σαφώς από το έκ «έξω από»].

από- κ. **απο-** κ. **απ-** / **αφ-** (μπροστά από λέξη που παλαιότερ. δασυνόταν) α' συνθετικό που δηλώνει: **1.** απομακρύνει: απο-γειώνομαι **2.** στέρνηση, αφαίρεση: απο-βουτύρωμα, απο-γαλακτισμός **3.** υστερόχρονο: απο-δεικνω **4.** υπολόιπο, κατάλοιπο ενός πράγματος: απο-σταγμα, απο-βροχο **5.** επίταση: απο-θηριώνω **6.** ολοκλήρωση: απο-περάτωση, απο-θεραπεία **7.** διάλυση, ανατροπή: απο-διοργάνωση, απο-κολεκτιβοποίηση **8.** άρνηση: απ-άνθρωπος. [ΕΤΥΜ. Α' συνθ. τής Αρχ. και Ν. Ελληνικής, που προέρχεται από την πρόθ. από (βλ.λ.)].

αποαποικιοποίηση (η) {-ης κ. -ήσεως | χωρ. πληθ.} (για χώρα) η απαλλαγ-ή από αποικιακό καθεστώς.
[ΕΤΥΜ. Μεταφρ. δάνειο από αγγλ. decolonisation].

αποβάθρα (η) [δύοσφ. αποβαθρών] χώρος κατάλληλα διαμορφωμένος για την επιβίβαση ή αποβίβαση ανθρώπων ή εμπορευμάτων σε πλοία και σιδηροδρόμους.

[ΕΤΥΜ. αρχ. < άπο- + -βαθρα < βαίνω, βλ. κ. βάθρο].

αποβάσει ρ. αμετβ. [απέβην, -ης, -ν... (να/θα αποβώ)] (λόγ.) καταλήγω, έχω συγκεκριμένη έκβαση: οι προσπάθειές τους απέβησαν άκαρπες || το ταξίδι τους με το αεροπλάνο απέβη μοιραίο (σκοτώθηκαν σε αεροπορικό δυστύχημα) || μια τέτοια ενέργεια μπορεί να αποβεί εις βάρος σας.

[ΕΤΥΜ. αρχ. < άπο- + βαίνω, ηβ. δια-βαίνω, παρα-βαίνω κ.ά.].

αποβαίνω: λόγια χρήση

Το **αποβαίνω** αποτελεί σήμερα κατάλοιπο παλαιότερων χρήσεων τής λόγιας γλώσσας, χρησιμοποιούμενο μόνο σε πάγιες εκφράσεις και σε λογιότερο ύφος. Χρησιμοποιείται κυρ. με επίθετα ή ουσιαστικά (σε λειτουργία κατηγορούμενου) και με επιρρηματικές εκφράσεις, σε φράσεις όπως «μια πράξη, ενέργεια, στάση... απέβη / θα αποβεί μάταιη / άκαρπη / άνωφελη / αναποτελεσματική / καταπέλτης...» ή «χρήσιμη / επωφελής / απο-τελεσματική...» ή «εις βάρος / προς όφελος / επί ζημία / υπέρ...».

αποβάλλω ρ. μετβ. κ. αμετβ. [αρχ.] [απέβαλα, αποβλήθηκα (λόγ. απεβλήθην, -ης, -ν..., μτχ. αποβληθείς, -είσα, -έν), αποβεβλημένος] ♦ (μετβ.) **1.** βγάζω έξω, απομακρύνω κάποιον από τον χώρο στον οποίο βρίσκεται κατόπιν αποφάσεως: ο δικαστής **απέβαλε** από την αίθουσα δύο ακροατές τής δίκης, επειδή φωνασκούσαν **2.** ΑΘΛ. (για διαιτητή) απομακρύνω παίκτη από τον αγωνιστικό χώρο για το υπόλοιπο του αγώνα, λόγω αντικανονικής ενέργειάς του, που τιμωρείται με αυτή την ποινή: ο διαιτητής **απέβαλε** τους δύο ποδοσφαιριστές που συνεπλάκησαν || όποιος παίκτης στο μπάσκετ συμπληρώσει πέντε φάουλ **αποβάλλεται** ♦ **3.** τιμωρώ (μαθητή / σπουδαστή) με υποχρεωτική διακοπή (οριστική ή προσωρινή) τής φοίτησής του λόγω σοβαρού παραπτώματος: ο λυκειάρχης **απέβαλε** τον μαθητή για πέντε μέρες **4.** απομακρύνω (κάτι που βρίσκεται εντός μου) με έκκριση: ο οργανισμός **αποβάλλει** με τον ιδρώτα βλαβερές ουσίες **5.** (μτφ.) καταπολεμώ, διώχνω (κάτι ανεπιθύμητο): με πολύ κόπο **απέ-βαλα** τις κακές μου συνήθειες ♦ **6.** (αμετβ.) ΙΑΤΡ. (για εγκύους) χάνω πρόωρα το κυφορούμενο έμβρυο: **απέβαλε** στον τρίτο μήνα τής εγκυμοσύνης της. ➡ ΣΧΟΛΙΟ λ. βάλλω.

αποβάλλω ή αποβάλω; με ένα ή με δύο -λ-;

Όπως και προκειμένου για το απλό ρ. **βάλλω**, με δύο -λ- γράφονται οι τύποι των χρόνων τού ρήματος που δηλώνουν συνέχεια, διάρκεια ή επανάληψη: Τον **αποβάλλουν** συχνά από το σχολείο – Τον **απέβαλλαν** σχεδόν σε κάθε παιχνίδι – Θα **αποβάλλει** συνεχώς, αν δεν υποβληθεί σε κατάλληλη θεραπεία. Με ένα -λ- γράφονται, αντιθέτως, οι τύποι που δηλώνουν ότι κάτι γίνεται μία φορά, στιγμιαία ή ως γεγονός που δεν ενδιαφέρει η διάρ-κειά του: τον **απέβαλαν** από το γήπεδο και θα τον **αποβάλουν** και πάλι, αν ξανακάνει τα ίδια. ➔ **βάλλω**

αποβαρβαρώνω ρ. μετβ. [1814] [αποβαρβάρω-σα, -θηκα, -μένος] οδηγώ σε κατάσταση βαρβαρότητας, βιαιότητας: πολλοί νέοι έχουν **αποβαρβαρωθεί** μέσα στον φανατισμό και στη βία των γηπέδων **ΣΥΝ.** αποθηριώνω, αποκτινώ-νω, εκβαρβαρώνω **ΑΝΤ.** εκπολιτίζω, εξανθρωπίζω. — **αποβαρβάρωση** (η) [1814].

απόβαρο (το) [1833] η διαφορά μεταξύ μικτού και καθαρού βάρους.
[ΕΤΥΜ. Απόδ. τού γαλλ. tare].

απόβαση (η) {-ης κ. -άσεως | -άσεις, -άσεων} **1.** ΣΤΡΑΤ. η έξοδος στρατιω-κών δυνάμεων από πλοίο στο πλαίσιο στρατιωτικών επιχειρήσεων **2.** (μτφ.) η μαζική προσέλευση προσώπων σε έναν τόπο: η ~ τουριστών στα νησιά τού Αιγαίου άρχισε.
[ΕΤΥΜ. < αρχ. απόβασις < αποβαίνω].

αποβαίνω: σημασία

Το ρ. **αποβαίνω**, από όπου το **απόβαση**, έχει χάσει σήμερα την αρχική σημασία του. Αντ' αυτού χρησιμοποιείται η περίφραση «διενεργώ / πραγ-ματοποιώ απόβαση» ή «κάνω απόβαση».

αποβατικός, -ή, -ό [1897] **1.** ΣΤΡΑΤ. αυτός που σχετίζεται με απόβαση: ~ επιχείρηση / άσκηση / σκάφος / σώμα / δυνάμεις **2.** **αποβατικό** (το) σκάφος ειδικά εξοπλισμένο για την πραγματοποίηση αποβάσεων.

αποβαφή (η) επεξεργασία με την οποία αφαιρείται το χρώμα ενός βαμμέ-νου ή τυπωμένου προϊόντος.

[ΕΤΥΜ. < απο- + βαφή, ηβ. μεσν. άποβάφω «αποχρωματίζομαι, ξεθωριάζω»].

αποβδόμαδα επίρρ. (λαϊκ.) από την άλλη εβδομάδα: η επισκευή τού σπιτιού ξεκινάει ~.

αποβιβάζω ρ. μετβ. {αποβίβω-α, -τηκα, -μένος} **1.** (α) βγάζω (επιβάτη) από μέσο μεταφοράς: το λεωφορείο **αποβίβασε** τους τελευταίους επιβάτες μία στάση πριν από το τέρμα (β) (ειδικότ.) βγάζω (επιβάτη) από πλοίο στην ξηρά: οι «δου-λέμποροι» **αποβίβασαν** τους λαθρομετανάστες σε μια ερημική ακτή || (κυρ. μεσο-παθ.) έπειτα από πολύωρο ταξίδι οι τουρίστες **αποβιβάστηκαν** στην Κω **ΣΥΝ.** κατε-βάζω **ΑΝΤ.** επιβιβάζω **2.** ΣΤΡΑΤ. βγάζω στρατιώτες από πλοίο στην ξηρά: οι σύμμαχοι **αποβίβασαν** μεγάλο αριθμό στρατιωτών στη Νορμανδία || τα εχθρικά στρατεύματα **αποβιβάστηκαν** σε έναν αφύλακτο όρμο **ΣΥΝ.** κατεβάζω **ΑΝΤ.** επιβι-βάζω.

[ΕΤΥΜ. αρχ. < άπο- + βιβάζω «κάνω να βαδίζει (προς τα πάνω)»].

αποβίβαση (η) [1896] {-ης κ. -άσεως | -άσεις, -άσεων} η έξοδος επιβατών από μέσο μεταφοράς: η ~ των επιβατών γίνεται από τη μεσαία πόρτα τού λεω-φορείου **ΑΝΤ.** επιβίβαση. Επίσης **αποβίβασμός** (ο) [μετγν.]. — **αποβιβαστι-κός**, -ή, -ό [1864].

αποβίβαση – αποβίβασμός

Το **αποβίβασμός** είναι ήδη αρχαίο (μτγν.) και θεωρείται ορθότερο τού **αποβίβαση**. Γενικότερα, τα παράγωγα τού αρχ. ρ. βιβάζω σχηματίζονται σε -βίβασμός: συμβιβάζω – συμβιβασμός, προβιβάζω – προβίβασμός, υποβι-βάζω – υποβίβασμός κ.τ.ό. Ωστόσο, ίσως με επίδραση των πολλών παρα-γώνων σε -βαση τού βαίνω (διαβαίνω – διάβαση, αναβαίνω – ανάβαση κ.λπ.), σχηματίστηκαν –παράλληλα αρχικώς προς τα -βίβασμός– και παράγωγα σε -βίβαση: διαβιβάζω – διαβίβαση, μεταβιβάζω – μεταβίβαση, επιβιβάζω – επιβίβαση, τα οποία καθιέρωσε η χρήση. Οπωςσδήποτε, τα ρήματα σε -άζω έδωσαν κανονικώς στην Ελληνική παράγωγα σε -ασμός: ενθουσιάζω – ενθουσιασμός, αγιάζω – αγιασμός, πολλαπλασιάζω – πολλαπλασιασμός, θαυ-μάζω – θαυμασμός, πλεονάζω – πλεονασμός κ.τ.ό., χωρίς να λείπουν σχημα-τισμοί σε -αση (-ασις): στεγάζω – στεγάση, διασκεδάζω – διασκεδάση, εκγυ-μνάζω – εκγύμναση κ.τ.ό.

αποβιομηχάνιση (η) {-ης κ. -ίσεως | χωρ. πληθ.} η σταδιακή μείωση των βιομηχανικών μονάδων παραγωγής **ΑΝΤ.** εκβιομηχάνιση. Επίσης **αποβιομη-χανοποίηση**. — **αποβιομηχανίζω** ρ.

[ΕΤΥΜ. Μεταφρ. δάνειο από αγγλ. deindustrialisation].

αποβιταμίνωση (η) {-ης κ. -ώσεως | χωρ. πληθ.} η αφαίρεση βιταμινών (καταχρ.) η αβιταμίνωση.

αποβιταμίνωση ή αβιταμίνωση;

Οι δύο όροι διαφέρουν, στην πραγματικότητα, σημασιολογικώς, μολοντί και οι δύο δηλώνουν «στέρνηση». Συγκεκριμένα, το μεν στερπτικό α- σημαίνει κυρ. την «έλλειψη» (**αβιταμίνωση** = η έλλειψη βιταμινών- ηβ. και αδια-φάνεια, ασυνέπεια, ασυμμετρία), το δε στερπτικό απο- σημαίνει την «αφαί-ρεση» (εξάρτηση – απεξάρτηση, μυθοποίηση – απομυθοποίηση). Άρα και **αποβιταμίνωση** = η αφαίρεση των βιταμινών! Γι' αυτό είναι προτιμότερο να χρησιμοποιείται ο όρος **αβιταμίνωση**.

αποβιώνω ρ. αμετβ. {εύχρ. κυρ. στον αόρ.: απεβίωσα (μτχ. αποβιώσας, -ασα, -αν)} (λόγ.) πεύγω από τη ζωή, πεθαίνω. ➡ ΣΧΟΛΙΟ λ. πεθαίνω.

[ΕΤΥΜ. < μτγν. άποβιώ (-όω) < άπο- + βιώ «ζω»].

αποβιώνω – αποζώ

Το **αποβιώνω** χρησιμοποιείται κανονικά στο γ' πρόσωπο τού αορίστου (απεβίωσε) και δηλώνει την έννοια τού θανάτου (αποβιώνω = «πεθαίνω»). Αντίθετα, το **αποζώ** σημαίνει «ζω από, προσορίζομαι τα προς τον βίον», δηλώνοντας την έννοια τής ζωής. Παραδείγματα: Απεβίωσε σε βαθύ γήρας ο στρατηγός..., αλλά χωρίς περιουσία πια, αποζεί δουλεύοντας σε φιλικό κατάστημα. Με την ίδια σημασία και οι δύο λέξεις είναι ήδη αρχαίες. Σήμε-ρα χρησιμοποιούνται σε λογιότερα κείμενα αντιστοίχως αντί τού πεθαίνω και ζω από. ➔ βιώνω

αποβλακώνω ρ. μετβ. [1879] {αποβλάκω-σα, -θηκα, -μένος} κάνω

αράχνη (n) {αραχνών} **1.** αρθρόποδο σκουρόχρωμο ζώο που με μακριά λεπτά πόδια, το οποίο κατασκευάζει ιστό για φωλιά, αλλά και για να παγιδεύει τη λεία του **2.** (συνεκδ.) ο ιστός του παραπάνω ζωοφίου, συνήθ. μέσα σε σπίτι (κυρίως στις γωνίες): *καθαρίζω το ταβάνι από τις - || (μτφ.) (κάτι) έχει πιάσει αράχνες* (έχει παλιώσει πολύ, έχει μείνει ακραιοποιημένο) **3.** ΜΥΘΟΛ. **Αράχνη** (n) κόρη του Λυδού βαφέα Ίδμονα, φημισμένη για την υφαντική της τέχνη, την οποία η Αθηνά μεταμόρφωσε λόγω της υπερηφίας της στο γνωστό έντομο • **4.** διακοσμητικό φυτό, είδος σπαραγγιού. — (υποκ.) **αραχνίτσα** κ. **αραχνούλα** (n) κ. **αραχνάκι** (το).

[ΕΤΥΜ. αρχ. < *arak-sn-a, αβεβ. ετύμου, ίσως συνδέεται με το ουσ. ἄρκυς, -υος «δίκτυο» και με το λατ. aranea «αράχνη»].

αραχνιά (n) ο ιστός που υφαίνει η αράχνη.

αραχνιάζω ρ. αμετβ. [μεσν.] {αράχνιασ-α, -μένος} **1.** γεμίζω με ιστούς αράχνης, κυρ. λόγω εγκατάλειψης: *το σπίτι έμεινε κλειστό τον χειμώνα και αράχνιασε* **2.** (μτφ. η μτκ. **αραχνιασμένος**, -η, -ο) ξεπερασμένος, απαρχαιωμένος: ~ ιδέες / συστήματα.

αραχνοδακτυλία (n) ΙΑΤΡ. συγγενής παθολογική κατάσταση που χαρακτηρίζεται, μεταξύ άλλων, από μακριά και λεπτά δάκτυλα.

[ΕΤΥΜ. Ελληνογενής ξέν. ὄρ. < αγγλ. arachnodactyl].

αραχνοειδής, -ής, -ές [αρχ.] {αραχνοειδ-ούς | -είς (ουδ. -ή)} λεπτός σαν τον ιστό της αράχνης **ΣΥΝ.** αραχνέιος, αράχνινος.

αραχνοκεντημένος, -η, -ο κεντημένος με πολλή λεπτότητα και τέχνη. Επίσης **αραχνοκέντητος**.

άραχνος, -η, -ο κ. (λαϊκ.) **άραχλος** γεμάτος αράχνες, εγκαταλελειμμένος: συνήθ. στη **ΦΡ.** **μαύρος κι άραχνος** εξαιρετικά δυσάρεστος: *τα βλέπει όλα μαύρα κι άραχνα*.

[ΕΤΥΜ. < αραχνιάζω (υποχωρητ.) < αράχνη].

αραχνούφαντος, -η, -ο [1889] αυτός που έχει πολύ λεπτή ύφανση, όπως ο ιστός αράχνης: ~ πέπλο / μεταξωτό.

Αράχοβα (n) (παλαιότ. ὀρθ. Αράκωβα) {-ας κ. -όνης} κωμόπολη της Α. Στερεάς Ελλάδας στον νομό Βοιωτίας στις Ν. πλαγιές του Παρνασσού, στον δρόμο προς τους Δελφούς.

[ΕΤΥΜ. < παλαιότ. ολαβ. Orechono «καρυδότοπος»].

αραχτός, -ή, -ό (αρχκό) αυτός που κάθεται αναπαυτικά: (συνεκδ.) αδρανής, αυτός που δεν έχει έγνοιες, άνετος: *τον είδα αραχτό μπροστά στην τηλεόραση || είναι - στο σπίτι και ούτε σκέψη για δουλειά*.

[ΕΤΥΜ. < αράζω].

Αρβανίτης (o) {Αρβανιτών}, **Αρβανίτισσα** (n) {Αρβανιτισσών} **1.** (παλαιότ.) αρβανιτόφωνος, πρόσωπο που μιλάει Αρβανίτικα **ΣΥΝ.** Αρναούτης, Κόλιας **2.** (ως χαρακτηρισμός) για άνθρωπο επίμονο και ξεροκέφαλο. — **αρβανιτόπουλο** (το). — ΣΧΟΛΙΟ λ. αρβανίτικος, εθνικός.

[ΕΤΥΜ. μεσν. < τοπων. Ἄρβανα < αλβ. Arbëna. Η ονομασία Ἄρβανα δόθηκε αρχικώς σε οροσειρά που εκτείνεται δυτικά της Αχρίδας, οι δε κάτοικοι των περιοχών αυτών ονομάστηκαν (από τους Έλληνες) Ἄρβανῖται, όνομα που συνδέθηκε εσφαλμ. με τον τ. Ἀλβανία (βλ.λ.), ο οποίος δεν έχει την ίδια ετυμολογική προέλευση].

Αρβανιτιά (n) [μεσν.] **1.** (περιληπτ.) το σύνολο των Αρβανιτών **2.** χώρα όπου κατοικούν Αρβανίτες.

αρβανίτικος, -η/-ια, -ο [μεσν.] **1.** αυτός που σχετίζεται με τους Αρβανίτες (βλ.λ.). **ΦΡ.** (μτφ.) **κεφάλι αρβανίτικο** ο πεισματάρης άνθρωπος, ο ξεροκέφαλος **ΣΥΝ.** αγύριστο κεφάλι **2.** **Αρβανίτικα** (τα) η γλώσσα που μιλούν οι Αρβανίτες.

Αρβανίτικα – Αρβανίτες

Οι **Αρβανίτες**, απώτερης αλβανικής καταγωγής Έλληνες, βρίσκονται σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας (Κορινθία, Αργολίδα, Αττική, Βοιωτία, Θεσσαλία, τμήμα της Ευβοίας, στην Άνδρο, στον Πόρο, στη Σαλαμίνα κ.α.). Ζυμωμένοι με τις τύξεις του Ελληνισμού και έχοντας πολυήμερο στον απελευθερωτικό αγώνα εναντίον των Τούρκων και άλλων κατακτητών, οι Αρβανίτες βρίσκονται στην Ελλάδα από τον 14ο και 15ο αιώνα, οπότε ήλθαν τμηματικά ως έποικοι, ενίοτε με την ενθάρρυνση ή την υποστήριξη Βυζαντινών αυτοκρατόρων και ηγεμόνων. Εθνικά, πολιτισμικά και κοινωνικά οι Αρβανίτες αφομοιώθηκαν πλήρως με τους Έλληνες, με μόνο υπόλειμμα της απώτερης καταγωγής τους τα **Αρβανίτικα**. Πρόκειται για μια αλβανικής προέλευσης διάλεκτο, η οποία βαθμιαία –μια και οι Αρβανίτες ήταν πάντοτε δίγλωσσοι, αν δεν ήταν μονόγλωσσοι (ομιλητές της Ελληνικής)— υποχώρησε μπροστά στο γότρωτο και στην επικοινωνιακή δύναμη της επίσημης γλώσσας (της Ελληνικής). Σήμερα είναι πολύ λίγοι οι ομιλητές των Αρβανιτικών, κυρίως μεγάλης ηλικίας άτομα, τελευταία απομεινάρια μιας διαλέκτου που μιλήθηκε πολύ περιορισμένα, σκόρπια και άτακτα επί πέντε και πλέον αιώνες, έχοντας διασωθεί για μακρό διάστημα χρόνου μέσα από την προφορική παράδοση.

Αρβανιτόβλαχος (o) Βλάχος της Β. Ηπείρου και της Αιτωλοακαρνανίας (ηβ. λ. *Αρμωμόνος*). — ΣΧΟΛΙΟ λ. Βλάχος, αρβανίτικος, εθνικός.

αρβανιτόφωνος, -η, -ο → -φωνος

αρβανιτοχώρι (το) χωριό στο οποίο κατοικούν Αρβανίτες.

αρβύλα (n) {αρβυλών} **1.** παπούτσι από χοντρό δέρμα, τού οποίου το ύψος μπορεί να φθάνει μέχρι πάνω από τον αστράγαλο ως το μέσο της κνήμης και το οποίο δένεται με κορδόνια (κυρ. για στρατιωτική χρήση): *καινούργιες / γυαλισμένες - - ΦΡ.* (καθημ.-οικ.) **ράδιο αρβύλα** η αναξίοπιστη φήμη, η μη έγκυρη πληροφορία ή το κουτσομπολιό: *μη δίνεις βάση σ' αυτά που ακούς είναι - ΣΥΝ.* φήμη, διαδόσεις **2.** (στρατιωτική αρχκό) ως χαρακτηρισμός τού σκληρού κρέατος. Επίσης (λαϊκ.) **άρβυλο** (το).

[ΕΤΥΜ. < αρχ. ἄρβύλη, αγν. ετύμου, τεχνικός ὄρ., πιθ. δάνειο από ανατολικές γλώσσες].

αργά επίρρ. [μεσν.] **1.** (α) σε προχωρημένη ώρα: *επέστρεψα - χθες το βράδυ, γι' αυτό δεν σας τηλεφώνησα* **ΑΝΤ.** νωρίς (β) (συνεκδ.) το βράδυ: *γυρίζω σπίτι -* **2.** ενώ έχει περάσει ο κατάλληλος χρόνος: *ήταν πια -, όταν κατάλαβε το λάθος του || (παροιμ.) «κάλιο - παρά ποτέ»* **ΑΝΤ.** εγκαίρως • **3.** με χαμηλούς ρυθμούς, χωρίς ταχύτητα: *εργάζεται - αλλά σταθερά ΣΥΝ.* βραδέως **ΑΝΤ.** γρήγορα • **ΦΡ.** (α) **αργά ή γρήγορα** οπωσδήποτε, ανεξαρτήτως τού ποτέ: ~ θα γυρίσει σπίτι, γιατί τα λεφτά του θα τελειώσουν (β) (ειρων.-μειωτ.) **τα ζώα μου αργά** (ως χαρακτηρισμός) για ανθρώπους που δρουν τεμπέλικα, νωχελικά, με πολύ αργούς ρυθμούς: *του ζήτησα να βιαστεί, αλλά αυτός -*. — (υποκ.) **αργούτσικα**. — ΣΧΟΛΙΟ λ. σιγά.

αργάζω ρ. μετβ. {άργασ-α, -η, -μένος} (λαϊκ.-λογот.) **1.** κατεργάζομαι δέρματα: **ΦΡ.** (μτφ.) αργάζω το πετόϊ / το τομάρι κάποιου (τον δέρνω ανελήπτα) **2.** (η μτκ. **αργασμένος**, -η, -ο) (μτφ.) ταλαιπωρημένος από τη σκληρή δουλειά, τραχύς, ροζιασμένος: ~ χέρια / πρόσωπο. — **άργασση** (n) κ. **αργασμο** (το).

[ΕΤΥΜ. μεσν. < ἐργάζω «χρησιμοποιώ – κατεργάζομαι (δέρμα)», ενεργ. τύπος τού αρχ. ἐργάζομαι].

αργαλιός (o) το εργαλείο με το οποίο γίνεται η ύφανση: *παλιά ύφαναν τα προικιά στον - || ξύλινος / μηχανικός -*.

[ΕΤΥΜ. < μεσν. ἀργαλίον < μτγν. ἐργαλίον (στην ειδική σημ. «αργαλιός»). Ο τ. αργαλιός (αρσ.) οφείλεται στην επίδραση τού ουσ. ἰστός].

Αργεῖος (o) [αρχ.] (λόγ.) **1.** αυτός που κατάγεται από το Άργος **2.** (στην αρχαιοεπίσημη) **Αργεῖοι** (οι) οι Έλληνες: κυρ. στη **ΦΡ.** **αιδώς Αργεῖοι** βλ. λ. αιδώς.

[ΕΤΥΜ. < αρχ. Ἀργεῖος < *Ἀργεῖος < Ἄργος, γεν. Ἄργους (< *Ἀργεο-ος)].

Αργεντινή (n) (ισπ. República Argentina = Δημοκρατία της Αργεντινής) κράτος της Ν. Αμερικής με πρωτεύουσα το Μπουένος Άιρες, επίσημη γλώσσα την Ισπανική και νόμισμα το πέσο. Επίσης (προφορ.-λογот.) **Αργεντινα**. — **Αργεντινός** κ. (προφορ.) **Αργεντίνος** (o), **Αργεντινή** κ. **Αργεντινά** (n), **αργεντινέζικος**, -η, -ο κ. (προφορ.) **αργεντινικός**. [ΕΤΥΜ. < ισπ. Argentina (οπτικό δάνειο) < λατ. argentum «άργυρος, ασήμι», ορυκτό που παράγει η χώρα και που προσείλκυσε το ενδιαφέρον των Ισπανών αποίκων τον 15ο αι.].

άργητα (n) {χωρ. πληθ.} (λαϊκ.-λογот.) η καθυστέρηση.

[ΕΤΥΜ. μεσν. < ἄργος + -ητα, ηβ. κ. μάνητα].

αργία (n) {αργιών} **1.** (α) η παύση εργασιών, κυρ. λόγω εορτής: *μεσολάβησε η - και η δουλειά έμεινε πίσω || τριήμερη / υποχρεωτική / σχολική - || η 28η Οκτωβρίου έχει καθιερωθεί ως ημέρα αργίας ΣΥΝ.* σχολή (β) (συνεκδ.) η ημέρα κατά την οποία ο κόσμος δεν δουλεύει: η αγορά κινείται κυρίως τις - **ΑΝΤ.** καθημερινή, εργάσιμος (ηβ. λ. *ημεργία*) **2.** (λόγ.) η έλλειψη απασχόλησης **ΣΥΝ.** καθιστό, τεμπελιά **ΑΝΤ.** απασχόληση, εργασία • **ΦΡ.** **αργία μήτηρ πάσης κακίας** (άργια μήτηρ πάσης κακίας) η έλλειψη απασχόλησης οδηγεί σε κακές σκέψεις και πράξεις: *φρόντισε να τον κρατάς συνεχώς απασχολημένο με κάτι -!* • **3.** η υποχρεωτική παύση εργασίας που επιβάλλεται σε δημόσιο υπάλληλο, ιερέα κ.λπ., επειδή έχει καταδικαστεί ή είναι υπόδικος: *τίθεται σε -*. — ΣΧΟΛΙΟ λ. ανεργία, δουλειά.

[ΕΤΥΜ. αρχ. < ἄργος (βλ.λ.)].

αργιλικός, -ή, -ό αυτός που σχετίζεται με την άργιλο: ~ ορυκτά.

αργίλιο (το) [1876] {αργιλίου} χημ. ελαφρύ μέταλλο (σύμβολο Al) που απα- ντά στη φύση ενωμένο, κυρ. ως βοξίτης, κρυόλιθος ή άργιλος, ή παρσκευα- αζεται από βοξίτες με ηλεκτρόλυση και χρησιμοποιείται σε μεταλλικές κατα- σκευές, στην αεροναυπηγική και για την παρασκευή ελαφρών και ανθεκτι- κών κραμάτων (βλ. κ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ, Περιοδικός Πίνακας Στοιχείων) **ΣΥΝ.** αλου- μίνιο.

[ΕΤΥΜ. Μεταφορά τού ελληνογενούς γαλλ. argile, που πλάστηκε από το λατ. argilla < αρχ. ἀργίλ(λος)].

αργιλοπλαστική (n) [1878] η τέχνη της κατασκευής αντικειμένων από άργιλο.

άργιλος (n) {αργίλ-ου | -ων} ΟΡΥΚΤ. εδαφικό υλικό που αποτελείται από πάρα πολύ λεπτούς κόκκους (μικρότερους από 0,002 χιλιοστά), έχει γαιώδη όψη και, όταν αναμειχθεί με μικρές ποσότητες νερού, εμφανίζει πλαστικότη- τα: *κεραμική / λευκή / ερυθρά / μαύρη -*.

[ΕΤΥΜ. < αρχ. ἀργίλ(λος), πιθ. συνδέεται με το αρχ. επίθ. ἄργος «στιλνός, λαμπρός» (άσχετο με το επίσης αρχ. ἄργος «βραδύς»). Βλ. κ. ἄργυρος].

αργιλόχωμα (το) [1897] {αργιλόχωματος | χωρ. πληθ.} το χώμα που έχει μεγάλη περιεκτικότητα σε άργιλο.

[ΕΤΥΜ. μεσν. < μτγν. -άριος (< λατ. -arius), όπου αρχικώς απαντά μόνο σε λατινογενείς λ.: οπότε κατά τα λατινογενή καγκελ-άριος, κομισ-άριος, λεγεων-άριος κ.τ.ό., σχηματίστηκαν τ. με το μεταπλ. επίθημα -άρης, λ.χ. πενηντ-άρης, διαβατ-άρης κ.ά.].

Αρθούρος (ο) 1. μυθικός ήρωας τής Αγγλίας (τέλος 5ου – αρχές 6ου αι.): ενέπνευσε τον κύκλο των διηγήσεων των «Πηποτών τής Στρογγυλής Τραπέζης» 2. όνομα ηγεμόνων τής Αγγλίας 3. ανδρικό όνομα.

[ΕΤΥΜ. Μεταφορά τού αγγλ. Arthur < αρχ. αγγλ. Artur, αβεβ. ετύμου, πιθ. συνδ. με κελτ. art «πέτρα» ή «αρκούδα»].

αρθραλγία (η) [1861] {αρθραλγιών} ΙΑΤΡ. ο πόνος των αρθρώσεων **ΣΥΝ.** ρευματισμοί.

[ΕΤΥΜ. Ελλανογενής ξέν. όρ., < γαλλ. arthralgie].

αρθρίδιο (το) [1875] {αρθρίδι-ου | -ων} (λόγ.) το περιορισμένης έκτασης άρθρο σε εφημερίδα ή περιοδικό: πολιτικό – **ΣΥΝ.** αρθράκι.

αρθρικός, -ή, -ό [μτγν.] ΑΝΑΤ. αυτός που σχετίζεται με τις αρθρώσεις: - *κόνδρος / κοιλότητα / υγρό*.

αρθρίτιδα (η) ΙΑΤΡ. η φλεγμονή των ιστών των αρθρώσεων: *χρόνια / ρευματική / πυώδης / παραμορφωτική* -. Επίσης (λόγ.) **αρθρίτις** [αρχ.] {αρθρίτιδος}.

αρθριτικός, -ή, -ό [αρχ.] 1. αυτός που σχετίζεται με την αρθρίτιδα: - *πάθηση / πόνος* 2. **αρθριτικός** (ο), **αρθριτική** (η) πρόσωμο που πάσχει από αρθρίτιδα: στους - *συνιστάται ειδική θεραπεία* 3. **αρθριτικά** (τα) (εσφαλμ.) η αρθρίτιδα (βλ.λ.).

άρθρο (το) 1. ΓΛΩΣΣ. το κλιτό μέρος τού λόγου, που χρησιμοποιείται μόνο προστά από ονόματα (ή ονοματοποιημένες εκφράσεις) και αναφέρεται σε πρόσωπα ή πράγματα με συγκεκριμένη και εξειδικευτική ή με γενική καθώς και με αόριστη σημασία: διακρίνεται σε οριστικό (ο, η, το) και αόριστο (ένας, μία, ένα) • 2. καθένα από τα μέρη νόμου, καταστατικού, κανονισμού, διοικητικού, θρησκευτικού ή άλλου επίσημου κειμένου: τα - *τού συντάγματος* || το - 36 *τού Ποινικού Κώδικα περί ελαττωμένης ικανότητας προς καταλογισμό* || τα - *τού Συμβόλου τής Πίστεως* • **ΦΡ. άρθρο πίστεως** για αρχή, θεωρία, άποψη στην οποία εμμένει κάποιος δογματικά: η *αποκρατικοποίηση έχει γίνει* - για τον *νεοφιλελευθερισμό* • 3. κείμενο σε εφημερίδα ή περιοδικό, που πραγματεύεται ειδικό θέμα: *κύριο / ενυπόγραφο / ανώνυμο / σύντομο / επιθετικό / συκοφαντικό / πρωτοσέλιδο / μεγάλο / μικρό* - 4. λήμμα λεξικού ή εγκυκλοπαίδειας. — (υποκ.) **αρθράκι** (το) (σημ. 3). ➤ ΣΧΟΛΙΟ λ. μελέτη, παραπομπή. [ΕΤΥΜ. < αρχ. άρθρον, αρχική σημ. «άρθρωση, δεσμός», < θ. ἀρ- (συνδ. με ρ. ἀράρισκω «κατασκευάζω, τακτοποιώ», ομόρρ. ἀρέσκω, ἀριθμός, ἀρμενίζω κ.ά.) + επίθημα -θρο- (ηβ. βά-θρον, πλέ-θρον, μέλα-θρον κ.ά.). Η σημ. τής γραμματικής κατηγορίας είναι ήδη αρχ. (Αριστοτέλης). Η φρ. άρθρο πίστεως είναι μεταφρ. δάνειο (< γαλλ. article de foi)].

άρθρο: οριστικό – αόριστο

Τα άρθρα, όπως και τα ουσιαστικά, χρησιμεύουν στη γλώσσα για να αναφερθούμε σε πρόσωπα και πράγματα. Αν η αναφορά γίνεται σε πρόσωπο ή πράγμα γνωστό (από όσα έχουν ληφθεί, από τη γνώση τού περιβάλλοντος κ.τ.ό.), τότε είναι **συγκεκριμένη** και **εξειδικευτική**, αλλιώς είναι **γενική αναφορά**. Το λεγόμενο **οριστικό άρθρο** (ο, η, το) χρησιμοποιείται –κατά τρόπο φαινομενικά αντιφατικό– και στις δύο περιπτώσεις, δηλ. και σε συγκεκριμένες / εξειδικευμένες αναφορές, αλλά και σε αόριστες / γενικευμένες: **Η** γυναίκα *σωριάστηκε* κάτω *αναίσθητη* (συγκεκριμένη, γνωστή στον ακροατή) – *Δεν τον άρεσε η ταϊνιά* (το άρθρο εξειδικεύει την αναφορά σε συγκεκριμένη ταϊνιά γνωστή στους συνομιλητές). Αλλά: *Το κήρυγμα βλάπτει την καρδιά* (γενική αναφορά: όχι τη συγκεκριμένη καρδιά, αλλά κάθε καρδιά, κάθε άνθρωπο) – **Ο** άνθρωπος *χρειάζεται αγάπη* και *καλοσύνη* (κάθε άνθρωπος: γενική – αόριστη αναφορά) – *Παίρνει χίλια ευρώ τον μήνα* (κάθε μήνα: γενική μνεία). Τελευταία, στον προφορικό κυρίως λόγο, το οριστικό άρθρο χρησιμοποιείται (με ή χωρίς το **και**), για να δηλώσει εμφατικά –ως ταύτιση και κατεξοχήν αναφορά– ορισμένο πρόσωπο ή πράγμα: *Είναι (και) ο* γιατρός – *Μιλάμε για το* γλυκό. Το **αόριστο άρθρο** (για μη συγκεκριμένες, αόριστες αναφορές) είναι το **ένας, μια, ένα**: *Μου σύστησαν έναν* γιατρό *που χειρουργεί σε ιδιωτική κλινική* (αόριστη αναφορά) – *Μια* γυναίκα *με τέτοια προβλήματα υγείας δεν επιτρέπεται να εργάζεται*. Ενίοτε και το αόριστο άρθρο χρησιμοποιείται με γενική σημασία: **ένας** γιατρός *έχει τις γνώσεις να αντιμετωπίσει τέτοια περιστατικά*.

Τα τελευταία χρόνια επιδίδει όλο και περισσότερο η χρήση ως αορίστων άρθρων τής αόριστης αντωνυμίας **κάποιος, κάποια, κάποιον**: *Έχω κάποια δουλειά στην Αθήνα και χρειάζομαι το αυτοκίνητο* – *Ξέρεις κάποιον ηλεκτρολόγο να μας φειδιάει τη λάμπα*; Η χρήση αυτή ισχύει ιδίως σε εκφορές κατά πληθυντικό, όπου δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί το **ένας, μια, ένα**: *Υπάρχουν κάποιες ευκαιρίες που δεν πρέπει να χαθούν* – *Ει εργαζόμενοι διαφωνούν με κάποιους χειρισμούς τής Διοίκησης*. Μερικοί προφέρουν **άθρο** (!) αντί για **άρθρο**. Πρόκειται προφανώς για λανθασμένη προφορά (ηβ. και **αρθρώνω, άρθρωση, διάρθρωση, έναρθρος** κ.τ.ό.).

άρθρο οριστικό: κλίση / τύποι

ο	η	το
τού	τής	τού
τον	τη(ν)	το
οι	οι	τα
των	των	των
τους	τις	τα

• **τον**: Προκειμένου να αποφεύγεται η σύγχυση αρσενικού και ουδέτερου στην αιτιατική ενικού των έναρθρων ουσιαστικών (π.χ. το δάσκαλο = το δάσος), είναι καλό η αιτ. τού αρσενικού να χρησιμοποιείται **πάντοτε με το -ν (τον)**, για να διακρίνεται από το ουδέτερο: *Συνάντησαν τον* δάσκαλο (όχι: **το** δάσκαλο) – *γνωρίζουν τον* λόγο (όχι: **το** λόγο). Αυτή η διάκριση τηρείται στο παρόν λεξικό, αλλά έχει αρχίσει να χρησιμοποιείται ευρύτερα στον γραπτό λόγο.

• **την/τη**: Αφού ο τύπος αυτός δεν γεννά προβλήματα σύγχυσης (όπως το αρσενικό σε σχέση με το ουδέτερο), μπορεί να χρησιμοποιείται ανάλογα με το φωνητικό περιβάλλον: **την** + φωνήεν / π, τ, κ – *το, τζ – ξ, ψ (την* άνοιξη, *την* πόρτα, *την* τιμή, *την* κόρη – *την* τσάντα, *την* τζαμαρία – *την* ξαδέλφη, *την* ψυχή) – **τη** σε όλες τις άλλες περιπτώσεις (+ φ, θ, χ – β, δ, γ – μ, ν – λ, ρ – σ, ζ): *τη* φωτιά, *τη* θυγατέρα, *τη* χώρα, – *τη* βίδα, *τη* δύναμη, *τη* γιορτή – *τη* μάννα, *τη* νόηση – *τη* λήμνη, *τη* ροή – *τη* συνέλευση, *τη* ζωή. Προβλήματα εμφανίζει η χρήση τού τελικού -ν προ των συμφώνων **μπ, ντ, γκ**. Φωνητικά το -ν στις περιπτώσεις αυτές δεν είναι αισθητό στους ομιλητές, γ' αυτό είναι καλύτερο να αποφεύγεται η δήλωσή του στη γραφή: *τη* *μπόρα*, *τη* *ντουλάπα*, *τη* *γκρίνια*. Παρά ταύτα, η σχολική γραμματική διδάσκει τη γραφή τού -ν και στις περιπτώσεις αυτές.

• **τού – τής – τού**: Στο παρόν λεξικό και σε πολλά άλλα κείμενα, για να αποφευχθεί η σύγχυση άρθρου και κτητικής αντωνυμίας και να διευκολυνθεί η ροή τής ανάγνωσης και κατανόησης τού γραπτού κειμένου, το άρθρο στη γενική ενικού (του/της/του) τονίζεται σε όλες τις περιπτώσεις, ώστε να μη διακόπτεται η ροή τής ανάγνωσης και να μην προκαλείται σύγχυση με τις αντίστοιχες αντωνυμίες (προσωπικές – κτητικές): η *τιμή* **τού** *δολαρίου*, η *ροή* **τής** *ανάγνωσης*, η *σημασία* **τού** *γραπτού κειμένου* (όχι: «η *σημασία* **του** *γραπτού κειμένου*», όπου το **του** θα μπορούσε να εκληφθεί ως κτητικό). Τα ίδια ισχύουν και για τους αντίστοιχους τύπους τής προσωπικής αντωνυμίας: **τον** *γνωρίζω* (διαφέρει από: **το** *γνωρίζω*), **την** *καταλαβαίνω* – **τη** *βλέπω* – **ο** *πατέρας* **τής** *έδωσε χρήματα* (διαφέρει από την κτητική αντωνυμία: **ο** *πατέρας* **της** *έδωσε χρήματα*).

άρθρο αόριστο: κλίση / τύποι

ένας	μία/μία	ένα
ενός	μιας/μίας	ενός
έναν	μία/μία	ένα

• **μία / μία, μιας / μίας**: Ως αόριστο άρθρο χρησιμοποιείται κανονικά ο άτονος τύπος (ο οποίος συνεκφέρεται συνήθως με το όνομα που ακολουθεί και αποτελεί μία τονική ενότητα): *Τον συνάντησα* **μία** *μέρα* *έξω από το σχολείο* – *Ήλθε* **μία** *υπάλληλος και εξήγησε τι συμβαίνει*. Οι τωνομένοι τύποι **μία/μίας** χρησιμοποιούνται κυρίως ως αριθμητικά: *Αγοράσαμε* **μία** *μόνο* *συσκευή* – *δεν είχαν άλλη* – *Απάντησε μόνο* **μία** *μαθήτρια* – *Είχαμε* **μία** *και μόνη* *επιλογή*, να *συνεργαστούμε* ή να *αποχωρήσουμε*. Η χρήση τού **μία** ως αριθμητικού, καθότι εμφορτικότερη, απαιτεί και αυτεπλήρη τονισμό. Το **έναν** (με -ν) χρησιμοποιείται πάντοτε στο παρόν λεξικό και σε πολλά άλλα γραπτά κείμενα αντί τού **ένα**, προκειμένου να επιτυγχάνεται ευκέρεια τής διάκρισης αρσενικού και ουδέτερου (ηβ. και **τον**: το): *Αναφέρεται σ' έναν* *συμμεθητή* *του από το Παρίσι* – *Χρειάζεται* **έναν** *φίλο* – *όχι ένα φίλο!* (όχι: **ένα** *φίλο*).

αρθρογραφία (η) [1884] {χωρ. πληθ.} 1. η σύνταξη και η δημοσίευση άρθρων σε εφημερίδες και περιοδικά 2. (συνεκδ.) το σύνολο των άρθρων που δημοσιεύονται: *επίκαιρη / εμνηρηστική* – || η - *τής ημέρας*. — **αρθρογραφικός**, ή, -ό [1895], **αρθρογραφικά** επίρρ.

αρθρογράφος (ο/η) [1849] συντάκτης άρθρων, τα οποία δημοσιεύονται σε εφημερίδες και περιοδικά: *επώνυμος / ανώνυμος / διάσημος / έγκριτος / έγκυρος* -. ➤ ΣΧΟΛΙΟ λ. πολυγράφος.

αρθρογραφώ ρ. αμετβ. [1878] {αρθρογραφείς... | αρθρογράφοι} δημοσιεύω άρθρα σε έντυπα (εφημερίδες, περιοδικά κ.λπ.): *αρθρογραφούσε σε πρωινή εφημερίδα*.

αρθροπάθεια (η) [1888] {αρθροπαθειών} ΙΑΤΡ. κάθε πάθηση των αρθρώσεων.

[ΕΤΥΜ. Ελλανογενής ξέν. όρ., < γαλλ. arthropathie].

αρθροπλαστική (η) ΙΑΤΡ. η χειρουργική επέμβαση για την αντικατάσταση μιας κατεστραμμένης άρθρωσης και την αποκατάσταση τής κινητικότητας (με τεχνικά εξαρτήματα).

[ΕΤΥΜ. Ελλανογενής ξέν. όρ., < αγγλ. arthroplasty].

αρθρόποδο (το) [1877] {αρθροπόδων} ΖΩΟΛ. κάθε ασπόνδυλο τού οποίου

R. Darwin (1809-1882), ο οποίος το 1859 στο βιβλίο του *On the Origin of Species* (Επί της καταγωγής των ειδών) διατύπωσε τη θεωρία της εξέλιξης].

Δαρδανέλια κ. **Δαρδανέλλια** (τα) {Δαρδανελίων} πορθμός της Μικράς Ασίας στο στενό του Ελλήσποντου (τα στενά των Δαρδανελίων).

[ΕΤΥΜ. Από την ομηρική ονομασία *Δαρδανία* (γή), με την οποία προσδιοριζόταν η Τροία, αφού ο μυθικός Δάρδανος ήταν ο ιδρυτής της. Η τουρκ. ονομασία Çanakkale σημαίνει «οχυρό, φρούριο των πλίνθινων αγγείων», που κατασκευάζονταν εκεί].

δάρθηκα ρ. → δέρνω

δαρμός (ο) **1.** το δάρσιμο: άγριος - (βλ. λ. ξυλοδαρμός) **2.** η εκδήλωση πόνου και οδύνης με κλάματα και χειρονομίες απελπισίας: θρήνος **ΣΥΝ.** οδυρμός.

[ΕΤΥΜ. μτγν. < αρχ. δέρω «δέρνω»].

δάρσιμο (το) {δαρσίμ-ατος | -ατα, -άτων} (για πρόσ.) η πρόκληση σωματικού πόνου ή και κάκωσης από χτύπημα με το χέρι ή με όργανο **ΣΥΝ.** ξυλοκόπημα.

[ΕΤΥΜ. μεσν. < δάρσις < αρχ. δέρω «δέρνω»].

δασάκι (το) {χωρ. γεν.} μικρό δάσος **ΣΥΝ.** δασύλλιο.

δασαρχείο (το) [1833] **1.** η τοπική κρατική αρχή που εποπτεύει τις δασικές εκτάσεις οι οποίες βρίσκονται υπό τη δικαιοδοσία της και μεριμνά για τη νόμιμη διαχείριση και εκμετάλλευσή τους **2.** (συνεκδ.) το κτήριο όπου στεγάζεται η υπηρεσία αυτή.

δασάρχης (ο) [1836] {δασαρχών} ο προϊστάμενος δασαρχείου.

[ΕΤΥΜ. < δάσος + -άρχης < αρχ.ω].

Δ.Α.Σ.Ε. (η) Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη.

δασεία (η) {δασειών} το σημείο (') που κατά το πολυτονικό σύστημα σημειώνεται πάνω από το αρχικό φωνήεν της λέξης, εφόσον η προφορά του στην Αρχ. Ελληνική ήταν δασεία (βλ. λ. δασύς), συνοδευόταν δηλαδή από δασύ φθόγγο. ➤ ΣΧΟΛΙΟ λ. δασύνω, πνεύμα, απόστροφος, τρέφω.

[ΕΤΥΜ. < αρχ. δασεία, θηλ. τού επιθ. δασύς (βλ.λ.). Η σημ. τού τονικού σημείου είναι μτγν.].

δασικός, -ή, -ό [1833] **1.** αυτός που σχετίζεται με το δάσος: ~ έκταση / πυρασφάλεια / υπάλληλος / πλούτος / προστασία / προϊόν / υπηρεσία / τεχνολογία **2.** (ως ουο.) ο υπάλληλος της δασικής υπηρεσίας.

δασκάλα (η) → δάσκαλος

δασκαλάκος (ο), **δασκαλίτσα** (η) [μεσν.] {χωρ. γεν. πληθ.} (μειωτ.) ο δάσκαλος / η δασκάλα - (ειδικότ.) δάσκαλος / δασκάλα χωρίς σημαντικές γνώσεις και ικανότητες.

δασκαλεύω ρ. μετβ. [μεσν.] {δασκάλ-εψα, -εύτεκα, -εμένος} (κακόσ.) δίνω (σε κάποιον) οδηγίες σχετικά με το πώς να φερθεί: την είχε δασκαλέψει ο θεός της πώς να μιλήσει στους συγγενείς || οι απαντήσεις της έδειχναν πως ήρθε δασκαλεμένη **ΣΥΝ.** καθοδηγώ, νουθετώ, (λαϊκ.) ορμηνεύω. — **δασκάλεμα** (το).

δασκαλίκι (το) {χωρ. γεν. κ. πληθ.} (λαϊκ.) **1.** το επάγγελμα τού δασκάλου: περιφρονούσε το ~, αλλά τελικά έγινε και ο ίδιος δάσκαλος **2.** νουθετική και αυταρχική συμπεριφορά: σταμάτα πια το ~.

[ΕΤΥΜ. < δάσκαλος + παραγ. επίθημα -ίκι].

δασκαλισμός (ο) [1892] η νουστονιά ή η συμπεριφορά που αρμόζει σε σχολαστικό δάσκαλο **ΣΥΝ.** στενοκεφαλιά, σχολαστικισμός.

δασκαλιστικός, -η, -ο (μειωτ.) αυτός που είναι χαρακτηριστικός τού σχολαστικού δασκάλου και γενικότερ. τού ανθρώπου που αγαπά να παριστάνει την αυθεντία: ~ ύφος. ➤ ΣΧΟΛΙΟ λ. -ιστικός.

δασκαλίτσα (η) → δασκαλάκος

δασκαλόπαιδι (το) {χωρ. γεν.} το παιδί δασκάλου. Επίσης **δασκαλόπαιδο** κ. **δασκαλόπουλο**.

δάσκαλος (ο) {-ου κ. -άλου | -ων κ. -άλων, -ους κ. -άλους}, **δασκάλα** (η) {χωρ. γεν. πληθ.} **1.** πρόσωπο που διδάσκει επαγγελματικά, που έχει ως επάγγελμα τη διδασκαλία: ~ οδήγησης / χορού **ΣΥΝ.** φροντιστής, προγραμμαστής. ➤ **ΦΡ.** (α) **απ' τ' αψί και στον δάσκαλο** για αυστηρή τιμωρία που επιβάλλεται αμέσως, χωρίς χρονотριβή (β) **δάσκαλε που διδάσκες (και νόμο δεν εκράνεις)** βλ. λ. διόρθω (γ) (παροιμ.) **μ' όποιον δάσκαλο καθίσεις, τέτοια γράμματα θα μάθεις** η συμπεριφορά, οι πράξεις, οι ικανότητες, το ποιόν ενός ανθρώπου επηρεάζονται καθοριστικά από αυτόν που τον διδάσκει, τον καθοδηγεί **2.** (ειδικότ.) εκπαιδευτικός της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, μέλος του διδακτικού προσωπικού δημοτικού σχολείου: ανακοινώθηκαν οι μεταθέσεις των δασκάλων **ΣΥΝ.** παιδαγωγός, εκπαιδευτικός **3.** (κατ' επέκτ. για πρόσ., συνθήκες, γεγονότα, περιστάσεις κ.λπ.) αυτός που καθοδηγεί και διδάσκει: ο Σωκράτης υπήρξε ~ τού Αλκιβιάδη || οι δώδεκα Απόστολοι αναγνώριζαν τον Χριστό ως δάσκαλό τους || μεγάλος ~ ο πόλεμος **4.** (εύσημο ή κακόσ.) έμπειρος και επιτήδειος (σε συγκεκριμένη πρακτική): έχει αποδειχθεί ~ στις δικαιολογίες || είναι δασκάλα στην απάτη **ΣΥΝ.** δεξιότηκνης, μάστορας, αυθεντία, (οικ.) μαννούλα. ➤ **ΦΡ.** **βρίσκω τον δάσκαλό μου** βλ. λ. βρίσκω. ➤ ΣΧΟΛΙΟ λ. διδασκαλος / ξε-.

[ΕΤΥΜ. μεσν. < αρχ. διδάσκαλος (με απολογία, πβ. τετράπεζα > τράπεζα) < διδάσκω + παραγ. επίθημα -αλος (πβ. κ. πάσ-αλος)].

δασκαλοφέρνω ρ. αμετβ. {μόνο σε ενεστ. κ. παρ.τ.} (λαϊκ.-κακόσ.) θυμίζω

στην εμφάνιση ή τη συμπεριφορά μου δάσκαλο, κυρ. μιλώντας με τρόπο επιδεικτικό, διορθώνοντας τους άλλους ή κάνοντας υποδείξεις.

δασμολόγηση (η) [1833] {-ης κ. -ήσεως | -ήσεις, -ήσεων} ο προσδιορισμός και η επιβολή δασμού για εμπορεύματα που εισάγονται ή εξάγονται από μια χώρα. Επίσης **δασμολογία** [μτγν.].

δασμολογέτος, -α, -ο (εμπόρευμα) που σύμφωνα με το δασμολόγιο υπόκειται σε πληρωμή δασμού.

δασμολόγιο (το) [1882] {δασμολογί-ου | -ων} **1.** πίνακας ή κατάλογος όπου αναγράφονται κατά κατηγορίες ή αλφαβητικούς τα διάφορα εμπορεύματα και ο εισαγωγικός ή εξαγωγικός δασμός που αντιστοιχεί στο καθένα **2.** (α) το σύστημα δασμολόγησης (β) (ειδικότ.) **προστατευτικό δασμολόγιο** το σύστημα που προστατεύει την εγχώρια βιομηχανία με την επιβολή υψηλών δασμών στα εισαγόμενα εμπορεύματα. — **δασμολογικός**, -ή, -ό.

δασμολογώ ρ. μετβ. {δασμολογέ- | δασμολογ- | -ομαι, -ήθηκα, -ημένος} (για εμπόρευμα) **1.** επιβάλλω δασμό, προσδιορίζω τον δασμό που πρέπει να καταβληθεί (για εισαγωγή ή εξαγωγή) **2.** (μεσοπαθ. **δασμολογούμαι**) καταχωρίζομαι στο δασμολόγιο.

[ΕΤΥΜ. < αρχ. δασμολογώ (-έω) < δασμός + -λογώ < λέγω].

δασμός (ο) η έμμεση φορολογία που επιβάλλεται στα εισαγόμενα ή εξαγόμενα προϊόντα και εισπράττεται από το τελωνείο: έκτακτος / υψηλός / προστατευτικός / τελωνειακός / εισαγωγικός / εξαγωγικός - || επιβολή / καταβολή / μείωση / κατάργηση / άρση δασμών || - κατ' αξία / κατ' είδος **ΣΥΝ.** τέλος, φόρος. [ΕΤΥΜ. αρχ. < *δασ-σμός < *δασ-σμός (με αφομοίωση τού -τ- προς το -σ-) < δασ-έμαι «μοιράζω, διανέμω», του οποίου το θ. δασ-τ- ανάγεται σε Ι.Ε. *da(i)-«μοιράζω, κατανέμω», από όπου σχηματίστηκαν οι λ. δασ-άνη, δασ-ιλής, δη-μός, δαί-μων, δαι-τυ-μών κ.ά.].

δασόβιος, -α, -ο [1865] (για ζώα και φυτά) αυτός που ζει μέσα στο δάσος.

δασοκομία (η) [1854] {χωρ. πληθ.} ο κλάδος της δασικής επιστήμης ο οποίος ασχολείται με τη δημιουργία, την ανάπτυξη και τη φροντίδα των δασών. Επίσης **δασοκομική**. — **δασοκόμος** (ο/η).

[ΕΤΥΜ. < δασοκόμος < δάσος + -κόμος < αρχ. κομῶ (-έω) «φροντίζω» (βλ. λ. -κομία)].

δασοκομικός, -ή, -ό [1898] **1.** αυτός που σχετίζεται με τη δασοκομία **2.** **δασοκομική** (η) (ενν. επιστήμη) η δασοκομία.

δασολογία (η) [1843] {χωρ. πληθ.} η επιστήμη που ασχολείται με την εξασφάλιση των οικονομικών πόρων που προέρχονται από τα δάση. — **δασολόγος** (ο/η) [1895], **δασολογικός**, -ή, -ό [1890].

δασονομείο (το) [1836] **1.** η τοπική δασική αρχή που ελέγχει την εφαρμογή της δασικής νομοθεσίας και υπάγεται υπηρεσιακά στο δασαρχείο **2.** (συνεκδ.) το κτήριο όπου στεγάζεται η παραπάνω αρχή.

δασονομικός (η) [1897] {χωρ. πληθ.} η εποπτεία και η προστασία των δασικών εκτάσεων. — **δασονομικός**, -ή, -ό [1836].

δασονόμος (ο) [1836] κατώτερος δασικός υπάλληλος που ασκεί διοικητικά και αστυνομικά καθήκοντα σε περιφέρεια τού δασαρχείου.

δασονομία (η) [1891] {χωρ. πληθ.} κλάδος της δασολογίας που ασχολείται με την εφαρμογή των πορισμάτων της για τη διαχείριση και εκμετάλλευση των δασικών εκτάσεων προς όφελος του ανθρώπου. — **δασονόμος** (ο/η) [1892], **δασονομικός**, -ή, -ό [1892].

[ΕΤΥΜ. < δάσος + νομία < νόμος < αρχ. νένομαι «ασκολούμαι, φροντίζω», απόδ. τού γερμ. Forstwissenschaft].

δασοπροστασία (η) {χωρ. πληθ.} σύνολο μέτρων και ενεργειών για την προστασία των δασικών εκτάσεων.

δασοपुरοσβέστης (ο) {δασοपुरοσβεστών}, **δασοपुरοσβέστρια** (η) {δασοपुरοσβεστρίων} πυροσβέστης / πυροσβέστρια για την κατάσβεση πυρκαγιών στα δάση. — **δασοपुरοσβεστικός**, -ή, -ό.

δάσος (το) {δᾶσ-ους | -η, -ών} **1.** κάθε έκταση, η οποία καλύπτεται ολικά ή σποραδικά από άγρια ξυλώδη φυτά οιωνόχρηστες διαστάσεων και ηλικίας, τα οποία λόγω αποστάσεως και αλληλεπιδράσεων αποτελούν οργανική ενότητα η οποία προσφέρει προϊόντα των φυτών αυτών, συμβάλλει στη βιολογική και φυσική ισορροπία και εξυπηρετεί τη διαβίωση τού ανθρώπου μέσα στο φυσικό περιβάλλον: πυκνό / παρθένο / τροπικό / αδιαπέραστο - **ΣΥΝ.** δασότοπος, (αρχαιοπρ.) δρυμός. ➤ **ΦΡ.** (μτφ.) **βλέπω το δέντρο και χάνω το δάσος** εμμένω στα επιμέρους και αδυνατώ να δω το γενικότερο νόημα, την ουσία: πολλοί σημερινοί επιστήμονες βλέπουν το δέντρο και χάνουν το δάσος με το να ασχολούνται αποκλειστικά με το ειδικότερο αντικείμενό τους **2.** (κατ' επέκτ.) έκταση γης πυκνοφυτεμένη με δέντρα, άγρια ή ήμερα: ~ από ελιές **3.** (μτφ.) πυκνό πλήθος (από ψηλά ή όρθια αντικείμενα): ~ από λόγχες / από χέρια. — (υποκ.) **δασάκι** κ. (λόγ.) **δασύλλιο** (το) [1888] (βλ.λ.).

[ΕΤΥΜ. αρχ., αρχική σημ. «λόχη, αλσύλλιο», < επιθ. δασύς «πυκνός» (βλ.λ.). Η λ. δάσος αντικατέστησε συν τα χρόνια τις αρχ. λ. ύλη και ἰδη, οι οποίες χρησιμοποιούνταν με τη σημ. της πυκνοδενδρής περιοχής].

δάσος: συνώνυμα

Οι αρχαίοι χρησιμοποιούσαν για το δάσος τη λ. **ύλη**, που σήμαινε παράλληλα το ξύλο και την ξυλεία και που εξελίχθηκε να δηλώνει γενικά την ύλη,

το υλικό, αφού το ξύλο ήταν βασική μορφή υλικού. Το ίδιο συνέβη με τις λατινικές λέξεις **silva** «ξύλο – δάσος – ύλη/υλικό» και, ιδίως, με το **materia** (από το mater «μητέρα») «ύλη που γεννά τα πάντα, μητρική» – ξύλο, ξυλεία (πβ. **μαδέρι** < βεν. madero < λατ. materia) – ύλη, υλικό (πβ. ματεριαλισμός, ματεριαλιστής = υλισμός / υλιστής), με το αγγλ. **wood(s)** «ξύλο – ξυλεία – δάσος» κ.ά. Στην Αρχαία χρησιμοποιήθηκαν επίσης οι λ. **δάσος, δρυμός, άλσος** και **λόχη** με παρεμφερή με τη σημερινή σημασία. Σήμερα το **δάσος** (από το **δασύς**) σημαίνει «μεγάλη έκταση με πυκνή βλάστηση κυρ. από άγρια αυτοφυή δέντρα, αλλά και από ήμερα και από θάμνους» είναι η κατεξοχήν λ. που χρησιμοποιείται για το δάσος, πρωτοεμφανιζόμενη στους μεταγενέστερους χρόνους με τη σημ. τής θαμνώδους περιοχής, τής λόχης. **Δρυμός** είναι το δάσος με μεγάλα δέντρα και πυκνή βλάστηση, που προστατεύεται συνήθ. από το κράτος, πβ. **εθνικός δρυμός** (ίσως και το λατ. forestis [silva], από όπου τα γαλλ. forêt, αγγλ. forest «δάσος», να προέρχεται από το forum «αγορά, δικαστήριο»), άρα δάσος προστατευμένο από το κράτος, αν δεν προέρχεται από το foris «εξωτερικός», για δάσος έξω από την πόλη). Η λ. **δρυμός** στην Αρχαία σήμαινε «δάσος από δρυς», άρα μεγάλο δάσος, η λέξη δε ανάγεται στη ρ. *dreu-, από όπου και οι λ. **δένδρο, δόρυ**, σανσκρι. dru «ξύλο», αλβ. dru «ξύλο, δέντρο» κ.ά. Το «πυκνό δάσος με πολλή σκιά» σημαίνει και το ξεν. προελεύσεως νεοελλ. **ρουμάνι** (από τουρκ. orman) (πβ. Ν. Καζαντζάκης «σε σκοτεινό πλανήτηκα ρουμάνι»). Η λ. **λόγγος** χρησιμοποιείται για να δηλώσει το πυκνό δάσος από θάμνους. Την πυκνή θαμνώδη περιοχή από άγριους θάμνους, όπου έχουν την κοίτη και την κρύπτη τους άγρια ζώα και θηράματα, δηλώνει η λ. **λόχη**. Η λ. είναι αρχαία με την ίδια σημασία, ετυμολογικά δε ανάγεται στη ρίζα lex-, από όπου τα **λέχος** «κρεβάτι», **λέχομαι** «πληγιάζω» (αρχ. σημασία του **λόχη** «ο τόπος όπου πηγαιάζουν, ξαπλώνουν, ζουν τα άγρια ζώα»). Το **άλσος**, που σήμερα σημαίνει «μικρό δάσος, φυσικό ή τεχνητό, το οποίο χρησιμοποιείται δημόσια για ανάπαυση ή ψυχαγωγία», ξεκίνησε με τη σημ. του «ιερού δενδρόφυτου χώρου» (συνδέεται ετυμολογικά με το **Άλτις**, το ιερό τής Ολυμπίας). Τέλος, το **πάρκο** είναι περιφραγμένος δενδροφυτευμένος κήπος μέσα στην πόλη για την αναψυχή των πολιτών (μήθε στην Ελληνική από το ιταλ. parco, που ανάγεται σε μεσν. λατ. paricus από γερμ. park «περιφραγμένος χώρος», που είναι και η αρχική σημ. του περσ. pairi-daesa «περιφραγμένος κήπος», από όπου το ελλην. παράδεισος).

δασοσκέπαστος, -η, -ο [μεσν.] (για τόπο) αυτός που είναι καλυμμένος με δάση. Επίσης **δασοσκεπής**, -ής, -ές [1854].

δασοτεχνικός, -ή, -ό [1889] αυτός που σχετίζεται με την τεχνική διαχείρισης των δασών: - έργο. — **δασοτεχνικά** επίρρ., **δασοτέχνης** (ο/η) [1889].

δασότοπος (ο) [1836] {-ου κ. -όπου | -ων κ. -όπων, -ους κ. -όπους} τόπος πυκνοφυτευμένος με δασική βλάστηση **ΣΥΝ.** δάσος. Επίσης (λαϊκ.) **δασοτόπι** (το).

δασόφιλος, -η, -ο [1887] αυτός που αγαπά τα δάση.

δασοφύλακας (ο) [1856] [δασοφυλάκων] ο κατώτερος υπάλληλος τής δασικής υπηρεσίας που επιτηρεί και ελέγχει ορισμένη δασική περιοχή.

δασοφυλακείο (το) [1897] το κτήριο όπου στεγάζονται οι δασοφύλακες κατά την υπηρεσία τους.

δασοφυλακή (η) [1890] {χωρ. πληθ.} **1.** κρατική υπηρεσία που είναι υπεύθυνη για τη φύλαξη των δασών **2.** το σώμα των δασοφυλάκων.

δασοφυτεία (η) [1891] [δασοφυτειών] η φυτεία άγριων δέντρων (πεύκων, βαλανιδιών κ.ά.) που θα εξελιχθεί σε δάσος.

δασόφυτος, -η, -ο [1854] (τόπος) αυτός που καλύπτεται από δάση: - περι-οχή / πληγιά **ΣΥΝ.** δασοσκεπής, δασώδης **ΑΝΤ.** άδεντρος, γυμνός.

δασύλλιο (το) [1888] [δασυλλί-ου | -ων] (λόγ.) μικρό δάσος **ΣΥΝ.** δασάκι. [ΕΤΥΜ. < δάσος + υποκ. επίθημα -ύλλιο (βλ.λ.)].

δασυντικός, -ή, -ό [μετν.] αυτός που σχετίζεται με την εμφάνιση δασέος πνεύματος στην προφορά ή τη γραφή φθόγγου: η αττική διάλεκτος μέχρι τον 3ο αι. μ.Χ. ήταν -.

δασύνω ρ. μετβ. [δασύν-α, -θηκα] **1.** γράφω ή προφέρω φθόγγο με δασύ πνεύμα **2.** (μεσοπαθ. **δασύνομαι**) (για φωνήν ή λέξη) παίρνω δασεία: οι λέξεις που αρχίζουν από ύψιλον δασύνονται. — **δάσυνον** (η) [1860]. ➡ ΣΧΟ-ΛΙΟ λ. πνεύμα. [ΕΤΥΜ. αρχ. < δασύς].

δασυνόμενες λέξεις

Έτσι χαρακτηρίζονται οι λέξεις τής Ελληνικής οι οποίες στο (αρχαίο και σύγχρονο) πολυτονικό σύστημα αρχίζουν από φωνήν με δασεία (στην κλασική Ελληνική ένα τέτοιο φωνήν συνοδευόταν κατά την εκφώνησή του από την εκφορά μιας άνας, μικρής ποσότητας εκπνεόμενου αέρα). Τέτοιες λέξεις είναι: (α) Τα **άρθρα**: **ο, ή, οί (β)** Όλα τα **αριθμητικά** και τα παράγωγά τους (πλην των **οκτώ, έννέα** και **είκοσι**, που παίρνουν ψιλή): **ένας, ένα (ένδεκα, ένδεκατος, ένικός, ένων), έξι (έξήντα, έξακόσια, έκτος, εξαπλάσιος), έπτά (έβδομος, έβδομάδα, έβδομήντα, έπτακόσια), έκατό (έκατο-**

στός, έκατομμύριο, έκατονταετία) (γ) **Αντωνυμίες**: **όποιος, -α, -ο, όσος, -η, -ο, ότι, έκατος, όλος, -η, -ο, άπας, άπασα, άπαν/άπαντα, έαυτός -ή (δ) Επιρ-ρήματα**: **άμα, άπαξ, έξής, όθεν, όμου, όπου, όσάκις, ούτως (ή άλλως), ως (ε) Σύνδεσμοι**: **έως, όμως, όπως, όταν, όποτε, ότι, όποτεν, ώστε (στ) Προθέ-σεις**: **ένεκα, έως, ως.**

Πίνακας δασυνόμενων λέξεων

Α	
άβρ-ός / -ότητα	άλτης (έφ-αλ-τήρια)
άγι-ος / -άζω (καθ-αγιάζω)	άλυκή
άγν-ός / -ότητα	άλυσίδα
Άδης	άλωνίζω
άδρός / -ότητα	άλωση
άθροίζω	άμαξα
άθρόος	άμαρτ-άνω / -ία, -ωλός
αίμα (άφ-αίμαξη, λευκ-αιμία)	άμιλλ-α / -ώμαι (έφ-άμιλλος)
Αίμος	άπαλός / -ότητα
αίρεση (άφ-αίρεση)	άπλός / -ότητα
αίρετός (αύθ-αίρετος)	άπτομαι (έφ-)
αίρω (καθ-, άφ-)	άρμα
άλάτι (άφ-αλάτωση)	άρμο-ζω (έφ-)
Αλιάκμων	άρμόδιος
Αλικαρνασός	άρμονια
άλι-εύω / -εία (ύφ-αλος)	άρμός
άλμα	άρπάζω (ύφ-)
άλμ-η / -υρός (ύφ-άλμυρος)	άψύς (άψι-κορος)
άπλώνω (έφ-άπλωμα)	

Ε	
Έβραιος	έλλη
Έβρος	έλκονοσία (άνθ-ελκονοσιακός)
έδ-ρα / -ώλιο (καθ-έδρα)	έλος
είλωτας	έξις
είμαρμένη	έξις (καθ' έξιν)
είρκη (κάθ-ειρξη)	έορτ-ή / -άζω (μεθ-εόρτια)
Έκάβη	έπομαι (μεθ-επόμενος)
Έκάτη	έπτά
έκατό	έρμα
έκούσιος	έρμαιο
έκών	έρμαφρόδιτος
έλλανοδίκη	έρμηνεύω (μεθ-ερμηνεύω)
Έλλάς	Έρμης
Έλένη	έρμητικός
Έλλη	έρπω (ύφ-)
Έλληνας (άφ-ελληνίζω)	έσμός
έλληνικός (άνθ-ελληνικός)	έσπέρα
Έλικα (έλις)	έστία (έφ-έστιος)
Έλικών	έστιατόριο
έλι-σσομαι / -γμός	έταίρ-ος / -εία
έλκηθρο	έτοιμ-ος / -άζω
έλκος	εύρίσκω (έφ-)
έλκω (καθ-ελκύω)	

Η	
Ήβη (έφ-ηβος)	ήπαρ
ήγ-οῦμαι (άφ-) / -εμών, -έτης	Ήρα
ήδονή	Ήρακλης
Ήλιαία	Ήρόδοτος
ήλικία	Ήρώ
ήλιος (υφ-)	ήρωας (άνθ-ηρωικός)
ήλος (καθ-ηλώνω)	Ήρώδης
ήμέρα (καθ-ημερινός,	Ήσιόδος
έφ-ήμερος, πενθ-ήμερο,	ήσυχ-ος / -άζω (καθ-ησυ-)
αύθ-ημερόν)	χάζω, έφ-ησυχάζω)
ήμερ-ος / -εύω	ήττ-α / -ώμαι
ήμι-	Ήφαιστος / ήφαιστειο
ήνιο (άφ-ηνιάζω)	

Ι	
ιδρύω (καθ-ιδρύω)	ιμάτιο
ιδρώ-νω / -τας (κάθ-ιδρος)	ίνα
ιέραξ	ίππος (έφ-ιππος)
ιερός (καθ-ιερώνω, άφ-ιερώνω)	ίπταμαι
ικαν-ός / -ότητα	ίσταμαι (ύφ-, άνθ-)
ικέτ-ης / -εύω (καθ-)	ιστ-ίο / -ός
ίλαρ-ός / -ότητα	ιστορία
ίμντας	

νομαζόμενο «Απόστολο των Σλάβων» **2.** ΓΛΩΣΣ. **κυριλλικό αλφάβητο** το αλφάβητο που επινοήθηκε από τον Κύριλλο, για να αποδώσει τη γλώσσα των Σλάβων· βσιζέται στην ελληνική μεγαλόγραμμα γραφή του 9ου αι. και με κάποιες τροποποιήσεις χρησιμοποιείται σήμερα από τους Βουλγάρους, τους Σέρβους, τους Ρώσους κ.ά.

[ΕΤΥΜ. Μεταφορά του ελληνογενούς γαλλ. cyrillique, που αναφέρεται στον Κύριλλο (827-863), ιεραπόστολο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ο οποίος μαζί με τον αδελφό του Μεθόδιο επινόησαν το αλφάβητο για την απόδοση των σλαβικών γλωσσών].

Κύριλλος (ο) {-ου κ. -ίλλου} **1.** ιεραπόστολος της Ορθόδοξης Εκκλησίας (827-863) που μαζί με τον αδελφό του Μεθόδιο κήρυξε τον χριστιανισμό στους σλαβικούς λαούς **2.** όνομα αγίων, πατριαρχών και επισκόπων της Ορθόδοξης Εκκλησίας **3.** ανδρικό όνομα.

[ΕΤΥΜ. μτγν. κύρ. όν. < αρχ. κύριος].

κυριολεκτικός, -ή, -ό [1871] αυτός που λέγεται, γράφεται ή εννοείται κατά κυριολεξία, που αποδίδει την ακριβή έννοια των λεγομένων ή γραφομένων και όχι τη μεταφορική: ~ σημασία / νόημα λέξης ή φράσης **ΑΝΤ.** μεταφορικός. — **κυριολεκτικ-ά / -ώς** επίρρ.

κυριολεκτώ ρ. αμετβ. {κυριολεκτηίς... | κυριολεκτούμαι} **1.** μιλώ με κυριολεξία, με σαφή και ακριβή τρόπο, χωρίς υπερβολές ή μεταφορές: ~ σε ότι λέω, τα πράγματα έχουν ακριβώς έτσι **ΣΥΝ.** ακριβολογώ **ΑΝΤ.** ακυρολεκτώ **2.** (μεσοπαθ. τριτοπρόσθ. **κυριολεκείται, κυριολεκτούνται**) χρησιμοποιούμαι με κυριολεκτικό τρόπο, έχω κυριολεκτική σημασία: η λέξη «ανισόρροπος» κυριολεκείται στη σημασία αυτού που δεν έχει ισορροπία.

[ΕΤΥΜ. < μτγν. κυριολεκτώ (-έω) < κυριο- + -λεκτώ < λέγω].

κυριολεκτώ – ακυρολεκτώ ή ακυριολεκτώ, κυριολεξία – ακυρολεξία ή ακυριολεξία;

Η Αρχαία Ελληνική ήδη διέθετε δύο ειδικά ρήματα σχετικά με τη χρήση της γλώσσας: το **κυριολεκτώ**, με τη σημ. «χρησιμοποιώ την αρχική, κύρια σημασία των λέξεων», όχι τη μεταφορική που μπορεί να γεννά και ασάφεια, άρα «ακριβολογώ», και το **ακυρολογώ**, με τη σημ. «χρησιμοποιώ τις λέξεις με μη έγκυρο (με άκυρο) τρόπο», άρα εσφαλμένα. Χρησιμοποιούσαν επίσης το **κυριολεξία** και το **ακυρολογία** αντιστοίχως («κυριολεκτική, μη μεταφορική, άρα ακριβολόγος χρήση της σημ. των λέξεων» και «εσφαλμένη, άκυρη χρήση»). Κοντά στο **ακυρολογία** πλάστηκε επίσης και τύπος **ακυρολεξία** με την ίδια σημασία («εσφαλμένη χρήση»), από όπου αργότερα και ρ. **ακυρολεκτώ** «χρησιμοποιώ τη γλώσσα εσφαλμένα, μη έγκυρα, μη δόκιμα». Από αυτά είναι φανερό ότι δεν υπάρχουν (δεν σχηματίστηκαν) ούτε ρ. **ακυριολεκτώ** (!) – σύνθεση του κυριολεκτώ με το α- δεν μπορεί να υπάρξει– ούτε παράγωγο **ακυριολεξία** (!). Τα σωστά αντιστοίχως είναι **ακυρολεκτώ** και **ακυρολεξία**.

κυριολεξία (η) [μτγν. {χωρ. πληθ.}] **1.** η χρησιμοποίηση των λέξεων και των φράσεων με τη βασική, την ακριβή σημασία τους· η απόδοση μιας έννοιας με τον όρο που αντιστοιχεί ακριβώς προς αυτήν, ώστε να αποφευχθούν οι ασάφειες στον προφορικό ή γραπτό λόγο: η ~ δεν είναι πολύ συνηθισμένη στον **ποιητικό λόγο** **ΣΥΝ.** ακριβολογία **ΑΝΤ.** ακυρολεξία, ακυρολογία, μεταφορά **2.** (ειδικότερ.) η βασική και ακριβής σημασία λέξεων ή φράσεων, αυτή που αποδίδει την έννοια ή το πράγμα αυτό καθ' αυτό, σε αντιδιαστολή με τη μεταφορική σημασία· **ΦΡ.** (α) **κατά κυριολεξία** σύμφωνα με την αρχική και βασική σημασία των λέξεων: αν ερμηνεύσουμε τη φράση ~, δεν βγαίνει νόημα **ΑΝΤ.** μεταφορά (β) (εμφατ.) **στην κυριολεξία** ακριβώς όπως τα λέω: έτσι έγιναν, -! ❖ ΣΧΟΛΙΟ Λ. κυριολεκτώ.

κύριος¹, -α (λόγ. -ία), -ο **1.** αυτός που κατέχει την πρώτη και σημαντικότερη θέση, που έχει τη μεγαλύτερη σπουδαιότητα, που ασκεί την αποφασιστικότερη επίδραση κ.λπ.: ο εισηγητής ανέλυσε τα ~ σημεία της πρότασής του || η εξωτερική πολιτική της χώρας απετέλεσε το ~ αντικείμενο των χθεσινών συζητήσεων στη Βουλή || ~ νόημα / μέλημα / αποστολή / στόχος / ζήτημα / ρόλος / υπαίτιος / προμηθευτής / χαρακτηριστικό / παράγων / αντίπαλος / καθήκον / προϋπόθεση / αιτία / συνεργάτης / θέμα / ηγή / προϊόν / εμπόδιο / φταίχτης / εκπρόσωπος / ομιλητής / επάγγελμα **ΣΥΝ.** ο σπουδαιότερος, ο σημαντικότερος, βασικός, θεμελιώδης, κεφαλαίωδης, πρωτεύων, ζωτικός **ΑΝΤ.** επουσιώδης, δευτερεύων, δευτερευούσης σημασίας· **ΦΡ.** (α) **πρώτον και κύριον** κατά πρώτο λόγο, ως πιο σημαντικό από όλα όσα θα ακολουθήσουν: ~ το νομοσχέδιο στερείται ουσίας **ΣΥΝ.** πρώτιστα, εν πρώτοις, πρώτα-πρώτα, προπα- ντός, κυρίως (β) **κυρία είσοδος** η βασική, μπροστινή είσοδος (πολυκατοικίας, σπιτιού) κατ' αντιδιαστολή προς άλλες εισόδους / εξόδους· η πόρτα από όπου συνήθ. μπαίνει οι επισκέπτες (γ) **κύριο άρθρο** το βασικό θέμα εφημερίδας ή το κεντρικό άρθρο εφημερίδας ή περιοδικού (σε σημείο που προβάλεται ιδιαίτερα) **2.** (για πρόδ.) αυτός που κατέχει δύναμη και κύρος, που μπορεί να εξουσιάζει: οι ίδιοι είναι ~ της τύχης τους || είμαι ~ των αποφάσεών μου || ο στρατός είναι ~ της καταστάσεως **ΣΥΝ.** εξουσιαστής, κυρίαρχος, άρχων, δεσπότης, επικυρίαρχος, δυνάστης, αφέντης, αφεντικό **ΑΝΤ.** δούλος, υποτελής· **ΦΡ.** (είμαι) **κύριος του εαυτού μου** (μεσν. φρ.) (i) δεν κηδεμονεύομαι από κανέναν, είμαι αυτεξούσιος **ΣΥΝ.** είμαι ανεξάρτητος (ii) έχω την ικανότη-

τα να συγκρατώ τον εαυτό μου, να ελέγχω τη συμπεριφορά μου, να μην εκδηλώνω συναισθήματα, πάθη κ.λπ. **3.** αυτός που κατέχει (κάτι): είναι ~ εκτεταμένων φυτειών καπνού **ΣΥΝ.** κάτοχος, ιδιοκτήτης • **4.** ΓΛΩΣΣ. (α) **κύριο όνομα** το ιδιαίτερο όνομα, με το οποίο συγκεκριμένο πρόσωπο, ζώο ή πράγμα διακρίνεται από τα άλλα, προσφωνείται με αυτό και το πρώτο γράμμα του οποίου γράφεται πάντοτε με κεφαλαίο: ο Γιάννης / η Μαρία / ο Αλφειός / ο Όλυμπος / η Πάτρα / η Αθήνα / ο σκύλος μου ο Μαξ **ΑΝΤ.** κοινό/προσηγορικό όνομα (β) **κύρια πρόταση** (στην παραδοσιακή γραμματική) πρόταση η οποία έχει αυτετελές νόημα και μπορεί να σταθεί αυτόνομα στον λόγο, κατ' αντιδιαστολή προς τη λεγόμενη «δευτερεύουσα ή εξαρτημένη» πρόταση, λ.χ. ο καιρός είναι ωραίος / τώρα γράφω (κύριες προτάσεις), ενώ η πρόταση «ότι πήγε στην Αμερική» (δευτερεύουσα) χρειάζεται εξάρτηση από ρήμα: «άκουσα / έμαθα» κ.λπ.: κάθε κύρια πρόταση εκφέρεται είτε μόνη της είτε συνδεόμενη παρατακτικώς με άλλη κύρια πρόταση / προτάσεις: κάθε πρωί πηγαίνω σχολείο και κάθε απόγευμα πηγαίνω για προπόνηση.

[ΕΤΥΜ. αρχ. < *κύρος < θ. *κῦρ-, το οποίο ανάγεται σε Ι.Ε. ρίζα *keu- «φουσκώνω, πρήζομαι», πβ. σανσκρ. क्षृτα «ισχυρός – ήρωας», ουαλ. cawr «γίγαντας» κ.ά. Ομόρρ. κύρ-ος, κυρ-ώ, κυ-ώ (-έω), κύ-μα κ.ά.]

Λέξεις από κύρια ονόματα

Αρκετές λέξεις της Ελληνικής και άλλων γλωσσών οφείλουν την προέλευσή τους σε κύρια ονόματα ανθρώπων (ανθρωπωνύμια) ή τόπων (τοπωνύμια), που είναι, κατά κανόνα, άγνωστα στον ομιλητή της γλώσσας. Τέτοιες λέξεις στην Ελληνική, πρωτότυπες ή δάνειες από άλλες γλώσσες, είναι: **βιβλίο** (Βύβλος, φοινικική πόλη), **βανδαλισμός** (Βάνδαλοι), **άτλας** (Άτλας, μυθικό πρόσωπο), **αυνανισμός** (Αυνάν, πρόσωπο της Π. Δια- θίκης), **αμφιτρύνας** (Αμφιτρώων, ήρωας κωμωδίας του Μολιέρου), **βατ** (Watt, Άγγλος μηχανικός), **βακελίτης** (Bacueland, Βέλγος χημικός), **γαϊτά- νι** (Gaeta, πόλη), **γκιλοτίνα** (Guillotini, Γάλλος γιατρός), **γραβάτα** (Κροά- της), **γραφιέρα** (Gruyère, περιοχή της Ελβετίας), **μορφίνη** (Μορφεύς, θεός του ύπνου), **μέντορας** (Μέντωρ, ομηρικό πρόσωπο), **μολιτέρω** (Lynch, Αμερικανός δικαστής), **μπονέμ** (Βοημία), **μέντιος** «γάιδας» (Μένδη, πόλη της Μακεδονίας), **μαουσολείο** (Μαύσωλος, βασιλιάς της Καρίας), **μέγαιρα** (Μέγαιρα, μία από τις Ερινύες), **μποϊκότατζ** (Boycott, Άγγλος κτηματίας), **νικοτίνη** (Nicot, Γάλλος πρέσβης), **νίκελ** (Nickel, στοιχείο σκανδιναβικών μεταλλείων), **πακτωλός** (Πακτωλός, ποταμός της Λυδίας), **παλάτι** (Palatinum, λόφος στη Ρώμη), **πριαπισμός** (Πρίαπος, μυθικός θεός), **πανι- κός – πανίδα** (Παν, θεός των δασών), **παξιμάδι** (Πάξμος, αρχ. συγγρα- φέας βιβλίου μαγειρικής), **περγαμνή** (Πέργαμος), **πλιτασάω** (Πιλάτος), **πραλίνα** (Plessis-Praslin, στρατηγός), **ροκφόρ** (Roquefort, χωριό της Γαλ- λίας), **ρουφιάνος** (πιθ. Ρούφος ο Εφέσιος, αρχαίος Έλληνας γιατρός), **σαρδέλα** (Σαρδηνία), **σιβυλλικός** (Σίβυλλα, μάντις στην αρχαία Ελλάδα), **σιλουέτα** (Étienne de Silhouette, Γάλλος υπουργός των Οικονομικών), **σαντιγί** (Chantilly, ανάκτορο σε γαλλική κωμόπολη), **σάντουιτς** (Sandwich, Άγγλος κόμης), **σκήτη** (Σκήτις, τοπωνύμιο της Αιγύπτου), **σατέν** (Tsiatung, λιμάνι της Κίνας), **σαξόφωνο** (Adolf Sax, Βέλγος κατασκευαστής του οργάνου), **τοσελεμεντές** (Τσελεμεντές, Έλληνας μάγειρας), **σωσίας** (Σωσί- ας, ήρωας κωμωδίας του Πλάτου), **παστεριώνω** (L. Pasteur, Γάλλος χημικός), **πούλμαν** (G. Pullman, Αμερικανός εφευρέτης), **καριοφιλί** (Carlo e figli, ονομασία εργοστασίου όπλων), **βολτ** (Al. Volta, Ιταλός φυσικός), **σύφιλη** (Σύφιλος, όνομα βοσκοῦ στον Οβίδιο), **σοβινισμός** (N. Chauvin, Γάλλος πατριώτης), **τάλιρο** (Jochimssthaler, περιοχή της Βοημίας), **ταιγ- γούνης** (Τσιγγάνος), **φασιανός** (Φάσις, ποταμός στον Εύξεινο Πόντο).

κύριος² (ο) {κυρί-ου | -ων, -ους} **1.** (α) (ως προσφώνηση) κάθε άνδρας, κάθε ενήλικο πρόσωπο αρσενικού γένους: η επιθυμεί ο ~; || τρεις ~ περιμένουν στον προθάλαμο || πείτε στον ~ να περάσει μέσα (β) (ειδικότερ.) προσφώνηση που συνοδεύει συχνά την επαγγελματική ιδιότητα ή το αξίωμα ενός άνδρα: παρα- καλούνται οι ~ βουλευτές να προσέλθουν στην ψηφοφορία || ο ~ υπουργός (γ) (μπροστά από το όνομα ή/και το επώνυμο άνδρα): ο ~ Νίκος || ο ~ Παπαδό- πουλος || ο ~ Ιωάννης Παππάς **2.** (για μαθητές ως ένδειξη σεβασμού) ο δάσκαλος ή ο καθηγητής: ο ~ μου είπε να σηκωθώ στον πίνακα || φέτος αλλά- ξαμε κύριο στο σχολείο • **3.** (παλαιότερ.) ο ιδιοκτήτης του σπιτιού, μιας επιχεί- ρησης κ.λπ., ο ανώτερος ιεραρχικά: ο ~ δεν είναι εδώ· λείπει σε ταξίδι || ο ~ ζήτησε τον μπάτλερ **ΣΥΝ.** αφέντης, αφεντικό, οικοδεσπότης **ΑΝΤ.** δούλος, υπη- ρέτης • **4.** (σπάν.) ο σύντροφος της γυναίκας στον έγγαμο βίο, το έτερον ήμισυ: «Η κυρία του κυρίου» (τίτλος ταινίας) **ΣΥΝ.** σύζυγος (ο), άνδρας • **5.** άνδρας που διαθέτει αξιοπρέπεια, τυπικότητα, σοβαρότητα και εντιμότητα: ο γιος σας είναι ~, πολύ τυπικός και διακριτικός || είναι ~ σε όλα του· πάντα εντάξει στις υποχρεώσεις του **ΣΥΝ.** αξιοπρεπής, ευπρόληπτος, σοβαρός, αξιόπιστος· **ΦΡ.** **συμφωνία κυρίων** συμφωνία που βασίζεται και κυρώνεται μόνο με τον λόγο της τιμής των συμβαλλομένων, χωρίς επίσημο συμφωνητικό, συμ- βόλαιο κ.λπ. • **6.** **Κύριος** (ο) ο Θεός· **ΦΡ.** (α) **Θεέ και Κύριε!** για έντονη έκκληση και απορία (β) **Κύριε ελέησον!** (Κ.Δ., λ.χ. Ματθ. 15, 22: ἐλέησόν με, κύριε) για μεγάλη απορία, έκκληση, θαυμασμό ή και φόβο: -! Τι άλλο θα μας συμβεί απόψε! (γ) (παροιμ.) **το πολύ το «Κύριε ελέησον» το βαριέται και ο**

Θεός / ο παππάς ό,τι επαναλαμβάνεται συχνά, καταντά αναπό και ενοχλητικό, ακόμη και γι' αυτούς που κατεξοχήν το επαναλαμβάνουν, το χρησιμοποιούν ή γι' αυτούς προς τιμήν των οποίων λέγεται (δ) **ήμαρτον Κύριε** σε περιπτώσεις στις οποίες κάποιος συναισθάνεται σφάλμα, παράβαση του θείου νόμου, ζητώντας ταυτοχρόνως συγχώρηση (ε) **Κύριος οίδε** (Κύριος οίδε) ο Θεός ξέρει (ενν. πότε θα γίνει κάτι)· είναι άγνωστο: ~ πότε θα τελειώσει αυτό το μαρτύριο (στ) **χαλασμός Κυρίου** βλ. λ. χαλασμός (ζ) **θου, Κύριε, φυλακήν τω στόματί μου!** βλ. λ. φυλακή (η) (παροιμ.) **όποιος πρόλαβε, τον Κύριον είδε** βλ. λ. προλαβαίνω (θ) **μωραίνει Κύριος ον βούλεται απολέσαι** (μωραίνει Κύριος όν βούλεται απολέσαι) (μωραίνει ο Θεός αυτόν που θέλει να καταστρέψει) για περιπτώσεις κατά τις οποίες παρατηρούνται συνεχή σφάλματα, άστοχες ενέργειες εκ μέρους κάποιου.

[ΕΤΥΜ. < αρχ. επίθ. κύριος (βλ.λ.). Σε μτγν. κείμενα η λ. χρησιμοποιείται ως κλητική προσφωνήση σεβασμού (λ.κ. Κ.Δ. Ιωάνν. 12, 21: κύριε, θέλωμεν τόν 'Ιησοῦν ιδεῖν· 20, 15: ναί κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλω σε). Η σημ. 1 μαρτυρείται ήδη σε μεσν. κείμενα αναφερόμενη σε ευγενείς ή στον αυτοκράτορα του Βυζαντίου (λ.κ. τοῦ βασιλέως Ρωμαίων κυρίου Μανουήλ τοῦ Παλαιολόγου)].

κύριος – κυρία, δεσπότης – δέσποινα – δεσποινίς, μάστορας, μετρέσα, ντάμα, σενιόρ

Η έννοια του «κύριος – κυρία» στην Ελληνική και σε συγγενείς ευρωπαϊκές γλώσσες έχει ενδιαφέρουσα προέλευση και εξέλιξη. Η έννοια του «κύριος» έδωσε στην Αρχαία Ελληνική τις λ. **κύριος** και **κυρία**, από μια αμάρτυρη αρχ. λ. *κύρος (από όπου το ά-κυρος, κύρ-ιος κ.ά.), που μαρτυρείται λ.κ. στο σανσκρι. śāra- «δυνατός, ήρωας». Από το κύριος προήλθαν τα βυζαντινά **κύρις**, γραφόμενο **κύνρης** κατά τη ναύτης, εργάτης (πβ. Αντάνιος > Αντάνιος), **κυρ** (< κλητική κύρι < κύρις < κύριος), **κύρος** / **κύρός** (κύριος > κύριο > κύρος / κύρός), **κυρά** (< κύρος). Κύριος ήταν ο κύριος του οίκου και κυρία η κυρία του οίκου. Στην Αγία Γραφή **Κύριος** (με κεφαλαίο) είναι ο Θεός (Π.Δ.)· είναι επίσης ο Ιησούς Χριστός (Κ.Δ.). Κύρης είναι ο «πατέρας» ως κύριος του οίκου (μεσν., διάλεκτοι). «Κύριος του οίκου» είναι και ο **δεσπότης** (< *δεμ-σ-πότης < δεμ- «δόμος, σπίτι» + πότης «κύριος») και «κυρία του οίκου» η **δέσποινα** (< *δεμ-σ-πόντια), από όπου το μεσν. **δεσποιν-ίς** «η νεαρή δέσποινα». Βαθμωδώς, το **δεσπότης** έχασε τη σημ. του «κυρίου του σπιτιού» και πέρασε (τόν Μεσαίωνα) στη δήλωση εκκλησιαστικού αξιώματος (δεσπότης = επίσκοπος, μητροπολίτης), ήδη δε στην Αρχαία (μεταγενέστερους χρόνους) δημιουργήθηκαν οι λ. **οικοδεσπότης** / **οικοδέσποινα**, που δήλωσαν σαφέστερα την αρχική σημ. της λ. Το λατ. **magister** «δάσκαλος» (< magis «μεϊζος, μεγαλύτερος») έδωσε το αρχ. αγγλ. maister, από όπου το αγγλ. master «κύριος» και εν συνεχεία το mister με θηλ. mistress «κυρία» (και συγκεκομμένο τ. miss «δεσποινίς») από το γαλλ. maitresse «κυρία – εργώμενη» (πβ. το νεοελλ. **μετρέσα** < γαλλ. maitresse). Από το magister προήλθε, βεβαίως, το μεσν. **μαϊστωρ**, από όπου το (μεσν.) **μάστορας**. Το λατ. senior «πρεσβύτερος, γεροντότερος», συγγρ. τοι senex «πρεσβύτερος, ηλικιωμένος») έδωσε το ιταλ. signore «κύριος» και το ισπ. señor (πβ. το δάνειο στην Ελλνν. **σενιόρ**), το γαλλ. (και αγγλ.) sire «κύριος – τίτλος ευγενείας» και αγγλ. sir «κύριος», καθώς και γαλλ. sieur «κύριος» (< seior < senior), από όπου το γαλλ. **monsieur** «κύριος» (< mon + sieur «κυρίε μου»). Το λατ. **domina** «κυρία» (θηλ. τοῦ dominus, από τη ρ. dom- τοῦ **δδμ-ος**, *δεμ-σ-πότης > δεσπότης) έδωσε τα γαλλ. dame «κυρία» (από όπου το δάνειο **ντάμα** στην Ελληνική) και madame (ma + dame «κυρία μου»). Τα αγγλ. lord και lady ανάγονται στην έννοια του ψωμιού (loaf «καρβέλι ψωμιού»): lord < loaf + ward «ο φυλάσσων το ψωμί» – lady < loaf + dige «αυτή που πλάθει τα καρβέλια του ψωμιού».

Συντομογραφημένοι τύποι Στην αναγραφή του ονόματος σε φακέλους εξουσία προσώπων πάνω σε πράγμα (όπως αναγνωρίζεται από τον νόμο): απέκτησα δι' αγοράς την πλήρη – του ακινήτου || τίτλος κυριότητας || περιορισμένη / αποκλειστική ~ || αμφισβήτηση / μεταβίβαση / επιδίκαση κυριότητας **ΣΥΝ.** κατοχή, ιδιοκτησία **ΑΝΤ.** ακτοπία **2. ΝΟΜ. φιλή κυριότητα** βλ. λ. ψιλός.

κυριούλης (ο) (κυριούλδες), **κυρούλα** (η) [χωρ. γεν. πληθ.] ως χαρακτηρισμός για ηλικιωμένο που προκαλεί συμπάθεια ή λύπη.

κυριανύμιο (το) [κυριωνυμίου-ου | -ων] το κύριο όνομα (κάποιου). Επίσης **κυριώνυμο**. ❖ ΣΧΟΛΙΟ λ. όνομα.

[ΕΤΥΜ. < κυριο- + -ώνυμιο (πβ. κ. τοπ-ώνυμιο, εθν-ώνυμιο) < αρχ. όνομα, αιολ. τ. τής λ. όνομα].

κύριως επιρρ. [αρχ.] **1.** κατά πρώτον και κύριο λόγο, κατεξοχήν: τα θέματα που συζητήθηκαν ήταν – οργανωτικής φύσεως || το υπουργικό συμβούλιο θα ασχοληθεί ~ με το οικονομικό πρόβλημα **ΣΥΝ.** πρώτιστα, προπαντός **2.** κατά ιδιαίτερο λόγο, με ιδιαίτερη σημασία: να αποφεύγεται κάθε κατάχρηση και – τα σινοπνευματώδη || ο έλεγχος της εφορίας στράφηκε ~ κατά των μεγάλων αυτοκινήτων **ΣΥΝ.** ιδίως, ιδιαιζόντως, ιδιαιτέρως. Επίσης **κύρια**.

κυρός (ο) **1.** (στο Βυζάντιο) ως προσωνυμία προσώπων ανώτερης κοινωνικής τάξης **2.** ΕΚΚΛΗΣ. ως προσωνυμία πατριάρχη ή μητροπολίτη που απεβίωσε.

[ΕΤΥΜ. μεσν., από τη μτγν. γεν. κυροῦ του ουσ. κύρις (< αρχ. κύριος) με μεταπλασμό].

Κύρος (ο) **1.** όνομα αρχαίων Περσών βασιλέων **2.** όνομα αγίων, πατριαρχών, επισκόπων της Ορθόδοξης Εκκλησίας **3.** ανδρικό όνομα.

[ΕΤΥΜ. < αρχ. Κύρος < αρχ. περσ. Kuruš].

κύρος (το) {κύρους | χωρ. πληθ.} **1.** (γενικά) η εγκυρότητα, η αναγνωρισμένη αξία, η υπόληψη: το συμβούλιο αποτελείται από ειδικούς με αδιάβλητο ~ || προσπαθούν να πλήξουν το ~ του προέδρου της κυβέρνησης || εταιρεία διεθνούς ~ || το ~ ενός θεσμού **ΣΥΝ.** βαρύτητα, ισχύς, γόητρο, εκτίμηση **ΑΝΤ.** απαξία **2.** ΝΟΜ. η ισχύς, η επικυρωμένη από τον νόμο αξία: το συμβόλαιο αυτό δεν έχει ~ || το έγγραφο αποκτά ~ μετά τη θεώρησή του **ΣΥΝ.** εγκυρότητα **ΑΝΤ.** ακυρότητα. ❖ ΣΧΟΛΙΟ λ. κύριος.

[ΕΤΥΜ. < αρχ. κύρος < θ. κυρ-, από όπου και κύριος (βλ.λ.).]

κυρούλα (η) [χωρ. γεν. πληθ.] (λαϊκ.) η ηλικιωμένη γυναίκα, ιδιαίτ. των λαϊκών στρωμάτων **ΣΥΝ.** (κακόσ.) κυράτσα.

κυρταίνω ρ. → κυρτώνω

κυρτός, -ή, -ό **1.** αυτός του οποίου η επιφάνεια σχηματίζει καμπύλη, που δεν εκτείνεται σε ευθεία γραμμή: ~ τοίχος / μύτη **ΣΥΝ.** καμπύλος, καμπουρωτός, κυρτωμένος **ΑΝΤ.** ευθύς, ίσιος, άκαμπτος **ΦΡ.** ΜΑΘ. (α) **κυρτή γωνία** γωνία μικρότερη των 180° μοιρών (θετική) (β) **μη κυρτή γωνία** γωνία μεγαλύτερη των 180° και μικρότερη των 360° μοιρών (γ) **κυρτό τετράπλευρο** τετράπλευρο στο οποίο ορισμένες εσωτερικές γωνίες είναι κυρτές **2.** (ειδικότ.) αυτός του οποίου η επιφάνεια προεξέχει σχηματίζοντας καμπύλη προς τα έξω σε ορισμένο τμήμα της: ~ φακός / κάτοπτρο **ΑΝΤ.** κοίλος, βαθουλός **3.** (μτφ. για πρός.) αυτός που χαρακτηρίζεται από κύφωση, που έχει καμπουρίαση: ~ γέροντας / ώμοι **ΣΥΝ.** καμπούρης, καμπουριασμένος **ΑΝΤ.** ευθυτενής, ίσιος **4.** (κατ' επέκτ.) αυτός που έχει λυγιστό: ~ ράβδος / τόξο **ΣΥΝ.** λυγισμένος **ΑΝΤ.** ίσιος, άκαμπτος **5.** αυτός που κλίνει προς τη μία πλευρά, προς τα πλάγια: ~ γράμματα / γραφή **ΣΥΝ.** πλάγιος, λοξός, γειρτός **ΑΝΤ.** κάθετος, ίσιος. — **κυρτ-ά** / -ώς επιρρ., **κυρτότητα** (η) [αρχ.].

[ΕΤΥΜ. αρχ. < θ. κυρ- (με παραγ. επίθημα -τός), το οποίο ανάγεται σε Ι.Ε. ρίζα *(s)ker- «κυρτός, καμπύλος», πβ. λατ. curvus (> γαλλ. courbe), ιρλ. cor «γύρος», παλ. σλαβ. křivŭ κ.ά. Ομόρρ. κρίκ-ος (βλ.λ.), πιβ. kor-ώνη κ.ά.].

κύρτωμα (το) [αρχ.] {κυρτώμα-τος | -ατα, -άτων} **1.** το να γίνεται κάτι κυρτό, να αποκτά καμπύλωση στην επιφάνειά του: το ~ της ράχης **ΣΥΝ.** καμπουρίασμα, λύγισμα, κύρτωση, κύφωση **ΑΝΤ.** ίσιωμα, ευθυγράμμιση **2.** (συνεκδ.) το κυρτό μέρος (σώματος, σχηματισμού, κατασκευής κ.λπ.): το ~ της αψίδας **ΣΥΝ.** κοίλωμα, βαθούλωμα.

κυρτώνω ρ. μετβ. κ. αμετβ. {κυρτώ-σα, -θηκα, -μένος} ♦ (μετβ.) **1.** καθιστώ (κάτι) κυρτό, το λυγίζω ώπου να σχηματίσει καμπύλη: ~ το τόξο / το κλαδί **ΣΥΝ.** λυγίζω, καμπυλώνω **ΑΝΤ.** ισιώνω, ευθυγραμμίζω **2.** (ειδικότ.) καθιστώ (κάτι) καμπύλο προς τα έξω, το κάνω να αποκτάσει προεξοχή: ~ τον φακό / το κάτοπτρο **ΑΝΤ.** κοιλαίνω, βαθουλώνω ♦ **3.** (αμετβ.) γίνομαι καμπούρης, γέρνω προς τα μπρος: οι ώμοι του κύρτωσαν από τα χρόνια **ΣΥΝ.** καμπουριάζω **ΑΝΤ.** είμαι ευθυτενής. Επίσης **κυρταίνω** [μτγν.]. — **κύρτωση** (η) [μτγν.].

[ΕΤΥΜ. < αρχ. κυρτώ (-όω) < κυρτός].

κυρώνω ρ. μετβ. {κύρω-σα, -θηκα, -μένος (λόγ. κεκυρωμένος)} (για επίσημο φορέα) πιστοποιώ την εγκυρότητα (εγγράφου, κειμένου κ.λπ.): «η Βουλή κύρωσε ομόφωνα τη διεθνή σύμβαση περί ναρκών» (εφημ.) || κεκυρωμένο αντίγραφο. ❖ ΣΧΟΛΙΟ λ. μετοχή.

[ΕΤΥΜ. < αρχ. κυρώ (-όω) < κύρος].

κύρωση (η) {-ης κ. -ώσεως | -ώσεις, -ώσεων} **1.** η πιστοποίηση της εγκυρότητας (εγγράφου, κειμένου κ.λπ. από επίσημο φορέα): η Βουλή προχώρησε στην ~ της σύμβασης **ΣΥΝ.** επικύρωση, επιβεβαίωση, επαλήθευση, αναγνώριση **ΑΝΤ.** ακύρωση, κατάργηση **2. κυρώσεις** (οι) η ποινή που προβλέπεται για συγκεκριμένο αδίκημα ή παράπτωμα: επιβολή κυρώσεων || υφίσταται κυρώσεις || νόμιμες / προβλεπόμενες / δέουσες / αυστηρές / δίκαιες ~ **ΣΥΝ.** τιμωρία, ποινή, συνέπειες **3.** κάθε μέσο καταναγκασμού (στρατιωτικού, οικονομικού ή πολιτικού χαρακτήρα), το οποίο επιβάλλεται από τη διεθνή κοινότητα σε κρατικό οργανισμό, όταν διαπιστώνεται παράβαση των διεθνών νομίμων και συνθηκών.

[ΕΤΥΜ. < αρχ. κύρωσις < κυρώ (-όω) < κύρος (βλ.λ.). Στη νομική σημ. η λ. αποδίδει τον γαλλ. όρο sanction (συνήθ. πληθ.).]

κυρωτικός, -ή, -ό [μτγν.] αυτός που προσδίδει νομικό κύρος και ισχύ και κατ' επέκτ. αυτός που επιβεβαιώνει, που επικυρώνει: ~ νόμος / διάταξη /

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ

Περίοδοι Ελληνικής Γλώσσας	1184
Αρχαίες Ελληνικές Διάλεκτοι	1184
Νεοελληνικές Διάλεκτοι	1184
Ινδοευρωπαϊκές Γλώσσες	1185
Ενδεικτικός Πίνακας των μορφών αντιπροσώπευσης των ινδοευρωπαϊκών φθόγγων στην Ελληνική	1186
Αντιδάνεια	1187
Ορθογραφία Αντιδανείων	1189
Ελληνογενείς ξένοι όροι	1189
Ορθογραφία ελληνογενών ξένων όρων	1193
Ξένες λέξεις τής Νέας Ελληνικής	1193
Λέξεις τής Ελληνικής που προέρχονται από την Αγγλική	1193
Λέξεις τής Ελληνικής που προέρχονται από τη Γαλλική	1194
Λέξεις τής Ελληνικής που προέρχονται από την Ιταλική	1196
Λέξεις τής Ελληνικής που προέρχονται από την Τουρκική	1198
Λέξεις τής Ελληνικής που προέρχονται από την Αλβανική	1199
Λέξεις τής Ελληνικής που προέρχονται από σλαβικές γλώσσες	1200
Παλαιότερες ξένες λέξεις (Επιλεκτικός Πίνακας παλαιότερων ξένων λέξεων που εξελληνίστηκαν ή υποχώρησαν ή η χρήση τους δεν είναι ευρύτερα γνωστή)	1200
Λέξεις με προβλήματα ορθογραφίας	1202
Ορθογραφία νεότερων ξένων λέξεων	1204
Ορθογραφία ξένων τοπωνυμίων και ανθρωπωνυμίων	1205
Ορθογραφία παραγώγων από ξένα κύρια ονόματα	1205
Ομόπχα	1206
Παρώνυμα	1207
Ρήματα που ακολουθούν διαφορετικό πρότυπο σχηματισμού (Ανώμαλα Ρήματα)	1208
Προσωπικές Αντωνυμίες	1213
Προθέσεις	1214
Κανόνες Τονισμού	1215
Κανόνες τονισμού τού μονοτονικού συστήματος	1215
Κανόνες τού πολυτονικού συστήματος τής Νεοελληνικής Γλώσσας	1215
Κανόνες συλλαβισμού τής Νέας Ελληνικής Γλώσσας	1216
Το Τελικό -ν	1217
Διαλυτικά	1217
Μία ή δύο λέξεις;	1217
Λέξεις που γράφονται με κεφαλαίο το πρώτο γράμμα	1218
Το Ενωτικό	1219
Αριθμοί – Αριθμητικά	1220
Απόλυτα και τακτικά αριθμητικά	1220
Πώς διαβάζονται οι αριθμοί και οι πράξεις	1221
Τι δηλώνουν οι αριθμοί ως ουσιαστικά	1221
Οι αριθμοί στη δήλωση τής ώρας, χρονολογιών κ.ά.	1221
Τα αριθμητικά ως προθήματα και επιθήματα	1222
Οι Βαθμοί στις Ένοπλες Δυνάμεις και στα Σώματα Ασφαλείας	1223
Δικαστήρια	1224
Είδη Δικαστηρίων	1224
Βαθμοί Τακτικής Δικαιοσύνης	1224
Οι κυριότερες λατινικές και ξενόγλωσσες φράσεις και λέξεις	1225
Ξενόγλωσσοι όροι πληροφορικής και κινητής τηλεφωνίας	1228
Νομίσματα των χωρών τού κόσμου	1231
Περιοδικός Πίνακας Στοιχείων	1232

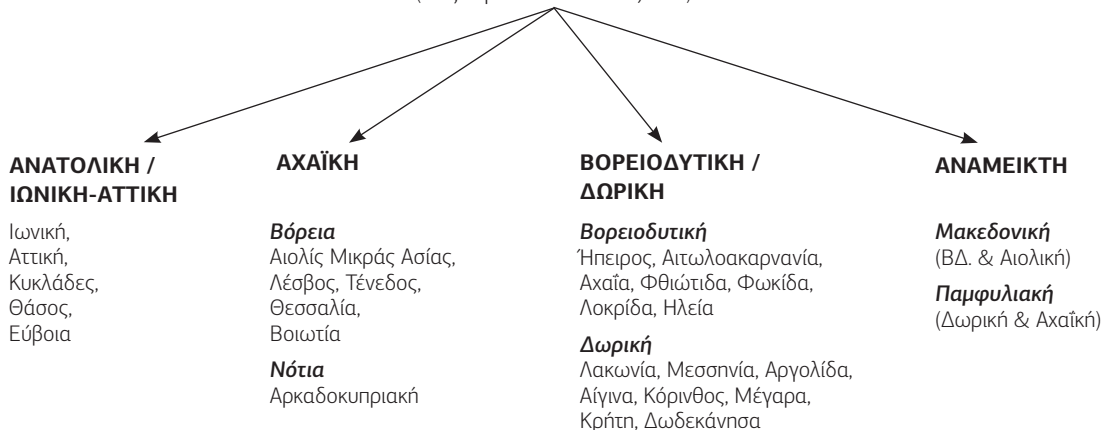
ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Ο ακόλουθος πίνακας παρουσιάζει εποπτικά τις κύριες περιόδους ιστορίας της ελληνικής γλώσσας.

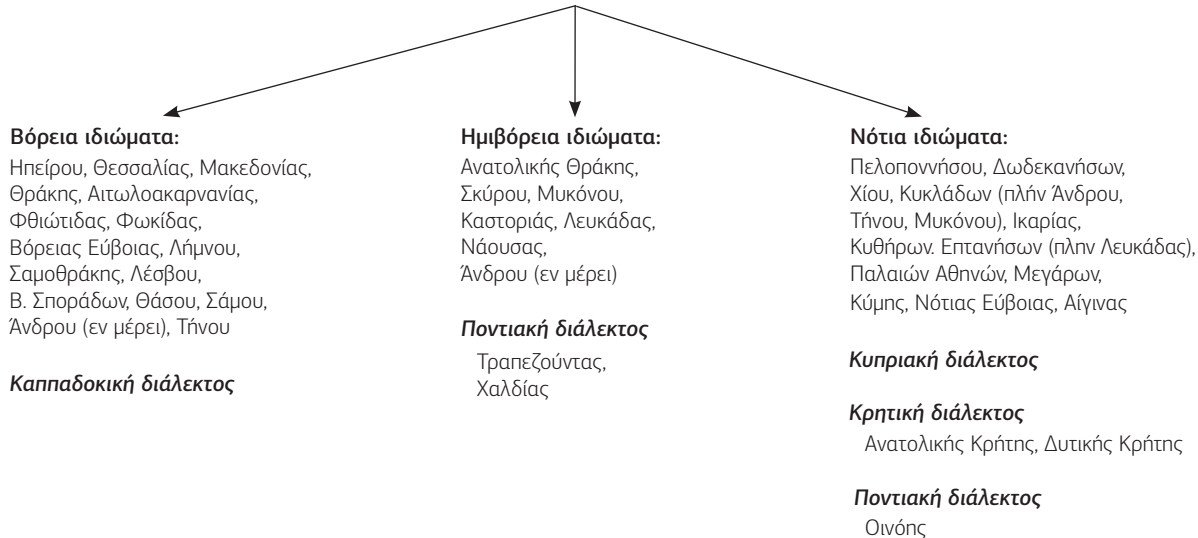
Περίοδος	Περιεχόμενο
Πρωτοελληνική	Από τη 2η χιλιετία π.Χ. έως τον 15ο αι. π.Χ. (προδιαλεκτική Ελληνική).
Αρχαία	περ. 1400 π.Χ. (Μυκηναϊκή) – 4ος αι. π.Χ. (ως και τον Αριστοτέλη). Οι λέξεις που ανήκουν σε αυτή την περίοδο επισημαίνονται στο παρόν Λεξικό ως [αρχ.].
Ελληνιστική Κοινή	τέλος του 4ου αι. π.Χ. – 6ος αι. μ.Χ. (ως και τον Ιουστινιανό). Η περίοδος 4ου – 5ου αι. μ.Χ. συχνά αποκαλείται <i>όψιμη ελληνιστική</i> . Η περίοδος αυτή αναφέρεται και ως <i>Μεταγενέστερη Ελληνική</i> και οι λέξεις που ανήκουν σε αυτήν επισημαίνονται στο παρόν Λεξικό ως [μτγν.].
Μεσαιωνική	7ος αι. μ.Χ. – 17ος αι. (ως το 1669: πτώση του Χάνδακα [Ηρακλείου] στους Τούρκους). Οι λέξεις που ανήκουν σε αυτή την περίοδο επισημαίνονται στο παρόν Λεξικό ως [μεσν.].
Νέα Ελληνική	18ος αι. – σήμερα.

ΑΡΧΑΙΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ

(Ταξινόμηση του Γ. Χατζιδάκι)

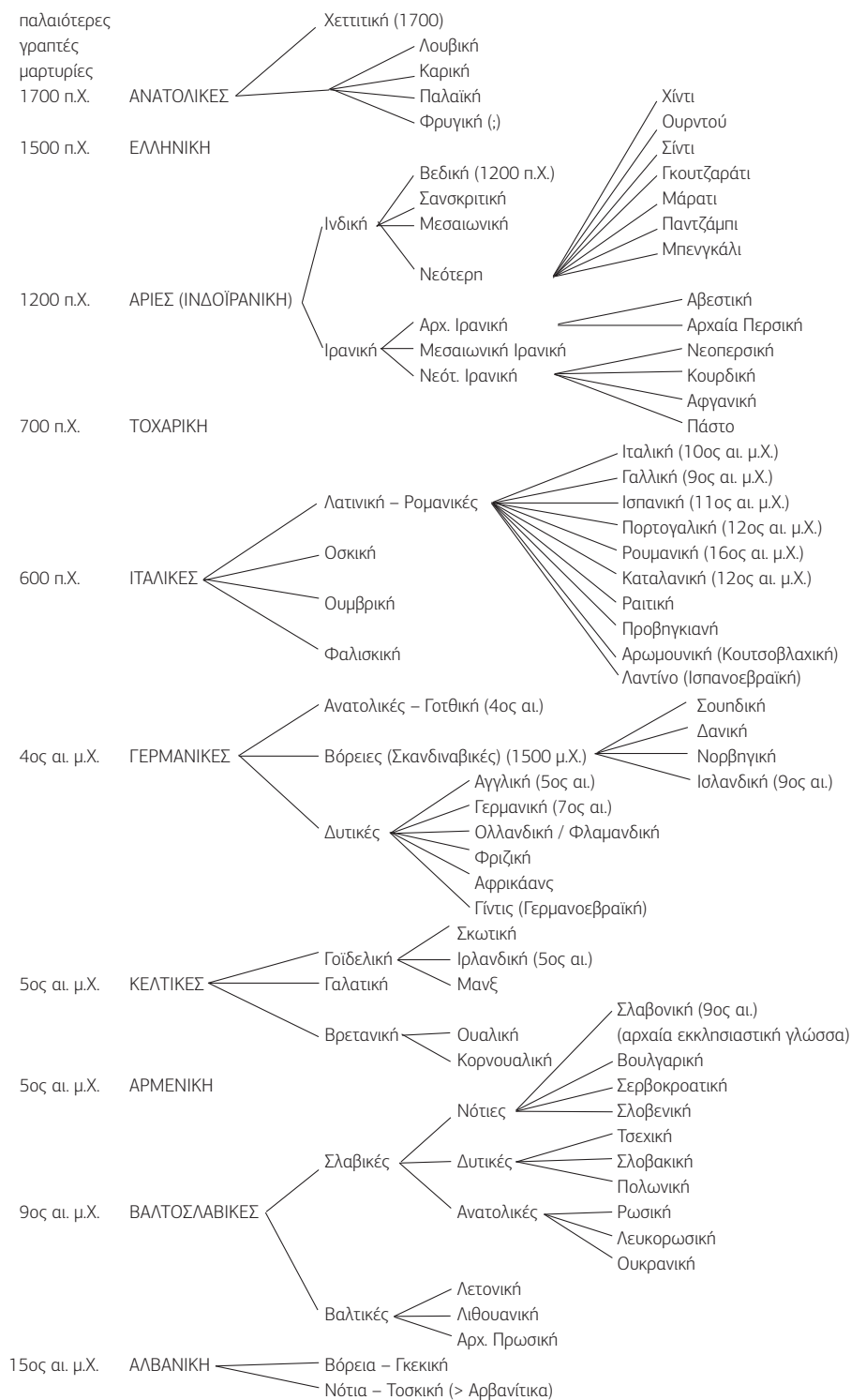

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: (α) Η *Νεοελληνική Κοινή* τα τελευταία χρόνια τείνει να υπερισχύει έναντι των διαλέκτων και των ιδιωμάτων λόγω της αστικοποίησης και της επίδρασης που ασκείται από τη σχολική εκπαίδευση και τα μέσα επικοινωνίας (β) Στις νεοελληνικές διαλέκτους ανήκει επίσης η *Τσακωνική*, η οποία προέρχεται από εξέλιξη αρχαίου δωρικού ιδιώματος και όχι από μορφές της Ελληνιστικής Κοινής, καθώς και η *Κατωιταλική*, η οποία επίσης διατηρεί αρκετά δωρικά στοιχεία.

ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ

τσατσάρα	φαγκότο	φασισμός	φινιστρίνι	φόρμουλα	φραμασόνος
τσελέστα	φαλιρίζω	φάτσα	φίνος	φόρτε	φράντζα
τσέλο	φαλτσέτα	φέλπα	φιόγκος	φορτέτσα	φράουλα
τσερβέλο	φάλτσος	φέουδο	φιορίνι	φόρτσα	φράπα
τσέρκι	φάμπρικα	φερμάρω	φιοριτούρα	φουγάρο	φρεγάτα
τσιγαρίζω	φανέλα	φέτα	φίρμα	φούγκα	φρέζα
τσιγάρο	φαντάρος	φιάσκο	φλάντζα	φουμάρω	φρένο
τσιγκος	φάντης	φιγούρα	φλάουτο	φούντο	φρέσκο ¹
τσιλία	φανφάρα	φιέστα	φλάρος	φούρια	φρέσκο ²
τσιριμόνια	φαρίνα	φιλέτο	φλόκος	φουρνέλο	φρέσκος
τσιρλίζω	φάρσα	φίλτρο ²	φόδρα	φουρτούνα	φρούτο
τσόντα	φάσα	φινάλε	φόντο	φούστα	
τσουκάλι	φασαρία	φινέτσα	φόρα ²	φουστάνι	
τσούλα	φασίνα	φινίρω	φόρμα	φρακάρω	

ΛΕΞΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΥ ΠΡΟΕΡΧΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗ

Ο πίνακας είναι ενδεικτικός και περιέχει τις γνωστότερες λέξεις τής Ελληνικής που προέρχονται από την Τουρκική και περαιτέρω από την Αραβική και την Περσική (πολύ συχνά οι τουρκικές λέξεις είναι αραβοπερσικής αρχής). Δεν περιλαμβάνονται λέξεις με αβέβαιη ετυμολογική προέλευση ούτε αντιδάνεια (δηλ. λέξεις απώτερης ελληνικής αρχής, οι οποίες επανήλθαν μέσω τής Τουρκικής). Αναλυτικές πληροφορίες δίνονται στα αντίστοιχα λήμματα.

αβανιά	γινάτι	καζαντίζω	κιμπάρης	μανουσάκι	μπασκίνας
αγάς	γιοκ	καζίκι	κιόσκι	μαντέμι	μπασμάς
αγιάζι	γιοντάνι	καϊκι	κιοτής	μαούνα	μπάστακας
αλάνι	γιουβαρλάκι	καϊμακάμης	κιούγκι	μαράζι	μπαταξής
αλατζάς	γιουβέτσι	καϊμάκι	κιούπι	μαραφέτι	μπατζάκι
άλικος	γιούκος	καϊσί	κιρκινέζι	μαρκούτσι	μπατζανάκης
αλιοβερίσι	γιούργια	καλάι	κισμέτ	μασιά	μπατίρη
αμάν	γιουρούσι	καλαμπαλίκι	κιτάπι	μασούρι	μπάτσος ²
αμανάτι	γιούσουρι	καλάνι	κολάι	μαστούρης	μπαχαρικό
αμανές	γιούχα	καλπάκι	κολασούζος	μαστραπάς	μπεγλέρι
αμιράς	γκαζά	κάλφας	κολομπαράς	ματζούνι	μπεζαχτάς
αμπάρι	γκάιντα	κάμα (n)	κονάκι	ματικάπι	μπής
αμπάς	γκαντέμης	καμουτσίκι	κόπιτσα	ματρακάς	μπεκιάρης
αναντάμ-παπαντάμ	γκελ	κανταΐφι	κοτζάμ	μαχαλάς	μπεκρής
αντερί	γκέλα	καντάρι	κοτζάμπασης	μεζές	μπελάς
αραλίκι	γκέμι	καπάκι	κοτσάνι	μελτέμι	μπεμπέκα
αραμπάς	γκεσέμι	καπαμάς	κουβάς	μενεξές	μπεράτι
αρκαντάσης	γκιαούρης	καπλάμας	κουλές	μεντεσές	μπερντάκι
ασίκης	γλέντι	καπλάνι	κουμάσι	μεντρεσές	μπερντές
ασκέρι	γούρι	καραβάνα	κουμπάρας	μεράκι	μπινές
αστάρι	γρι-γρί	καραβάνι	κουμπές	μερεμέτι	μπιτ ³
ατζαμής	γρουσούζης	καραγκιόζης	κουμπούρι	μεσοβέζικος	μπογιά
ατζέμ πιλάφι	δερβέναγας	καραμποζουκλής	κουραμπιές	μετερίζι	μπόγος
άτι	δερβένι	καραούλι	κουρμπάνι	μετζιτι	μπόι
ατλάζι	δερβίσης	κάργα (n)	κουρμπάτσι	μιλέτι	μπόλικος
αχούρι	διαγουμίζω	καρντάσης	κουρμπέτι	μιναρές	μποξάς
αχταρμάς	εκμέκ	καρπαζιά	κουσουρί	μιντέρι	μπόσικος
άχι	εμίρης	καρπούζι	κουτούκι	μουεζίνης	μποστάνι
βάι	εργένης	καρσί	κουτουρού	μουλάς	μουγαζί
βακούφι	ερίφης	καρσιλαμάς	κούτσικος	μουντζούρα	μπουγιουρντί
βαργεστώ	ζαγάρι	κασμάς	κρεμεζής	μουντάρης	μπούζι
βαχ	ζαμάνι	κατής	λαγούμι	μουσακάς	μπουζούκι
βεζήρης	ζαρζαβατικό	κατιμάς	λακριντί	μουσαμάς	μπουζουριάζω
βερεσέ	ζάφτι	κατιμέρι	λαπάς	μουσαφίρης	μπουλούκι
βιλαέτι	ζεβζέκης	κατιφές	λεβέντης	μουστερής	μπουλούκος
γαρμπής	ζεϊμπέκης	καφάσι	λεκές	μουφλούζης	μπουμπάρι
γεμιτζής	ζεμπίλι	καφενές	λελέκι	μουφτής	μουνταλάς
γενίτσαρος	ζόρι	καφές	λέσι	μπαγιάτικος	μπουρέκι
γιακάς	ζορμπάς	καφτάνι	λούκι	μπαγλαμάς	μπουρί
γιαλαντζι	ζουμπάς	κεκές	λουκουμάς	μπαγλαρώνω	μπουρνούζι
γιάντες	ζουμπούλι	κελεπούρι	λουκούμι	μπαϊλντίζω	μπουρού
γιαούρτι	ζουρνάς	κεμπάπ	λουλάς	μπαϊράκι	μπούτι
γιαπί	ιμάμ μπαϊλντί	κεσάτι	λουφές	μπαϊράμι	μπουκτίζω
γιαπράκι	ιμάμης	κεσές	μαβής	μπακάλης	μπόχα
γιαρμάς	ιραδές	κετσές	μαγιά	μπακίρι	μπριάμι
γιασεμί	καβγας	κέφι	μαγκάλι	μπακλαβάς	μπρίκι ²
γιασμακι	καβούκι	κεφτές	μαγκούρα	μπακούρι	μπρισίμι
γιαταγάνι	καβουρμάς	κεχαγιάς	μαγκούφης	μπαλτάς	νάζι
γιατάκι	καβουρντζι	κεχριμπαρί	μαϊμού	μπάμια	ναργιλές
γιαχνί	καγιανάς	κιλίμι	μακαράς	μπαξές	νενέ
γυλέκο	καζάνι	κιμάς	μανάβης	μπαξισι	νέφτι

νισάφι	πασάς	σεΐκης	ταφτάς	τσανάκι	φλιτζάνι
νισεστές	πασουμάκι	σεκλέτι	ταχίνι	τσάντα	φουκαράς
νταβαντούρι	παστουρμάς	σελάχι ²	ταχταρίζω	τσαντίρι	φουφού
νταβατζής	πατικιούτ	σεντέφι	ταψί	τσαουλί	φραντζόλα
νταβραντίζω	πατιρντί	σεργιάνι	τεζάχι	τσαούσης	καβαλές
νταγιαντίζω	πατσάς	σερέτης	τεκές	τσαπατσούλης	καβάνι
νταγλάρας	πεζεβέγκης	σερμαγιά	τελατίνι	τσαπράζι	καβάς
νταής	πεινιρλί	σερμπέτι	τελεμές	τσαρδάκι	καβούζα
νταλγκάς	πελτές	σερσέμης	τέλι	τσάρκα	καγιάτι
νταλικά	περβάζι	σέρτικος	τεμενάς	τσαρούχι	χάζι
νταμάρι	πεσέσι	σεφέρι	τεμπέλης	τσατιζώ	καϊβάνι
νταντά	πετιμέζι	σεφταλιά	τεμπεσίρι	τσάτρα-πάτρα	καϊμαλί
νταούλι	πιλάφι	σεφτές	τενεκές	τσακνίνης	καίρι
νταχτιρντί	πλιγούρι	σινάφι	τέντζερης	τσεβρές	καλάλι
ντε	πούσι	σινί	τερζής	τσεμπέρι	καλβάς
ντελάλης	πούστης	σιντριβάνι	τερτίπι	τσέπη	καλές
ντελβές	πριτσίνι	σιρίτι	τεφαρίκι	τσίγκελι	καλί
ντερέκι	ραβανί	σισανές	τζάκι	τσικρίκι	καλίφης
ντερλικώνω	ραγιάς	σικίρ	τζαμί	τσιλικας	καμάμ
ντερμπεντέρης	ρακή	σκαμπίλι	τζάμι	τσιμούκα	καμπάρι
ντέρτι	ραμαζάνι	σκεμπές	τζάμπα	τσιμπούκι	καν
ντέφι	ράφι	σκιτζής	τζαναμπέτης	τσιμπούσι	κανούμισσα
ντιβάνι	ραχάτι	σοβάς	τζάνεμ	τσιπούρο	καντζάρι
ντιπ	ρεζές	σοβατεπί	τζάνερο	τσιράκι	κάπι
ντοβλέτι	ρεζίλι	σόι	τζατζίκι	τσιρίσι	καράμι
ντογρού	ρεμάλι	σοκάκι	τζερεμές	τσίσσα	καράτσι
ντολμάς	ρεμπέτης	σομακί	τζερτζελές	τσιτί	καρέμι
ντονέρ	ρεφενέ	σορολόπι	τζίβα	τσιφλίκι	καρούπι
ντορβάς	ροζακί	σουγιός	τζιβαέρι	τσιφούτης	κασάκης
ντορής	ρουμάνι	σουλουπί	τζιέρι	τσιφτετέλι	κασίς
ντόρτια	Ρούμελι	σουλτάνος	τζίνι	τσιογλάνι	κατζής
ντουβάρι	ρούπι	σουνέτι	τζιτζί	τσιομπάνης	κατίρι
ντουζένι	ρουσφέτι	σουρμές	τζουράς	τσιομπάλι	καφιές
ντουλάπι	σαγάνι / σαχάνι	σουρουκλεμές	τζουτζές	τσιούλι	κοπ
ντουμάνι	σαγρέ	σουρτούκης	τζουτζούκος	τσιουλούφι	κότεζας
ντουινιάς	σαζάνι	σουτζούκι	τόπι	τσιουμπλέκι	κουβαντάς
ντουντούκα	σάζι	σοφάς	τουλούμι	τσιουπ	κουζούρι
ξίκικος	σαϊνι	σοφράς	τουλούμπα	τσιουράπι	κούι
οκά	σακάτης	σπαχής	τουμπέκι	τσιουρέκι	κουνέρι
οντάς	σακουλεύομαι	στουπέτσι	τουμπελέκι	τσιουτσέκι	κουρμάς
οπ κ. όπα	σαλβάρι	στράφι	τουρλού	τσόχα	κράμι
ορδή	σαλέπι	ταβάνι	τουρμπάνι	φάκα	
ούζο	σάλι	ταβάς	τουροί	φακίρης	
ουλεμάς	σάμαλι	ταϊφάς	τουφέκι κ. ντουφέκι	φαράσι	
ουστ	σαματάς	τακίμι	τράμπα	φαρσί	
ούτι	σαντζάκι	ταμάμ	τραχανάς	φελάκος	
παζάρι	σαραγλί	ταμάχι	τροφαντός	φέσι	
παντζάρι	σαράι	ταμπάκης	τσάγαλο	φετφάς	
παντζούρι	σαράφης	ταμπλάς ²	τσάι	φίλντισι	
παπάζι	σαρμάς	ταμπουράς	τσακάλι	φιρίκι	
παπούτσι	σαστίζω	ταμπούρι	τσακίρης	φιρί-φιρί	
παρακεντές	σαχνισί	ταξίμι	τσακμάκι	φιρμάνι	
παράς	σάψαλο	ταραμάς	τσαλί	φισέκι	
παρτάλι	σέα	τάσι	τσαλίμι	φιστίκι	
παρτσακλό	σεβντάς	τας-κεμπάπ	τσαμπουκάς	φιτίλι	

ΛΕΞΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΥ ΠΡΟΕΡΧΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΚΗ

Ο πίνακας περιέχει τις ολιγόριθμες λέξεις τής Ελληνικής που προέρχονται από την Αλβανική (ανεξάρτητα από την απώτερη αρχή τους). Δεν περιλαμβάνονται λέξεις με αβέβαιη ετυμολογική προέλευση. Αναλυτικές πληροφορίες δίνονται στα αντίστοιχα λήμματα.

αμπάριζα	καλαμπόκι	λάπα	μπάκα	πλιάτσικο	φάρα
βλάμης	κοκορέτσι	λούμπα	μπαμπέσος	σβέρκος	φέρμελν
γκιόνης	κουλαντρίζω	λούτσα	μπέσα	σιγκούνα	φλογέρα
γκορτσιά	λάγιος	μαρμάγκα	πίπιζα	τσούπρα	

ΟΜΟΗΧΑ

Ομόηχα (ή **ομόηχες**) είναι οι λέξεις που προφέρονται το ίδιο, ενώ διαφέρουν στη σημασία, την ετυμολογία και, πολύ συχνά, στην ορθογραφία. Τα **ομόηχα** προκαλούν συχνά δυσκολίες στη χρήση τους (οι ομιλητές συγχέουν τις λέξεις ορθογραφικά). Τα κυριότερα ομόηχα είναι:

ακόλλητος (< κολλώ)	— ακώλυτος («ανεμπόδιστος», < κωλύω)	— άλως (η) («φωτοστέφανο»)
άλλος («διαφορετικός»)	— άλλως («αλλιώςτικα, διαφορετικά»)	— άφυλος (< φύλο)
άφιλος (< φίλος)	— άφυλλος (< φύλλο)	
γάλος (ο) («γαλοπούλα»)	— Γάλλος (< Γαλλία)	
για (ηρόθεση)	— γεια (γεια σου!)	
γλείφω (ηβ. γλειφιτζούρι)	— γλύφω (ηβ. γλύπτης)	
δανεικός (ηβ. δανείζω)	— δανικός (< Δανία)	
δείγμα (ηβ. δείκνω)	— δήγμα («δάγκωμα»)	
διάλειμμα («διακοπή»)	— διάλυμα (< διαλύω)	
δίκωπος (< κώπη)	— δίκωπος (< κόπη)	
δίνει (δίνω)	— δίνη («στρόβιλος»)	
δύο (αριθμητικό)	— δύω (ο ήλιος δύνει)	
έγγειος («σχετικός με τη γη»)	— έγκυος (- γυναίκα)	— εναίσιμος (- επί διδακτορία διατριβή)
εγχείρηση («χειρουργηση»)	— εγχείριση (< εγχειρίζω)	— εξάρτυση (- στρατιώτη)
εκκλήση (- σε βοήθεια)	— έκλυση (- ηθών)	
ενέσιμος (- φάρμακο)	— αινέσιμος (< αινώ)	— εφορεία (- αρχαιοτήτων)
εξάρτηση (< εξαρτώμαι)	— εξάρτηση (- πλοίου)	
ετοιμολογία (ηβ. ετοιμόλογος)	— ετυμολογία («προέλευση των λέξεων»)	
ευφορία («γονιμότητα»)	— εφορία (ηβ. φόρος)	
ήρα (η) (- του σταριού)	— Ήρα (αρχαιοελληνική θεά)	
ήτοι («δηλαδή»)	— Οίτη (βουνό)	
ήττα (- στη μάχη)	— ήτα (το) (γράμμα)	
θαλάμη (- όπλου)	— θαλάμι («φωλιά χταποδιών»)	
θύρα («πόρτα»)	— θήρα («κυνήγι»)	— Θήρα (νησί)
ίλη (- ιππικού)	— ύλη («ουσία»)	
ιός (- τής γρίπης)	— υιός («γυιος»)	
ίσος (είμαι - με σένα)	— ίσως (- έρθω, - όχι)	
ιωνικός («σχετικός με τους Ίωνες»)	— ιονικός (ηβ. Ιόνιοι νήσοι)	
καινός («καινούργιος», Καινή Διαθήκη)	— κενός («άδειος»)	
κάλλος («ομορφιά»)	— κάλος (ο - στο δάκτυλο)	— κάλως («καρβόσχοινο»)
κάππα (το) («γράμμα»)	— κάπα (η) («πανωφόρι»)	
κήτος (θαλάσσιο -)	— κύτος («αμπάρι»)	
κίρρωση (- του ήπατος)	— κύρωση («επικύρωση»)	
κλείνω (- την πόρτα)	— κλίνω (- ένα ρήμα)	
κλήμα («αμπέλι»)	— κλίμα («καιρικές συνθήκες»)	
κλήση (τηλεφωνική -)	— κλίση (- ονομάτων)	
κόλλημα (< κολλώ)	— κώλυμα (< κωλύω)	— κόμμι («κολλώδης ουσία των δέντρων»)
κόμψ («μαλλιά»)	— κόμψ («κωμώπολη»)	— κόμμα (σημείο στίξης)
κόμμα (πολιτικό -)	— κόμα («λήθαργος»)	
Κρητικός (< Κρήτη)	— κριτικός (< κρίνω)	
λήμμα (- λεξικού)	— λύμα («απόβλητο»)	— λίμα (ηβ. λιμάρω)
λμός («πείνα»)	— λοιμός («πανώλης»)	
λίρα (νόμισμα)	— λύρα (μουσικό όργανο)	
λιτός («απλός, απέρिटτος»)	— λυτός (ηβ. λύνω)	
μέλλει («πρόκειται»)	— μέλει («ενδιαφέρει»)	— μέλι (το) (γλυκό σαν -)
Μήλος (η) (νησί)	— μύλος (ο) (ο - αλέθει)	
μήτρα (η - τής γυναίκας)	— μίτρα (η δεσποτική -)	
μοικός («άπιστος σύζυγος»)	— μυχός (- κόλπου)	
ξηρός («ξερός»)	— ξυρός («ξυράφι», επί ξυρού ακμής)	
όμως («ωστόσο»)	— ώμος (ο) (ηβ. ωμοπλάτη)	
οράριο («άμφιο διακόνου»)	— ωράριο (ηβ. ώρα, πλήρες -)	
όρος (το) («βουνό»)	— όρος (ο) (επιστημονικός -)	
ότι (ειδικό, «πως»)	— ό,τι (αοριστολογικό, «οτιδήποτε»)	
πάλη (ηβ. παλεύω)	— πάλη («ξανά»)	
πείνα (ηβ. πεινώ)	— πίνα (όστρακο)	
πια (ποτέ -!)	— ποια (αντωνυμία)	
πιάνο (μουσικό όργανο)	— πιάνω (- τη λαβή)	
πολυέλαιος («πολύφωτο»)	— πολυέλεος (- Θεός)	
ρήμα (μέρος του λόγου)	— ρίμα («ομοιοκαταληξία»)	
ρήση («απόφθεγμα»)	— ρύση (έμνηση -)	
σατιρικός (< σάτιρα)	— σατυρικός (< Σάτυρος)	
σκίνος (θάμνος)	— σκόνος («βούρλο»)	
σορός (η) (η - του νεκρού)	— σωρός (ο) (ο - ξύλων)	
σπυρωτός (ρύζι -)	— σπειρωτός (< σπείρα)	
στείρα (η) (- γυναίκα)	— Στύρα (τα) (- Ευβοίας)	
σύγκληση (< συγκλώ)	— σύγκληση (< συγκλίνω)	— σύγκληση (- δοντιών)
σύγχυση (< συγχίζω)	— σύγχυση (< συγχέω)	
στίχος (- ποιήματος)	— στοίχος («σειρά»)	
τείχος (- φρουρίου)	— τοίχος (- σπιτιού)	
τόνος (λ.χ. η οξεία, η περιωρισμένη)	— τόννος (ψάρι)	— τόνος («1.000 κιλά»)
τύχη (η) (καλή -)	— τείχη (τα) (τα - του κάστρου)	— τοίχοι (οι) (οι - του σπιτιού)
φύλλο (- δέντρου)	— φύλο («φυλή»)	
χήρος (ηβ. χήρα)	— χοίρος («γοουρούνι»)	
χρηστός («έντιμος», - πολίτης)	— Χριστός (< χρίω, «ο Ιησούς»)	
χορικός (ηβ. χορός)	— χωρικός (ηβ. χωριά)	
ψηλός (- βουνά)	— ψιλός (- φωνή)	

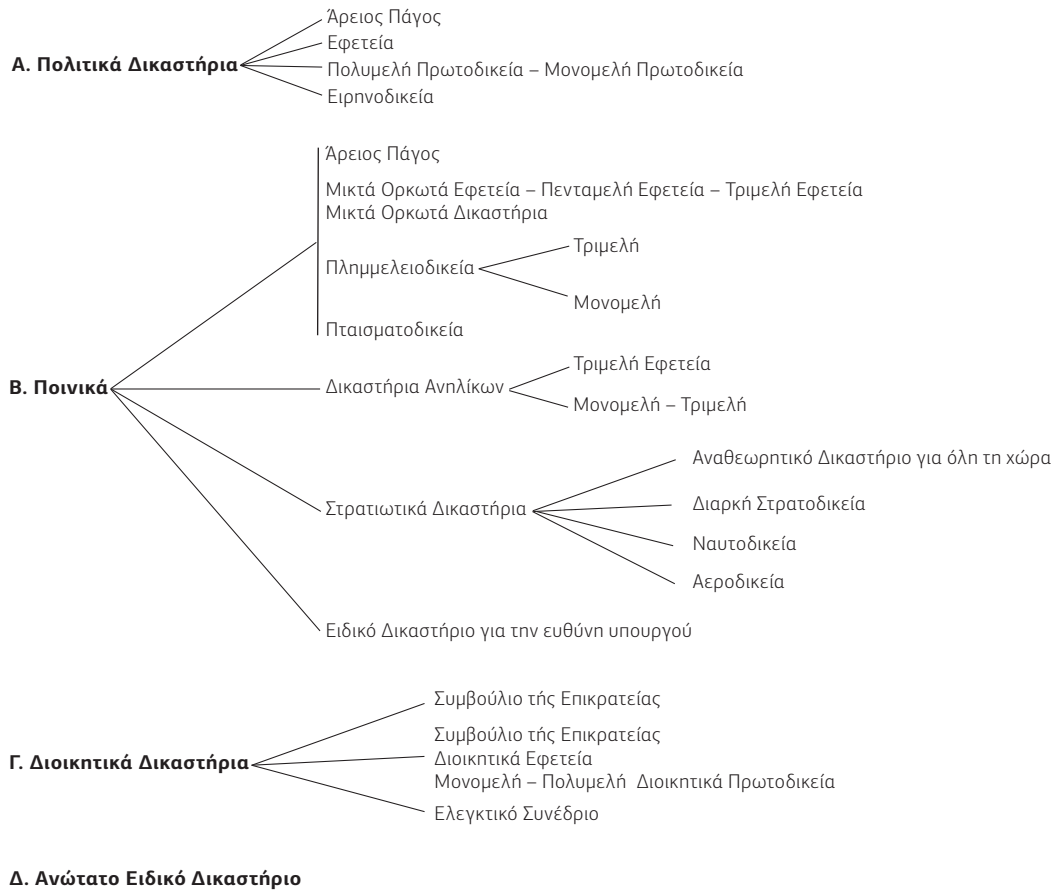
ΠΑΡΩΝΥΜΑ

Με τον όρο **παρώνυμα** χαρακτηρίζονται λέξεις που έχουν παραπλήσια μορφή (**παρ-ώνυμο** < *παρά* + *όνωμα*), όχι όμως και την ίδια σημασία (οπότε πρόκειται για **συν-ώνυμα**): μοιάζουν δηλ. ως προς τον γραμματικό τύπο (*κυμαίνομαι* – *κυματίζω*), τον τονισμό (*γέρος* – *γερός*) ή την προφορά (*μοίραρχος* – *μέραρχος*). Στη συννητισμένη περίπτωση που διαφέρει μόνον ο τόνος, μιλάμε για **τονικά παρώνυμα**, σε περιπτώσεις που διαφέρει ο γραμματικός τύπος, πρόκειται για **γραμματικά** (ή **μορφολογικά**) **παρώνυμα** και, όταν η ομοιότητα συνίσταται σε παραπλήσια προφορά, μιλάμε για **φωνολογικά παρώνυμα**. Τα ελληνικά διαφέρουν από τα **ομόπλακα** (βλ.λ.), που είναι λέξεις οι οποίες συμπίπτουν απολύτως στην προφορά. Συνήθη παρώνυμα τής Ελληνικής είναι:

αγία	αγία («δόρυμος», πβ. αγινόπαις)	μήλο	μήλο
αγνεία (πβ. αγνός)	άγνοια	μοναχός	μυλός
αθέρας («στάχυ, κόψη, αφρός»)	αιθέρας	μόνος	μονάχος
αιρετός («εκλεγμένος»)	αιρετικός	μούζι	μονός
αλήτης	αλιτήριος (~ συμπεριφορά)	μπούνι (τα)	μπουζί
αμαρτωλός	αρματολός (άρματα)	νόμος	μπουνιά (η)
αμνησία	αμνηστία	νότος (ο)	νομός
αμυδαλιά	αμυγδαλή (αδένας)	νύφη	νότα (τα) («πλάτη»)
ανθρώπινος	ανθρωπινός	όαση	συννυφάδα
ανία («πλήξη»)	άνοια (πβ. νους)	οδύνη (πβ. επώδυνος)	επωάση (< επωάζω)
απορία	απόρροια (< απορρέω)	ονομαστικός (~ πτώση)	ωδίνες (~ τοκετού)
αχρησία (πβ. χρήση)	αχρηστία (πβ. άχρηστος)	όρος (ο)	ονοματικός
βιοτικός (πβ. βιοτή «ζωή»)	βιωματικός (πβ. βιώματα)	οροφή (η) («στέγη»)	ορός (ο) (~ αίματος)
βράγχια	βράχια	παιδεία (η) παιδία (η) («παινίδι»)	όροφος (ο)
βρόγχος	βρόχος	παίρνω	παιδιά (τα)
βρόμα («δυσσομία»)	βρόμη (δημητριακά)	παρρησία («θάρρος γνώμης»)	περνώ
βύθος («λήθαργος»)	βυθός (~ θάλασας)	παρωνύμιο («παρτσούκι»)	παρουσία
βώλος	σβώλος	πεινώ	παρώνυμο («παραπλήσιο»)
γένεση	γέννηση	πειρά	πίνω
γενιά (η)	γένια (τα)	πενιά (τού μπουζουκιού)	πυρά («φωτιά»)
γέρνω	γερνών	περιπτώση	πενία («φτώχεια»)
γέρος	γερός	περίσσιος (< περισσεύω)	περίσταση (στον πληθ. «συνθήκες»)
γιαλός	γυαλί	περιστέρα («περιστέρη»)	περιττός
δειλός	Δήλος	περιτομή	περιστέρα (θηλ. περιστέρη)
δεινή (δεινός)	δίνη («στρόβιλος»)	πληθίο («καπέλο»)	προτομή
δρομέας	δρομαίος (ήλθε ~)	ποιόν (πβ. ποιότητα)	πληθίο (στη διαίρεση)
εγκληματώ (πβ. έγκλημα)	εγκληματίζω (πβ. κλίμα)	πολιτικός	πύο(ν) (πβ. πυώδης)
εκατόμβη	κατακόμβη	πρόγονος	πολίτικος (πβ. Πόλη)
έκλειψη	έκθλιψη (~ φωνήεντος)		ποτέ
έλαιο	έλαιος («ευσπλαχνία»)		προγόνος («παιδί
εξαιρώ (πβ. εξαίρεση)	εξάιρος (πβ. έξαρση)		προηγούμενου γάμου»)
επενδύτης	επενδύτης		πρόσχωμα (πβ. χύμα)
επήρεια (< επηρεάζω)	επιρροή		προσωπείο («μάσκα – προσποίηση»)
επιβολή (< επιβάλλω)	επιβουλή («έκψη ή ενέργεια εναντίον κάποιου»)		προσωπείδα («μάσκα»)
			πρωτότυπο (μετάφραση από το ~)
επωδός («ρεφρέν»)	επωδή («ξόρκι»)		πολίτης
έρμαιο (~ τής τύχης)	έρμα (~ του πλοίου)		ρίψη (< ρίπτω)
εταίρος (πβ. εταιρεία)	έτερος («άλλος»)		ροπή (< ρέπω)
ετοιμόλογος	ετυμολόγος (ετυμολογία)		σύριγγα (πβ. ένεσης)
ευγένεια	Ευγενία (γυναίκειο όνομα)		σπιλ(ι)άδα («ρυτίδωμα της
ευμερία (< ευμερώς)	ευμάρεια («πλούτος»)		θάλασας από ριπή ανέμου»)
ήμερος	ήμερος		υστερώ
ημίτονο (μαθηματικός όρ.)	ημιτόνιο (μουσικός όρ.)		στύλος («κολόνα»)
ηπειρωτικός (~ κλίμα)	ηπειρώτικος (πβ. Ηπειρος)		στοίβα («σωρός»)
θάλαμος (ο)	θαλάμη (η) (~ όπλου)		σφάγιο («σφαχτός»)
θαμπός	θάμπος (το)		σφίγγα (~ τής Αιγύπτου)
θέα	θεά		σχόλιο (< σχολιάζω)
θεία («θεική»)	θεια		σύνγαμπος («σύζυγος
θείος («θειικός»)	θειος		γυναικαδέλφης»)
θόλος («καμάρα»)	θολός		τελώνιο («δαμνίο»)
Ινδός (πβ. Ινδία)	Ινδιάνος (ερυθρόδερμος)		τεχνικός («με τέχνη – τεχνολόγος»)
καλόβολος	καλόβουλος (πβ. κακόβουλος)		τζαμί
καλός	κάλος (ο) (ο ~ του ποδιού)		Τίρανα (τα) (πρωτ. Αλβανίας)
κάμαρα	καμάρα		ιδρώς (< ιδρώνω)
κάμαρη (η)	καμάρη (το)		φορά (τα/η) (βγάζω στα/στη φόρα)
κανόνας	κάνοντας (εκκλινσ. τιμωρία)		φτηνός
κάρρο	καρό		χαραματιά («χάραγμα»)
κεφάλαιο	κεφαλαίο		χυλός («πολιτός»)
κλιτός	κλίτος (το) (~ ναού)		χοντρός
κόμμα	κόμμι (ελαστικό ~)		χώρος
κουρά	κούρα		χωρίς (~ κεμμένου)
κούφος («ελαφρός»)	κούφιος κουφός		ψευδός
κυμαίνομαι	κυματίζω		ψυχή (η)
λατόμος	υλοτόμος («ξυλοκόπος»)		ωμός
λειτουργία	λειτουργιά («άρτος»)		όφελος («κέρδος»)
μαγιά (η) («προζύμι»)	μάγια (τα)		οφειλήματα (< οφείλω)
μέραρχος	μοίραρχος		οφείλω
μεταλλείο	μετάλλιο		
μετόπη (~ αρχαίου ναού)	μέτωπο		

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

ΕΙΔΗ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

ΒΑΘΜΟΙ ΤΑΚΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Α. Πολιτικά δικαστήρια

Ειρηνοδικείο	→	Ειρηνοδίκης
Πρωτοδικείο	→	(α) Δικαστικός Πάρεδρος (β) Πρωτοδίκης (γ) Πρόεδρος Πρωτοδικών
Εφετείο	→	(α) Εφέτης (β) Πρόεδρος Εφετών
Άρειος Πάγος	→	(α) Αρεοπαγίτης (β) Αντιπρόεδρος Αρείου Πάγου (γ) Πρόεδρος Αρείου Πάγου

Β. Ποινικά δικαστήρια

Πταισματοδικείο	→	Πταισματοδίκης (Ειρηνοδίκης)
Μονομελές Πλημμελειοδικείο	→	Πλημμελειοδίκης (Πρωτοδίκης)
Τριμελές Πλημμελειοδικείο	→	3 Πλημμελειοδίκης (Πρωτοδίκης)
Τριμελές Εφετείο Πλημμελημάτων	→	3 Εφέτες
Πενταμελές Εφετείο Πλημμελημάτων	→	5 Εφέτες
Τριμελές Εφετείο Κακουρηγημάτων	→	3 Εφέτες
Πενταμελές Εφετείο Κακουρηγημάτων	→	5 Εφέτες
Ποινικά τμήματα Αρείου Πάγου	→	Αρεοπαγίτες

Γ. Διοικητικά δικαστήρια

Ελεγκτικό Συνέδριο	→	(α) Εισηγητής (Πρωτοδίκης) (β) Πάρεδρος (Εφέτης) (γ) Σύμβουλος (Αρεοπαγίτης) (δ) Αντιπρόεδρος (ε) Πρόεδρος
Συμβούλιο Επικρατείας	→	Οι ίδιοι βαθμοί

ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΛΑΤΙΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΛΕΞΕΙΣ

(ΟΛΕΣ ΟΙ ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΦΡΑΣΕΙΣ ΕΙΝΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΕΣ ΕΚΤΟΣ ΑΝ ΣΗΜΕΙΩΝΕΤΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ)

ab initio:	εξ αρχής, από την αρχή	casus belli:	αιτία πολέμου
ab irato:	σε κατάσταση οργής, εν θερμώ	c'est la vie (γαλλ.):	έτσι είναι η ζωή
ab origine:	από την αρχή, από τη γένεσή του	cherchez la femme (γαλλ.):	αναζητήστε τη γυναίκα (ως υπαίτια)
ab ovo:	εξ αρχής, από την αρχή (κατά λέξη: από το αυγό)	circa:	περίπου
ab urbe condita:	από κτίσεως πόλεως (δηλ. Ρώμης), από τότε που ιδρύθηκε η Ρώμη (φράση με την οποία Λατίνοι συγγραφείς χρονολογούσαν τα γεγονότα)	citius, altius, fortius:	ταχύτερα, ψηλότερα, δυνατότερα (εμβληματικό ρητό των Ολυμπιακών Αγώνων)
a capella:	για εκτέλεση μουσικού έργου χωρίς τη συνοδεία οργάνων	cogito, ergo sum:	σκέπτομαι, άρα υπάρχω (Καρτέσιος)
a contrario:	εξ αντιδιαστολής, εκ τού αντιθέτου	comme ci comme ça (γαλλ.):	έτσι κι έτσι
ad absurdum:	εις άτοπον (ενν. απαγωγή), αποτελεί παραλογισμό	comme il faut (γαλλ.):	καθώς πρέπει
ad calendas graecas:	στις ελληνικές καλένδες (βλ.λ.), δηλ. ποτέ	conditio sine qua non:	συνθήκη άνευ τής οποίας δεν (γίνεται ή νοείται κάτι)· για την αναγκαία προϋπόθεση (ώστε να γίνει κάτι) (βλ. κ. εκ των ων ουκ άνευ, λ. άνευ)
addenda:	προσθετέα, προσθήκες (στο τέλος βιβλίου)	consensus:	συναίνεση, συγκατάθεση
ad gloriam:	για τη δόξα	corpus:	σώμα (συνήθως υλικού προς μελέτη ή ταξινομήση)
ad hoc:	επί τούτω, ειδικά για το συγκεκριμένο ζήτημα	corpus delicti:	το σώμα του εγκλήματος (νομικός όρος)
ad hominem:	προς άνθρωπο· στη φρ. <i>argumentum ad hominem</i> «επικείμενο προς άνθρωπο», για επιχειρήματα που καταφέρεται προσωπικά εναντίον εκείνου που διατύπωσε μια άποψη αντί να συζητεί την ίδια τη θέση του	corrigenda:	διορθωτέα· αβλεψίες που διορθώνονται σε πρόσθετη σελίδα στο τέλος βιβλίου
ad libitum [ad lib.]:	κατά βούληση	couleur locale (γαλλ.):	τοπικό χρώμα· για πρόσωπα ή πράγματα που φέρουν χαρακτηριστικά στοιχεία τής προέλευσής τους
ad litteram:	κατά γράμμα	credo:	πιστεύω· για θρησκευτικές ή άλλες πεποιθήσεις
ad locum [ad loc.]:	επί τόπου, στο ίδιο χωρίο ή τμήμα κειμένου	cui bono:	τίνος το όφελος, ποιος επωφελείται ή κερδίζει (ως ερώτημα για την ανεύρεση του υπευθύνου με αφετηρία το κίνητρο του οφέλους)
ad placitum:	κατά βούληση, κατ' αρέσκειαν	cuique suum:	εκάστω το εαυτού· στον καθένα αυτό που του ανήκει (πβ. κ. τα του Καίσαρος τω Καίσαρι)
ad referendum:	προς παραπομπή (για ζήτημα που παραπέμπεται σε άλλον προς χειρισμό)	curriculum vitae (CV):	βιογραφικό σημείωμα
ad rem:	επί τού προκειμένου, επί τής ουσίας	de facto:	εκ των πραγμάτων, στην πράξη
ad verbum:	κατά λέξη	de gustibus et coloribus non disputandum:	περί γεύσεων και χρωμάτων (και όχι περί ορέξεως) ουδείς λόγος· οι προσωπικές προτιμήσεις δεν συζητούνται
a fortiori:	πολύ περισσότερο, κατά μείζονα λόγο	de jure:	διά νόμου
alea jacta est:	ο κύβος ερρίφθη	delirium tremens:	τρομώδες παραλήρημα
alibi:	άλλοθι	de nihilo nihilo:	εκ τού μηδενός μηδέν· τίποτε δεν προκύπτει από το μηδέν (πβ. κ. ex nihilo nihilo)
alma mater:	πανεπιστημιακή σχολή στην οποία έχει φοιτήσει κάποιος (κατά λέξη: τροφός μητέρα)	demo (αγγλ.):	δείγμα προϊόντος σε δημόσια παρουσίαση· επίδειξη
altera pars:	η άλλη πλευρά· πληρέστερη μορφή: <i>audiatur et altera pars</i> ας ακουστεί και η άλλη πλευρά (νομικός όρος)	de profundis:	εκ βαθύνων
alter ego:	το άλλο εγώ, ο άλλος εαυτός (όρος τής ψυχολογίας), ο δεύτερος εαυτός	desiderata:	επιδιωκόμενα, ζητούμενα, ελλείποντα
ante meridiem (a.m.):	προ μεσημβρίας	deus ex machina:	από μηχανής θεός
ante portas:	προ των πυλών	dies irae:	ημέρα οργής (τού Θεού)
a posteriori:	εκ των υστέρων	divide ut imperes / regnes:	διαίρει και βασιλεύει (Μακιαβέλι)
apparatus criticus:	κριτικό υπόμνημα (σε εκδόσεις κλασικών κειμένων)	dum spiro spero:	όσο αναπνέω (ζω), ελπίζω
appendix:	παράρτημα	dura lex sed lex:	σκληρός ο νόμος, αλλά νόμος
a priori:	εκ των προτέρων	ecce homo:	ίδε/ίδου ο άνθρωπος (φρ. τού Πιλάτου, όταν παρουσίασε τον Χριστό στον όχλο)
à propos (γαλλ.):	επί τη ευκαιρία	en passent (γαλλ.):	εν παρόδω
ars longa, vita brevis:	η τέχνη μακρά, ο βίος βραχύς (Ιπποκράτης)	erga omnes:	έναντι όλων (νομικός όρος)
ars poetica:	ποιητική τέχνη	errare humanum est:	το πλανάσθαι ανθρώπινον
audaces fortuna juvat:	η τύχη βοηθεί τους τολμηρούς	errata:	λάθη, παροράματα (εντύπου)
autres temps, autres mœurs (γαλλ.):	άλλοι καιροί, άλλα ήθη	est modus in rebus:	υπάρχει μέτρο στα πράγματα (Οράτιος)
ave Caesar, morituri te salutant:	χαίρε Καίσαρ, οι μελλοθάνατοι σε χαιρετούν	ex abrupto:	εκ τού προχείρου
beati possidentes:	μακάριοι οι κατέχοντες	ex cathedra:	από καθέδρας, ως αυθεντία
bona fide:	καλή τη πίστει (καλή τή πίστει)	exempli gratia (e.g.):	παραδείγματος χάριν
carpe diem:	άδραξε την ημέρα (Οράτιος)· πρέπει να επωφελείται κανείς από κάθε ημέρα τής ζωής του, επειδή το μέλλον δεν μπορεί να προβλεφθεί	ex libris:	εκ τής βιβλιοθήκης (τού κατόχου)· επιγραφή βιβλίου με τα στοιχεία ή το έμβλημα τού κατόχου
		ex nihilo nihilo:	εκ τού μηδενός μηδέν· τίποτε δεν προκύπτει από το μηδέν (πβ. κ. de nihilo nihilo)

ΧΩΡΑ	ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΜΟΝΑΔΑ	ΣΥΜΒΟΛΟ (κατά το ISO 4217)	ΧΩΡΑ	ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΜΟΝΑΔΑ	ΣΥΜΒΟΛΟ (κατά το ISO 4217)
Νίγηρας	φράγκο Δ. Αφρικής	XOF	Σιέρα Λεόνε	λεόνε	SLL
Νιγηρία	νάιρα	NGN	Σιγκαπούρη	δολάριο Σιγκαπούρης	SGD
Νικαράγουα	χρυσή κόρδοβα	NIO	Σλοβακία	ευρώ	EUR
Νορβηγία	νορβηγική κορώνα	NOK	Σλοβενία	ευρώ	EUR
Νότια Αφρική	ραντ	ZAR	Σομαλία	σελίλι Σομαλίας	SOS
Ντομίνικα	δολάριο Α. Καραϊβικής	XCD	Σουαζιλάνδη	λιλανγκένι	SZL
Ολλανδία	ευρώ	EUR	Σουδάν	λίρα Σουδάν	SDG
Ολλανδικές Αντίλλες	φιορίνι (ολλ. «γκούλντεν»)	ANG	Σουηδία	σουηδική κορώνα	SEK
Ομάν	ριάλ τού Ομάν	OMR	Σουρινάμ	δολάριο Σουρινάμ	SRD
Ονδούρα	λεμπίρα	HNL	Σρι Λάνκα	ρουπία Σρι Λάνκα	LKR
Ουγγαρία	φορίντ	HUF	Συρία	συριακή λίρα	SYR
Ουγκάντα	σελίλι	UGX	Ταϊβάν	νέο δολάριο Ταϊβάν	TWD
Ουζμπεκιστάν	σομ Ουζμπεκιστάν	UZS	Ταϊλάνδη	μπατ	THB
Ουκρανία	χρίβνα	UAH	Τανζανία	σελίλι Τανζανίας	TZS
Ουρουγουάη	πέσο Ουρουγουάης	UYU	Τατζικιστάν	σομόνι	TJS
Πακιστάν	ρουπία Πακιστάν	PKR	Τζαμάικα	δολάριο Τζαμάικας	JMD
Παναμάς	μπαλμπόα	PAB	Τζιμπουτί	φράγκο Τζιμπουτί	DJF
Παπούα-Νέα Γουινέα	κίνα	PGK	Τόγκο	φράγκο Δ. Αφρικής	XOF
Παραγουάη	γκουαρανί	PYG	Τόνγκα	παάνγκα	TOP
Περου	νέο σολ	PEN	Τουβαλού	δολάριο Αυστραλίας	AUD
Πολωνία	ζλότι	PLN	Τουρκία	νέα τουρκική λίρα	TRY
Πορτογαλία	ευρώ	EUR	Τουρκμενιστάν	μανάτ Τουρκμενιστάν	TMM
Πράσινο Ακρωτήριο	εσκούδο Πράσ. Ακρωτηρίου	CVE	Τρινιδάδ κ. Τομπάγκο	δολάριο Τρινιδάδ κ. Τομπάγκο	TTD
Ρουάντα	φράγκο Ρουάντας	RWF	Τσαντ	φράγκο Δ. Αφρικής	XOF
Ρουμανία	λέι	RON	Τσεχία	κορώνα	CZK
Ρωσία	ρούβλι	RUB	Τυνησία	δηνάριο Τυνησίας	TND
Σαμόα	τάλα	WST	Υεμένη	ριάλ Υεμένης	YER
Σαουδική Αραβία	ριάλ Σαουδικής Αραβίας	SAR	Φιλιππίνες	πέσο Φιλιππινών	PHP
Σενεγάλη	φράγκο Δ. Αφρικής	XOF	Φινλανδία	ευρώ	EUR
Σερβία	δηνάριο	RSD	Φίτζι	δολάριο Φίτζι	FJD
Σεϋκέλλες	ρουπία Σεϋκελλών	SCR	Χιλή	πέσο Χιλής	CLP

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ																				
1A		1A — Ομάδα 1 — Ατομικός αριθμός H — Σύμβολο Υδρογόνο — Όνομα στοιχείου														8A				
1A	1																	2		
H Υδρογόνο	2A	3	4											3A	4A	5A	6A	7A	He Ήλιο	
Li Λίθιο	Be Βηρύλλιο	11	12	3B	4B	5B	6B	7B	8B		1B	2B	5	6	7	8	9	10		
Na Νάτριο	Mg Μαγνήσιο	19	20	Sc Σκάνδιο	Ti Τιτάν(ε)ιο	V Βανάδιο	Cr Χρώμιο	Mn Μαγγάνιο	Fe Σίδηρος	Co Κοβάλτιο	Ni Νικέλιο	Cu Χαλκός	Zn Ψευδάργυρος	Ga Γάλλιο	*Ge Γερμάνιο	*As Αρσενικό	Se Σελήνιο	Br Βρώμιο	Kr Κρυπτό	
Rb Ρουβίδιο	Sr Στρόντιο	37	38	Y Ύτριο	Zr Ζιρκόνιο	Nb Νιόβιο	Mo Μολυβδαίνιο	Tc Τεχνήτιο	Ru Ρουθένιο	Rh Ρόδιο	Pd Παλλάδιο	Ag Αργήρος	Cd Κάδμιο	In Ίνδιο	Sn Κασσίτερος	*Sb Αντιμόνιο	*Te Τελλούριο	I Ιώδιο	Xe Ξένο	
Cs Καίσιο	Ba Βάριο	55	56	La Λανθάνιο	Hf Άφνιο	Ta Ταντάλιο	W Βολφράμιο	Re Ρήνιο	Os Όσμιο	Ir Ιρίδιο	Pt Λευκόχρμος	Au Χρυσός	Hg Υδράργυρος	Tl Θάλλιο	Pb Μόλυβδος	Bi Βισμούθιο	*Po Πολώνιο	At Άστατο	Rn Ραδόνιο	
Fr Φράγκιο	Ra Ράδιο	87	88	Ac Ακτίνιο	Rf	Db	Sg	Bh	Hs	Mt	Ds	Rg	Cn	Nh	Fl	Mc	Lv	Ts	Og	
Σειρά των λανθανιδών				58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71			
				Ce Διμήτριο	Pr Πρασεοδύμιο	Nd Νεοδύμιο	Pm Προμήθιο	Sm Σαμάριο	Eu Ευρώπιο	Gd Γαδολίνιο	Tb Τέρβιο	Dy Δυσπρόσιο	Ho Όλμιο	Er Ερβιο	Tm Θούλιο	Yb Υττέρβιο	Lu Λουτρίτιο			
Σειρά των ακτινιδών				90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103			
				Th Θόριο	Pa Πρωακτίνιο	U Ουράνιο	Np Ποσειδώνιο	Pu Πλουτώνιο	Am Αμερίκιο	Cm Κιοούριο	Bk Μπερκέλιο	Cf Καλιφόρνιο	Es Αϊνστάινιο	Fm Φέρμιο	Md Μεντελέβιο	No Νομπίλιο	Lr Λορένσιο			

M

Μ, μ: μυ ή μι, το δωδέκατο γράμμα του ελληνικού αλφαβήτου. Η προφορά του στην αρχαία γλώσσα είναι η ίδια με τη σημερινή, δηλ. δι-χειλική, εκτός από το ότι στη Νέα Ελληνική υπάρχει και ουρανική ποικιλία του **μ** (ηβ. την προφορά στη λ. *μια*, πράγμα που συμβαίνει και με άλλα γράμματα που δηλώνουν σύμφωνα· ηβ. την προφορά στις λ. *ελιά* και *εννιά*), καθώς και χειλοδοντική προφορά (ηβ. την προφορά στις λ. *αμφιβάλλω*, *αμβλύνω*). Η αρχική μορφή του γράμματος, προτού καταλήξει στην ιωνική και αττική του μορφή με τις ισούψεις κεραίες (Μ), πέρασε από διάφορα άλλα σχήματα. Η σημερινή μορφή του Μ στη μικρογράμματη γραφή έχει προέλθει με προέκταση της αριστερής κεραίας προς τα κάτω ήδη στους βυζαντινούς χρόνους. Στα αρχαία συλλαβογραφικά αλφάβητα της Ελληνικής (Γραμμική γραφή Β και κυπριακό συλλαβάριο) το γράμμα Μ δηλώθηκε με ιδιαίτερα συλλαβογράμματα από το έτερο έρρινο, το Ν. Οι ιστορικοί της ελληνικής γραφής εξηγούν την προέλευση του γράμματος Μ από το βορειοισπητικό γράμμα mēm, που σήμαινε «νερό», από όπου θα προήλθε ακροφωνικά (με βάση την προφορά του αρκτικού γράμματος m-em). Η ελληνική ονομασία του γράμματος στην αρχαία ως **μυ** επηρεάστηκε προφανώς από το αρ-χαίο πχομιμητικό επιφώνημα *μῦ*, το οποίο υπόκειται ετυμολογικά σε λέξεις όπως *μυκῶμαι*, *μύτα*, *μύω* κ.ά. Η γραφή **μι** αποτελεί απλογραφία της ονομασίας του γράμματος στη Ν. Ελληνική. ➤ ΣΧΟΛΙΟ λ. αλφάβητο, γραφή.

Μ, μ μυ κ. μι: το δωδέκατο γράμμα του ελληνικού αλφαβήτου (βλ. κ. λ. *μυ κ. μι*. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ, Αριθμοί-Αριθμητικά).

μ. συντομ.· μέτρο (η μονάδα μήκους, διεθνώς m): 200 μ., 100 μ.²

μα¹ σύνδ. **1.** (α) για να εκφράσει αντίθεση: *έλεγα πως δεν θα έρθει, ~ τελικά ήρθε* || τον είδα, ~ δεν του μίλησα (β) (συνήθ. με το και) για να συνδέσει δύο αρνητικές προτάσεις: *δεν είδα ~ και δεν άκουσα τίποτα* || *δεν προσέχει στο μάθημα, ~ και δεν αφήνει και τους συμμαθητές του να παρακολουθήσουν* (γ) για να απορριφθεί κάτι (το ένα από τα δύο δεδομένα): *δεν ρωτήθηκε από ενδιαφέρον, ~ από περιέργεια* **ΣΥΝ.** αλλά **2.** επιτατ. (α) για να δηλωθεί κάτι που θεωρείται υπερβολικό: *δεν φτάνει που άργησε, ~ ζήτησε και τον λόγο που δεν τον περιμέναμε* (β) για να δηλωθεί έντονη άρνηση: *δεν μου έδωσε τίποτα, ~ ούτε ένα ευρώ!* **3.** για να δηλωθεί ένταση ή δισταγμός: *θέλει να φύγει, ~ μπορεί να κάνει τέτοιο ταξίδι* || ~, *κάτι δεν θα 'α ακούσει, αν είχε γίνει τέτοια φασαρία* || ~ *θα 'ρθει; ~...* **ΦΡ.** (οικ.) *δεν έχει μα και μου / δεν έχει μα (και) ξεμά* δεν μπορείς να αρνηθείς, δεν θέλω αντιρρήσεις: ~, *θα πάμε οπωσδήποτε στην εκδρομή* **4.** στην αρχή προτάσεως (α) όταν ο ομιλητής θέλει να αλλάξει θέμα συζητήσεως: *καλά όλα αυτά, ~ πες μου κάτι!* (β) ως δηλωτικό απηνανίας, έκπληξης, αγανάκτησης ή ειρωνείας: *~ που είναι και αργεί* || ~ *τι μας λες!* || ~ *αφού σου λέω ότι πήγα και δεν ήταν εκεί!* || ~ *τι έκανα η τρελή!* **[ΕΤΥΜ.** μεσν. < ιταλ. *ma* < λατ. *magis* «επιπλέον, περισσότερο» (> γαλλ. *mais*).

μα² μόρ. (+αιτ.) για την επίκληση σημαντικού ονόματος ή πράγματος: (α) σε όρκο: ~ *τον Θεό / την Παναγία / τον άγιο / την πίστη μου!* / *την αλήθεια* (β) κατά την έκφραση έκκληξης ή αγανάκτησης: ~ *την Παναγία, αν δεν σταματήσει, θα τον χτυπήσω!*

[ΕΤΥΜ. αρχ. < Ι.Ε. **sma-* «πράγματι» (επιβεβαιωτικό μόριο), ηβ. σανσκρ. *sma* «βεβαίως» (εγκλιτ. μόριο). Ομορρ. *μήν, μέν* (βλ.λ.).]

μα³ (το) {άκλ.} (στη γλώσσα των νηπίων) το φιλά: *έλα να σε κάνω ~ (= να σε φιλήσω)*. Βλ. κ. *μάκια*.

[ΕΤΥΜ. Ηχομιμητικό λ.].

μαβής, -ιά, -ί {μαβ-ιού | -ιοί} **1.** αυτός που έχει γαλάζιο χρώμα: ~ *μάτια / φόρεμα / ουρανός / θάλασσα* **ΣΥΝ.** γαλανός **2. μαβί** (το) το ίδιο το γαλάζιο χρώμα • **3.** αυτός που έχει ιώδη απόχρωση, μενεξεδής. ➤ ΣΧΟΛΙΟ λ. χρώμα.

[ΕΤΥΜ. < τουρκ. *mavi* < αραβ. *mā(w)ī*].

μαγαζιόσας (ο) {χωρ. γεν. πληθ.} ο ιδιοκτήτης καταστήματος, ο καταστη-ματάρχης.

[ΕΤΥΜ. < *μαγαζί* + παραγ. επίθημα -άτορας].

μαγαζί (το) {μαγαζ-ιού | -ιών} (καθην.) **1.** κατάσταση στο οποίο πωλούνται εμπορεύματα, συνήθ. σε λειανική τιμή: *έχω ~ (είμαι ιδιοκτήτης)* || *ανοίγω ~* || *βάζω λουκέτο στο ~* (το κλείνω, κυρ. λόγω πτωχεύσεως) **ΦΡ.** (οικ.) *θα το κλείσουμε το μαγαζί* (ως σκόλιο) για περιπτώσεις στις οποίες οι εργαζό-μενοι (σε οποιοδήποτε χώρο, όχι κατ' ανάγκην σε μαγαζί) αδιαφορούν, δεν εργάζονται σωστά, απουσιάζουν συχνά κ.λπ.: *~ έτσι όπως πάμε δεν μέσα, στο τέλος -!* **2. μαγαζιά** (τα) (α) το σύνολο των εμπορικών καταστημάτων σε μια περιοχή: *γύρισα τα ~ όλο το πρωί, αλλά δεν βρήκα τίποτα* || *πάμε μια βόλτα στα ~* || *με το συνεχές ωράριο τα ~ θα κλείνουν στις 20.00* **ΣΥΝ.** αγορά (β) (σκωπτ.-οικ.) το φερμουάρ του παντελονιού, κυρ. όταν το έχει ξεχάσει κανείς ανοιχτό: *τα ~ σου είναι ανοιχτά!* **3.** (κατ' επέκτ. - λαϊκ.) οποιοδήποτε ιδιωτικό κατάστη-μα (π.χ. νυκτερινό κέντρο, βιοτεχνία κ.λπ.): *τα ~ της νύχτας* (τα νυκτερινά κέντρα διασκέδασης) || *όλο σε κάτι ύποπτα ~ γυρνάει τα βράδια* || *με ουπουργική*

απόφαση θα απομακρυνθούν τα ~ από την παραλιακή λεωφόρο (τα κέντρα δια-σκέδασης). — (μεγεθ.) **μαγαζάρα** (η), (υποκ.) **μαγαζάκι** (το).

[ΕΤΥΜ. < μεσν. *μαγαζί(ον)* «αποθήκη - κατάσταση» < βεν. *magasin* < αραβ. *maḡzin*, πληθ. του *maḡzan* «αποθήκη»].

μαγάρα (η) (λαϊκ.) **1.** (σπάν.) βρομιά, ρύποι ή ακαθαρσίες από περιττώματα **2.** (μτφ. για πρόσ.) αυτός που είναι μιαρός και ανήθικος, άνθρωπος αχρείος, που ανακατεύεται σε σκοτεινά κυκλώματα: *είναι μεγάλη ~, μην τον εμπιστεύε-σαι!*

[ΕΤΥΜ. < *μαγαρίζω* (υποχωρητ.).]

μαγαρίζω ρ. μετβ. κ. αμετβ. {μαγάρισε-α, -τηκα, -μένος} (λαϊκ.) ♦ (μετβ.) **1.** βρομίζω: *η γάτα μάς μαγάρισε τον καναπέ* || *μόλις σφουγγάρισα, ήρθε και μου μαγάρισε το πάτωμα με τις λάσπες που κουβάλησες!* **2.** μολύνω πηκιά: *μη μαγαρίζεις το στόμα σου με τέτοια λόγια* (λ.χ. βλασφημίες) || (παλαιότ. κυρ. για γυναικά) *τη μαγάρισε ο παλιάνθρωπος* (για προσβολή της τιμής) **ΣΥΝ.** μιάίνω **3.** βεβηλώνω: *μόν' στείλτε λόγο στη Φραγκιά, να 'ρτουνε τρία καράβια: / ...το τρίτο, το καλύτερο, (ενν. να πάρει) την άγια τράπεζα μας, / μη μας την πάρουν τα σκυλιά και μας τη μαγαρίσουν* (δημοτ. τραγ. για την Άλωση της Κωνσταντι-νούπολης) **ΣΥΝ.** μιάίνω, μολύνω, βεβηλώνω ♦ **4.** (αμετβ.) κοπρίζω, βρομίζω: *αυτό το ζώο όπου σταθεί μαγαρίζει* **5.** (η μτκ. *μαγαρισμένος*, -η, -ο) (α) αυτός που τον έχουν βρομίσει: ~ *κρέας* (β) (μτφ. για προσβολή της τιμής, της υπό-ληψης) *μιασμένος, βεβηλωμένος*. — **μαγάρισμα** (το) [μεσν.].

[ΕΤΥΜ. μεσν. < αραβ. *muhādžir* «αποστάτης, εξωμότης - μιαρός, μολυσμέ-νος» (> μεσν. *μαγαρίτης, μωαγαρίτης*)].

μαγαρισιά (η) [μεσν.] (λαϊκ.) **1.** ακαθαρσία, αποπάτημα: *ο σκύλος γέμισε την κουζίνα μαγαρισιάς* **ΣΥΝ.** κόπρος, ρύπος **2.** (μτφ.) η πηκιά μόλυνση, η βεβηλώ-ση.

μαγγανεία (η) {μαγγανειών} **1.** η μαγεία που ασκείται για κακό σκοπό (ηβ. κ. *μαύρη μαγεία*) **ΣΥΝ.** (αρχαιοπρ.) φαρμακεία **2.** (συνεκδ.) κάθε είδους μέσο που χρησιμοποιείται σε μαγικές πράξεις (π.χ. βότανα, φίλτρα, ξόρκια κ.λπ.) **3.** η απάτη με δόθεν μαγείες.

[ΕΤΥΜ. αρχ. < *μαγγανεύω* < *μάγγανον* (βλ.λ.).]

μαγγανευτής (ο) [μτγν.], **μαγγανευτρια** (η) {μαγγανευτριών} **1.** ο μάγος, ο εξορκιστής **2.** πρόσωπο που εξαπατά παριστάνοντας τον μάγο **ΣΥΝ.** τσαρλατάνος. — **μαγγανευτικός**, -ή, -ό [μτγν.], **μαγγανεύω** ρ. [αρχ.].

μαγγάνιο (το) → μαγκάνιο

μαγγάνο (το) {μαγγάν-ου | -ων} **1.** χειροκίνητο μηχάνημα που τοποθετείται σταθερά στο στόμιο πηγαδιού για την άντληση νερού· αποτελείται από ξύλι-νο ή μεταλλικό κύλινδρο με χειρολαβή στο πλάι, γύρω από τον οποίο περι-τυλίγεται μακρύ σχοινί ή σφυρμάτοσχοινο με κάδο στην ελεύθερη άκρη του, που ρίχνεται στο πηγάδι για να τραβήξει (γενικότ.) το βαρούλκο **2.** χειροκίνητο κλωστικό εργαλείο, που χρησιμοποιείται στη μεταφορά και περιτύλιξη τού νήμα-τος σε καρούλια **ΣΥΝ.** ροδάκι **3.** (παλαιότ.) χειροκίνητο συνθή, μηχάνημα για τη συμπίεση σταφυλιών, ελιών κ.λπ. **ΣΥΝ.** συσφιγκτήρας, στραγγάλη. Επίσης **μαγγάνι** (το) κ. **μάγγανος** (ο) (σημ. 2). ➤ ΣΧΟΛΙΟ λ. -γγκ-.

[ΕΤΥΜ. < μτγν. *μάγγανον*, λ. αβεβ. ετύμου, στην οποία συνυπήρχαν οι σημ. «μαγικό φίλτρο» και «βαρούλκο» (τεχν. όρ.). Φαίνεται πιθανό ότι η λ. είχε αρχικώς τη σημ. τού «μέσου» είτε ως τεχνικού βοηθήματος είτε ως τεχνά-σματος. Στην περίπτωση αυτήν, η λ. θα μπορούσε να συνδεθεί με σανσκρ. *mañju* «ελκυστικός, αγαπητός», μέσο ιπλ. *menḡ* «απάτη, δόλος», παλ. πρωσ. *manga* «πόρνη» κ.ά. Σύμφωνα με άλλη άποψη, η λ. ανήγεται σε Ι.Ε. **menḡ*- «μαλάσσω, ζυμώνω» και συνδ. με το αρχ. *μάσσω* (βλ.λ. *μάγμα*). Η λ. *μάγγανον*

αλλεργία στα ~· φοράω μόνο βαμβακερά, μεταξωτά, μάλλινα ή λινά **4**. ΓΛΩΣΣ. (α) **συνθετικό** (το) καθένα από τα μέρη αυτοτελών λέξεων, τα οποία συνενώνονται, για να δημιουργηθεί μία νέα λέξη: στη λέξη «ξανανόβω» πρώτο ~ είναι το «ξανα»· και δεύτερο ~ το «-δίνω» || ανάλυσα μια σύνθετη λέξη στα ~ της (β) **συνθετική γλώσσα** κάθε γλώσσα της οποίας οι συντακτικές σχέσεις εκφράζονται μέσω κλιτικού συστήματος ή με τη συγκόλληση μορφημάτων, καθώς και κάθε γλώσσα της οποίας οι λέξεις σχηματίζονται με ρίζες, στις οποίες προστίθενται προσφύματα, προθήματα και γραμματικές καταλήξεις (πβ. αναλυτική γλώσσα, λ. αναλυτικός) **5**. ΦΙΛΟΣ. (στη Λογική) **συνθετική κρίση** (στον Καντ) η κρίση της οποίας το υποκείμενο δεν περιλαμβάνει εκ των προτέρων το κατηγορήμα, το οποίο βρίσκεται έξω από το υποκείμενο και αποδίδεται σε αυτό εμμέσως, μετά από παρατήρηση και εξέταση.

[ΕΤΥΜ. αρχ. < σύνθε(ος) + παραγ. επίθημα -ικός. Οι αρχικές σημ. της λ. είναι «τεχνικός, κατασκευαστικός», ενώ μτγν. είναι οι σημ. «προϊόν συνθέσεων», «στατιστικός». Οι χημικοί και γλωσσολογικοί όροι είναι απόδ. του ελληνογενούς γαλλ. synthétique].

συνθετιστής (ο) το συνθεσιάζερ (βλλ.).

σύνθετο (το) {συνθέ-ου | -ων} **1**. έπιπλο που αποτελείται από μία ενιαία κατασκευή ή από περισσότερες μικρές συνενωμένες, τοποθετείται συνήθ. με τη ράχη σε τοίχο και παρέχει χώρους για πολλαπλές χρήσεις (φύλαξη χρηστικών ή διακοσμητικών αντικειμένων, βιβλίων κ.λπ.) **2**. ΓΛΩΣΣ. η λέξη που προέρχεται από τη συνένωση άλλων λέξεων ή συμφωμάτων (βλλ. *σύνφωμα*): η λέξη «μαχαιροπίρουνα» είναι ~, με πρώτο συνθετικό το «μαχαίρο» (< μαχαίρι) και δεύτερο συνθετικό το «-πίρουνα» (< πιρούνι): **ΦΡ.** (α) **αντικειμενικό σύνθετο** η σύνθετη λέξη της οποίας τα συνθετικά μπορούν να αναλυθούν σε ρήμα και αντικείμενο (π.χ. βιβλίο-δέτης, αυτός που δένει βιβλία) (β) **κτητικό σύνθετο** η σύνθετη λέξη της οποίας η σημασία δηλώνει κτήση ή ιδιότητα (π.χ. ξανθο-μάλλης: αυτός που έχει ξανθά μαλλιά) (γ) **παρατακτικό σύνθετο** σύνθετη λέξη στην οποία τα δύο συστατικά μέρη τίθενται το ένα δίπλα στο άλλο (σε παράταξη), η δε σημασία προέρχεται από το άθροισμά τους: π.χ. ανδρόγυνον (άνδρας + γυναίκα), μαχαιροπίρουνα (μαχαίρια + πιρούνια), ψωμοτύρι (ψωμί + τυρί) κ.ά. (δ) **προσδιοριστικό / οριστικό σύνθετο** η σύνθετη λέξη της οποίας το ένα συνθετικό προσδιορίζει το άλλο (π.χ. μικρο-αμύδαλο: μικρό αμύδαλο) (ε) **σύνθετο εκ συναρπαγής / φραστικό σύνθετο** βλ. λ. συναρπαγή (στ) **χαλαρό σύνθετο** σύνθετη λέξη που έχει προκύψει από χαλαρή σύνθεση (βλ. λ. σύνθεση) (ζ) **νόθο σύνθετο** σύνθετη λέξη της οποίας τα συνθετικά προέρχονται από διαφορετικές γλώσσες π.χ. τηλε-κοντρόλ **ΣΥΝ.** υβρίδιο (η) **αδιαφανές σύνθετο** σύνθετη λέξη της οποίας τα συστατικά μέρη δεν είναι ευδιάκριτα ή αμέσως κατανοητά στον μέσο φυσικό ομιλητή (π.χ. γή-πεδο, βυσσο-δομώ) ή της οποίας η σημασία δεν είναι αμέσως προβλέψιμη (π.χ. χαζο-κούτι, γλυκ-ανάλατος) (θ) **ενδοκεντρικό σύνθετο** σύνθετη λέξη της οποίας το βασικό συστατικό μέρος, η κεφαλή, βρίσκεται στο εσωτερικό της σύνθετης δομής: π.χ. νερο-πότηρο, μολυβο-θήκη, ακριβο-πληρωτή, οφθαλμ-ιάτρος (με υπογράμμιση η κεφαλή του συνθέτου) (πβ. *εξωκεντρικό σύνθετο*) (ι) **εξωκεντρικό σύνθετο** σύνθετη λέξη της οποίας η βασική σημασία δεν προέρχεται από κανένα εκ των δύο συστατικών μερών (π.χ. ταχυδρόμος, μονοκόμματος, μακρόθυμος, ανοικτοχέρης): κάποια από αυτά στην παραδοσιακή γραμματική αποκαλούνται συχνά κτητικά σύνθετα (πβ. κ. ενδοκεντρικό σύνθετο).

[ΕΤΥΜ. < αρχ. σύνθετον, από το ουδ. τού επιθ. σύνθετος. Η γλῶσσα. σημ. είναι ήδη αρχ. (στον Αριστοτέλη)].

σύνθετος, -η, -ο **1**. αυτός που αποτελείται από πολλά επιμέρους τμήματα ή στοιχεία, τα οποία συνδέονται μεταξύ τους σε ενιαίο σύνολο: ~ έργο / εικόνα || ~ ονομασία κράτους (που αποτελείται από περισσότερα του ενός τμήματα) || ~ λέξη (το σύνθετο, βλλ. σημ. 2) **ΣΥΝ.** πολυμερής **ΑΝΤ.** απλός **2**. (συνεκδ.) αυτός που στερείται απλότητας, που αποτελείται από πολλά στοιχεία, τα οποία ίσως δυσχεραίνουν την κατανόηση ή τη σύλληψή του: το πρόβλημα είναι εξαιρετικά ~ για να επιλυθεί τόσο γρήγορα || ο λόγος του είναι πολύ ~ και απαιτεί προσοχή για την κατανόησή του **ΣΥΝ.** πολύπλοκος **ΑΝΤ.** απλός **3**. ΑΡΧΑΙΟΛ. **σύνθετος ρυθμός** δημιουργήμα της ρωμαϊκής αρχιτεκτονικής, που συνδυάζει στοιχεία από τον ιωνικό και τον κορινθιακό ρυθμό **ΣΥΝ.** μικτός ρυθμός **4**. **σύνθετο** (το) βλλ. σημ. 1 **5**. ΓΛΩΣΣ. **σύνθετο** (το) βλλ. σημ. 2. — **σύνθετα επίρρ., συνθετότητα** (η). [ΕΤΥΜ. αρχ. < συντίθημι (βλ. κ. θετός)].

έκταση των συνθέτων ονομάτων

Στην Αρχαία Ελληνική, σύνθετα ονόματα που το α' συνθετικό τους έληγε σε φωνήεν και το β' συνθετικό τους άρχιζε από φωνήεν (π.χ. *στρατο-αγός, *υπο-ερέτης) εμφανίζαν σίγηση του ληκτικού φωνήεντος και έκταση του αρκτικού: στρατ-ηγός, υπ-ηρέτης. Έτσι ερμηνεύεται το μακρό φωνήεν (η, ω) σε σύνθετα της Αρχαίας (που χρησιμοποιούμε και σήμερα), τα οποία αρχίζουν από βραχύ φωνήεν (ε, ο, α). Το **δνόμα** λ.χ. ή το **οδώνη** ή το **οφέ-λος** εμφανίζονται ως σύνθετα με ω- αντί ο-: **δ-νόμα** (αιολικός τ. *δνόμα*), αλλά επ-ώνυμο, ομ-ώνυμο, αντ-ωνυμία κ.λπ.: οδώνη, αλλά επ-ώδυνος **όφε-λος**, αλλά κοιν-ωφελής, επ-ωφελής κ.ο.κ. Το ίδιο ισχύει, κατ' επέκταση, και σε σύνθετα αυτών των λέξεων, που το α' συνθετικό τους δεν λήγει σε

φωνήεν, αλλά σε σύμφωνο: αν-ώνυμος, συν-ώνυμο· αν-ώδυνος· αν-ωφελής. Τέτοια εκτεταμένα, λόγω της συνθέσεώς τους, σύνθετα είναι: αρχ. *ἀγείρω* «συγκεντρώνω» – ομ-ήγυρις, παν-ηγύρι· *αγορεύω* – κατ-ήγορος, συν-ήγορος, παρ-ήγορος· αρχ. *ἄγω* «οδηγώ» – στρατ-ηγός, χορ-ηγός, αρχ-ηγός, κυν-ηγός· αρχ. *ἄκος* «θεραπεία» – αν-ήκετος (βλάβη)· *ακούω* – αν-ήκουστος, υπ-ήκοος, (εις) επ-ήκοον, αυτ-ήκοος, βαρ-ήκοος, ευ-ήκοος· *άνεμος* – υπ-ήνεμος, προ-ήνεμος· αρχ. *ελαύνω* «θέτω σε κίνηση» – ιππ-ήλατος, κωπ-ηλάτης, ευ-ήλατος, λε-ηλασία, ξεν-ηλασία, ποδ-ήλατο, σφυρ-ηλατώ· *έλεος* – αν-ηλής· αρχ. *έλυθω* (έλευσις, ήλθον) – προσ-ήλυτος, *έπ-ηλυσ*· *ενεκ-* – δι-ηνεκής· αρχ. *έρεσσω* «κωπηλατώ» – υπ-ηρέτης, τρι-ήρης· *όροφος* – τρι-ώροφος· αρχ. *όδ-* (οσμή, όζω) – ευ-ώδης, δυσ-ώδης, -ώδης (μανι-ώδης): *οδώνη* – επ-ώδυνος, αν-ώδυνος· αρχ. *όλυμι* «καταστρέφω», (όλεθρος) – εξ-ώλης, προ-ώλης, παν-ώλης, παν-ωλεθρία, απ-ώλεια· *ομαλός* – αν-ώμαλος· αρχ. *όμνυω* «ορκίζομαι» – ορκ-ωμοσία – ορκ-ωμότης, εξ-ωμότης· *όνομα* (αιολ. τ. *δνόμα*) – επ-ώνυμος, αν-ώνυμος, αντ-ωνυμία, ομ-ώνυμος, ετερ-ώνυμος· *όρος* – υπ-ώρεια· *ορύσσω* – δι-ώρυγα, τυμβ-ωρυχία, χρυσ-ωρύχος· *όφελος* (οφείλω) – αν-ωφελής, κοιν-ωφελής, επ-ωφελής· *όροφος* – ημι-ώροφος, δι-ώροφος, τρι-ώροφος κ.λπ.

συνθέτω ρ. μετβ. {συνέθεσα, μεσοπαθ. ενεστ. συντίθ-εμαι, -εσαι, -εται, -έμεθα, -εσθε, -ενται, μεσοπαθ. παρατ. συντιθ-έμην, -εσο, -ετο, -έμεθα, -εσθε, -εντο, αδρ. συντέθηκε (λόγ. συντεθέν, -ης, -η, -η), μτκ. παρακ. συντεθειμένος} **1**. ΜΟΥΣ. (α) δημιουργώ πρωτότυπο μουσικό έργο, ορίζοντας τα βασικά στοιχεία της μορφής του, με βάση τα οποία μπορεί το έργο να αναπαραχθεί, είτε μέσω της καταγραφής τους σε κάποιο σύστημα μουσικής σημειογραφίας, είτε κατ' άλλο τρόπο: ο Μότσαρτ συνέθεσε το γνωστό του «Έκβιεμ» μετά από παραγγελία κάποιου άγνωστου αριστοκράτη (β) γράφω λογοτεχνικό έργο, συνήθ. ποιητικό, με μεγάλη έκταση ή χωρισμένο σε πολλά μέρη: ο Γκαίτε συνέθεσε τον «Φάουστ» **ΣΥΝ.** γράφω **2**. (γενικότ.) δημιουργώ συνδυάζοντας στοιχεία: συνέθεσε προσεκτικά τα στοιχεία που οδηγούσαν στη λύση τού μυστηρίου **3**. (για στοιχεία) αποτελώ μαζί με άλλους ένα σύνολο: τα επιμέρους χαρακτηριστικά των πρωταγωνιστών συνθέτουν ένα πανόραμα των θρών της εποχής || τα παλιά αρχοντικά και τα μαγαζάκια συνθέτουν μια ρομαντική εικόνα της παλιάς πόλης **4**. ΤΥΠΟΓΡ. (α) τοποθετώ (τυπογραφικά στοιχεία) στη σειρά, ώστε να σχηματίζουν λέξεις (β) τοποθετώ στη σειρά τα τυπωμένα και διπλωμένα τυπογραφικά φύλλα, για να γίνει σώμα βιβλίου **5**. μεσοπαθ. **συντίθεται** βλλ.

[ΕΤΥΜ. < αρχ. συντίθημι < συν- + τίθημι (βλ. λ. θέτω). Ο μους. όρ. είναι απόδ. του γαλλ. composer].

συνθήκη (η) {συνθηκών} **1**. η συμφωνία δύο ή περισσότερων πλευρών, συνήθ. σε επίπεδο κρατών, για την αποδοχή κοινών όρων για την επίλυση διενέξεων ή την ανάπτυξη σχέσεων: υπεγράφη ~ μεταξύ των δύο κρατών για εμπορική συνεργασία || διμερής / διεθνής / εμπορική / επικυρωμένη ~ || ~ ειρήνης / συμφωνίας || η ~ των Βερσαλλιών / των Σεβρών || καταγγελία συνθήκης **ΣΥΝ.** συμφωνία, σύμβαση· **ΦΡ.** (α) **κατά συνθήκην** (κατά συνθήκην, Αριστοτ. Ηθι-κά Νικομάχεια 1133α 29) κατά τρόπο που υποδηλώνει ρητή ή σιωπηρή συμφωνία μεταξύ των ανθρώπων: δεχόμαστε ~ ότι τους θερινούς μήνες ο ήλιος ανέλλγει στις 6.30 π.μ., αν και στην πραγματικότητα υπάρχει διαφορά ανάμεσα στον Ιούλιο και τον Αύγουστο **ΣΥΝ.** συμβατικά **ΑΝΤ.** στην πράξη, στην πραγματικότητα (β) **κατά συνθήκην ψεύδη** βλ. λ. ψεύδος **2**. (συνεκδ.) το κείμενο της παραπάνω συμφωνίας: η ~ διαβάστηκε παρούσα όλων των αντιπροσώπων και στη συνέχεια υπογράφηκε από τους δύο προέδρους • **3**. **συνθήκες** (οι) το περιβάλλον (φυσικό, κοινωνικό ή άλλο) που διαμορφώνεται σε συγκεκριμένη περίπτωση ή για ορισμένο διάστημα: οι ~ δεν ήταν κατάλληλες για την ανάπτυξη εμπορικών δραστηριοτήτων || υπ' αυτές / κάτω από αυτές τις ~ δεν μπορεί να δουλέψει κανείς! || ατμοσφαιρικές / βελτιωμένες / ειδικές / εξαιρετικές / και-ρικές / κλιματολογικές / κοινωνικές / οικονομικές / πολιτικές / τοπικές / υλικές ~ || παραμένουν άγνωστες οι ~ του θανάτου || το κακές ~ διαβίωσης / ζωής **ΣΥΝ.** όροι, περιστάσεις, συγκυρίες **4**. (α) ΦΥΣ.-ΧΗΜ. **κανονικές συνθήκες** (συντομ. Κ.Σ.) (i) ο συνδυασμός θερμοκρασίας 0°C και πίεσεως 1 ατμόσφαιρας χρησιμοποιούνται ως συνθήκες αναφοράς για την αντικειμενική σύγκριση της συμπεριφοράς φυσικών ή χημικών συστημάτων: το πείραμα έγινε σε ~ θερμοκρασίας και πίεσεως (ii) (μτφ.) οι συνθησιμένες, φυσιολογικές συνθήκες: υπό ~ δεν προκύπτουν τέτοια προβλήματα (β) ΦΥΣ. **οριακές συνθήκες** οι περιοριστικοί όροι που ανακύπτουν από την ίδια τη φύση ενός προβλήματος, επιβάλλοντας τον τρόπο με τον οποίο αυτό θα επιλυθεί **5**. ΜΑΘ. οι περιορισμοί που θέτουμε σε ένα πρόβλημα ή που προκύπτουν κατά τη διαδικασία λύσεώς του **6**. ΦΙΛΟΣ. (στη Λογική) (α) **ικανή συνθήκη** βλ. λ. ικανός (β) **αναγκαία συνθήκη** βλ. λ. αναγκαίος (γ) ΦΙΛΟΣ.-ΓΛΩΣΣ. **συνθήκες αληθείας** βλ. λ. αλήθεια.

[ΕΤΥΜ. αρχ., αρχική σημ. «σύνθεση λέξεων και προτάσεων» και κατ' επέκτ. «συνδυασμός προτάσεων για τη συγκρότηση κοινώς αποδεκτού κειμένου, συμφωνίας», < θ. του ρ. συντίθημι (βλ. λ. θήκη), πβ. κ. απο-θήκη, δια-θήκη, υπο-θήκη. Στη σημ. «περίσταση» η λ. αποδίδει το γαλλ. condition (κυρ. στον πλθθ.)].

συνθηκολόγηση (η) [1880] {-ης κ. -ήσεως | -ήσεις, -ήσεων} η σύναψη συνθήκης με την οποία τερματίζεται εμπόλεμη κατάσταση, συνήθ. κατόπιν

αμοιβαίων υποχωρήσεων: η ~ των Γερμανών μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο || άνευ όρων ~ **ΣΥΝ.** συμβιβασμός, υποχώρηση **ΑΝΤ.** αντίσταση

συνθηκολογώ ρ. αμετβ. [1859] {συνθηκολογείς... | συνθηκολογή-σα, -μένος} συνάπτει συνθήκη με την οποία τερματίζεται εμπόλεμη κατάσταση, συνθή. αφού έχω προβεί σε υποχωρήσεις: οι απώλειες των εχθρών ήταν τόσο μεγάλες, που αναγκάστηκαν να συνθηκολογήσουν || ~ άνευ όρων **ΣΥΝ.** συμβιβάζωμαι, υποχωρώ **ΑΝΤ.** αντιστέκομαι.

σύνθημα (το) {συνθήμ-ατος | -ατα, -άτων} **1.** οπτικό ή ηχητικό σήμα με το οποίο δίνεται συγκεκριμένο μήνυμα: με το ~ του λοχαγού ξεκίνησε η επίθεση || ένας πυροβολισμός είναι σύνθημα το ~ εκκινήσεως για τους αγώνες δρόμου || το ~ της υποχώρησης / της αναχώρησης || δίνω το ~ **ΣΥΝ.** σινιάλο, σήμα, πρόσταγμα **2.** προσυμφωνημένη φράση, κίνηση, ήχος κ.λπ., με το οποίο αναγνωρίζονται μεταξύ τους τα μέλη μιας ομάδας, ώστε να μη μπορεί να παρερμηνείσει οποιοσδήποτε ξένος στους κόλπους της: για να μπει, πρέπει να γνωρίζει το ~ || ~ και παρασύνθημα **3.** η σύντομη, (συνθ. έμμετρη) φράση με την οποία εκφράζει ένα πλήθος τις επιδιώξεις, τις επιθυμίες του ή την υποστήριξη ή αποδοκιμασία του προς κάποιον/κάτι: αντικυβερνητικά / επαναστατικά / αριστερά ~ || ένα γνωστό πολιτικό ~ υπήρξε το «εδώ και τώρα αλλαγή» || ο τοίχος ήταν γεμάτος συνθήματα **ΣΥΝ.** σλόγκαν, (σε τοίχο) γκράφιτι. — (υποκ.) **συνθηματάκι.**

[ΕΤΥΜ. αρχ., αρχική σημ. «οτιδήποτε έχει συμφωνηθεί εκ των προτέρων, συμφωνημένο σημείο ή σύμβολο», < συνθήμη (πβ. κ. ανά-θημα, επί-θημα), από το θ. θη- του ρ. τί-θημι και την κατάλ. -μα των ουδ. (πβ. κ. ῥή-μα). Βλ. κ. θέω. Στη σημ. 3 η λ. αποδίδει το αγγλ. slogan (βλ. κ. σλόγκαν)].

συνθηματικός, -ή, -ό [μτγν.] **1.** αυτός που έχει τον χαρακτήρα συνθήματος: ~ λόγος / φράση / χειρονομία / ήχος / κίνηση **2.** ΓΛΩΣΣ. **συνθηματική γλώσσα / συνθηματικό ιδίωμα** το ιδίωμα που χρησιμοποιούν ομάδες ατόμων με την ίδια επαγγελματική ενασχόληση ή κοινά ενδιαφέροντα ή συμφέροντα και το οποίο δημιουργείται με παραμόρφωση των λέξεων, με νεολογία ή με δανεισμό έτσι, ώστε τα μέλη της ομάδας να συνεννοούνται μεταξύ τους, ενδεχομένως χωρίς να γίνονται αντιληπτά από τρίτους **ΣΥΝ.** αργκό. — **συνθηματικ-ά / -ώς** [μτγν.] επίρρ. ➤ ΣΧΟΛΙΟ λ. διάστημα.

συνθηματολογία (η) {συνθηματολογιάν} **1.** η χρησιμοποίηση συνθημάτων **2.** (περίληψη) το σύνολο των συνθημάτων: η ~ του κόμματος **3.** (κακόσ.) η μονότονη χρήση στερεότυπων φράσεων, συνθημάτων (αντί λόγου με ουσιαστικό περιεχόμενο, δηλ. επιχειρημάτων): στείρα ~ **ΑΝΤ.** επιχειρηματολογία. — **συνθηματολογικός**, -ή, -ό, **συνθηματολογικά** επίρρ., **συνθηματολογώ** ρ. {-είς...}.

συνθιασώτης (ο) [αρχ.] {συνθιασωτών}, **συνθιασώτρια** (η) {συνθιασωτριών} πρόσωπο που υποστηρίζει θερμά την ίδια ιδεολογία με άλλον: συνθιασώτες στο κίνημα για την κατάργηση των πυρηνικών δοκιμών **ΣΥΝ.** ομόφρων.

συνθλίβω ρ. μετβ. [αρχ.] {συν-έθλιψα, -εθλίβην, -ης, -ν..., -(τε)θλιμμένος} πιέζω με δύναμη κάτι και το λειώνω: ~ τα σταφύλια στο πατητήρι / τις ελιές στο ελαιοπιεστήριο || η μολόπετρα συνθλίβει το σιτάρι || η πλάκα από γρανίτη έπεσε πάνω στα δάχτυλά του και τα συνέθλιψε || (μτφ.) ένωθε να τον συνθλίβουν οι καθημερινές απαιτήσεις της ζωής στη μεγαλούπολη. — **σύνθλιψη** (η) {βουκ.}.

σύνθηρο (το) {συνθρόν-ου | -ων} ΕΚΚΛΗΣ. τα καθίσματα που βρίσκονται πίσω από την Αγία Τράπεζα μέσα στο Ιερό Βήμα, σε μορφή βαθμίδων, και προορίζονται για τους πρεσβυτέρους.

[ΕΤΥΜ. Ουσιαστικοπ. ουδ. του μτγν. επιθ. σύνθηρος < συν- + θρόνος].

συνδιοκτέτης (ο) [1833] {συνδιοκτετών}, **συνδιοκτέτρια** (η) {συνδιοκτετριών} πρόσωπο που μοιράζεται την κυριότητα ενός πράγματος με άλλον: οι νομικές κυρώσεις δεν αφορούν μόνο σε αυτόν, αλλά και στον ~ του καταστήματος **ΣΥΝ.** συγκύριος. — **συνδιοκτεσία** (η) [1888].

συνιδρυτής (ο) [1850], **συνιδρύτρια** (η) {συνιδρυτριών} πρόσωπο που έχει συμμετάσχει στην ίδρυση, που έχει ιδρύσει μαζί με άλλους (κάτι): αυτός είναι ένας από τους ~ του κόμματος / του οργανισμού. — **συνιδρυτικός**, -ή, -ό.

συνιδρύω ρ. μετβ. [μτγν.] {συνίδρυ-σα, -θηκα, -μένος} ιδρύω από κοινού, μαζί με άλλους. — **συνίδρυση** (η) [1875].

συνιζάνω ρ. αμετβ. {συνιζή-θηκα, -μένος} επιφέρω (σε κάτι) συνίωση (βλ. λ.). τα λόγια συμπλέγματα σπανίως συνιζάνονται.

[ΕΤΥΜ. αρχ. < συν- + ιζάνω «καθίζω, εγκαθίσταμαι, τοποθετώ», άλλος τ. του ρ. ιζω (βλ. λ. ιζήμα), πβ. κ. καθ-ιζάνω, ύφ-ιζάνω].

συνιζήση (η) {-ης κ. -ήσεως | -ήσεις, -ήσεων} **1.** ΓΛΩΣΣ. το φωνητικό φαινόμενο κατά το οποίο οι φθόγγοι [i] και [e] συμφογνίζονται με το φωνήεν που ακολουθεί, μετατρέπονται σε [j] προς αποφυγήν χασμωδίας: π.χ. ελιά > ελιά (προφορά: [eˈlɪá]), ίδιος (προφορά: [iˈðios] > [iðios]). **2.** ΜΕΤΡ. η συμφορά δύο φωνηέντων σε μία μετρική συλλαβή, π.χ. στον στίχο «σε γνω-ρίζω α-πό- την-κό-ψη» των φωνηέντων ω και α • **3.** ΓΕΩΛ. η καθοδική ηπειρογενετική μετακίνηση τμημάτων του φλοιού της Γης προς το κέντρο. ➤ ΣΧΟΛΙΟ λ. εννέα.

[ΕΤΥΜ. < αρχ. συνιζήσις, αρχική σημ. «καταβύθιση, καταρρευση», < συνιζάνω (βλ. λ.). Η γλωσσ. σημ. είναι μτγν.].

Συνίωση

Συνίωση ονομάζεται η συμφορά σε μία συλλαβή δύο συνεχόμενων φωνηεντικών φθόγγων: μι-**λιά** (αλλά ο-μι-**λί-α**), λό-**για** (αλλά λό-**γι-α** στοιχεία), ό-**ποιος** (αλλά ο-**ποι-ος**). Στις λέξεις μιλιά, λόγια, όποιος το /i/ (ι, οι ή όποιο άλλο ι) συνιζάνεται, συμφογνίζεται δηλ. με το ακόλουθο φωνήεν, ενώ στα ομιλία, λόγια, οποίος παραμένει ασυνιζήτο (προφέρεται δηλ. μόνο του ως ξεχωριστή συλλαβή). Δυστυχώς, δεν υπάρχει κανόνας —πέρα από το γλωσσικό αίσθημα που έχουμε οι Έλληνες ως ιθαγενείς ομιλητές της γλώσσας— για το πότε ένα /i/ (ι, η, υ, ει, οι) συνιζάνεται και πότε προφέρεται ως ξεχωριστός φθόγγος, πράγμα που προκαλεί μεγάλες δυσκολίες στην προφορά των ξένων ή στην επεξεργασία της γλώσσας με Η/Υ. Συνήθως, λέξεις που προέρχονται από τη λόγια παράδοση διατηρούν ασυνιζήτο το /i/ αντίθετα προς λαϊκότερες λέξεις: κι-**λιά** αλλά κι-**λί-ε-τί-α**, καρ-**διά** αλλά καρ-**δι-ο-λό-γος**, έν-**νοια** σου αλλά έν-**νοι-α**, αλλά **μι-λιά**-ζω αλλά **εμ-βό-λι-ο**, δό-**λιος** «κακομοίρης» αλλά δό-**λι-ος** (που ενεργεί με δόλο), **γεια** αλλά υ-**γεί-α** κ.τ.δ.

Πολλές λέξεις της Ελληνικής στην ιστορική τους εξέλιξη υπέστησαν συνίωση του /i/ ή και του /e/ (ε, αι) που υπήρχε στη λέξη: μη-**λέ-α** > *μη-**λε-ά** > **μη-λιά**, γε-**νε-ά** > **γε-νιά**, πα-**λαι-ός** > **πα-λιός** (όχι **παλνός**, διότι δεν πρόκειται για τροπή του *αι* σε *η*, αλλά για συνίωση), ε-**ορ-τή** > *εορ-τή > **γοιρ-τή**, καρ-**δι-α** > *καρ-**δι-ά** > **καρ-διά**, τα πλα-**τέ-α** (ουδ. του επιθ. πλατύς) > *πλα-**τε-ά** > (τα) **πλα-τιά** και θηλ. η πλα-**τεί-α** > η **πλα-τέ-α** (στους μεσν. χρόνους) > η **πλα-τιά** (με *ι*, διότι προέρχεται από τον τ. *πλα-τέα*, στον οποίο μεταπλάστηκε το *πλατεία*, και όχι απευθείας από το *πλατεία*).

Συναντά η συνιζήσις (με ή χωρίς μετακίνηση του τόνου) και η ασυνιζήτη προφορά συνιστούν δύο διαφορετικές λέξεις (έχουν διαφορετική σημασία): **ά-δεια** (κουτιά) — **ά-δει-α** (απουσίας), **α-κρί-βια** (ακριβός) — **ακρί-βει-α** (ακριβής), **χω-ριό** — **χω-ρί-ο** (κειμένου), **δου-λειά** — **δου-λεί-α**, **σκι-ά-ζω** (φοβίζω) — **σκι-ά-ζω** (κάνω σκιά), **ί-διοι** (όμοιοι) — **ί-δι-ος** (προσωπικός) κ.ά. Άλλοτε πάλι, συνιζανόμενος και ασυνιζήτος τύπος εναλλάσσονται χωρίς σημασιολογική διαφορά: **μια** — **θεί-α** (αλλά τα θεί-α, ή η θεί-α χάρις), **ή-λιος** — **ή-λί-ος**, **δυο** — **δύ-ο**, **μία** — **μί-α** κ.ά. Στα *δυο* / *δυο* και *μία* / *μία* ο τονιζόμενος τύπος έχει εμφατικό χαρακτήρα, στην περίπτωση δε του *μία* / *μία* ξεχωρίζει το αριθμητικό (μί-α) από το αόριστο (μία).

συνιστάμαι ρ. αμετβ. {συνιστ-μαι, -ασαι, -αται, -άμεθα, -ασθε, -ανται, μτχ. συνιστάμενος, -μένη, -μενο, παρτα. συνιστ-άμην, -ασο, -ατο, -άμεθα, -ασθε, -αντο- εύχρ. σε ενεστ. κ. παρτα.} **1.** (+από) αποτελούμαι: το υλικό **συνίσταται** από μία καινούργια χημική ένωση **ΣΥΝ.** συντίθεται **2.** (τρίτοπρος. **συνίσταται, συνίστανται** +σε) εντοπίζεται, βρίσκεται: σε τι ~ το αδίκημά του; (ποιο είναι το αδίκημά του;) || «η δουλειά των δημοσιογράφων που εργάζονται στα πρακτορεία **συνίσταται** στο να τροφοδοτούν τους συναδέλφους τους με πληροφορίες...» (εφημ.) **3.** (η μτχ. **συνιστάμενος, -μένη, -μενο**) βλ. λ. ➤ ΣΧΟΛΙΟ λ. έγκειται, εξαρτά.

[ΕΤΥΜ. αρχ., μέση φωνή του ρ. συνίστημι (βλ. κ. συνιστώ). Το ρ. **συνίσταμαι** είχε αρχικώς τη σημ. «στέκομαι δίπλα (σε κάποιον στη μάχη)» και «σχετίζομαι, εμπλέκομαι (σε κάτι)», αλλά και η σημερινή έννοια «συναποτελούμαι» είναι ήδη αρχ. (λ.χ. ή πόλις **συνίσταται** ἐξ οἰκίων, Ξενοφ. Ἀγορνημον. 3. 6. 14)].

συνίσταται – συνιστάται

Οι λέξεις διαφέρουν στη σημασία τους: το **συνίσταται** σημαίνει (ανάλογα με την πρόθεση, με την οποία συντάσσεται): (α) «αποτελείται» (**συνίσταται από**) και (β) «έγκειται, βρίσκεται, υπάρχει» (**συνίσταται σε**): Το βιβλίο **συνίσταται** από τα εξής κεφάλαια – Η βοήθεια του Κράτους **συνίσταται** στο να εξασφαλίζει τις αναγκαίες πιστώσεις για το έργο. Αντίθετα, το **συνιστάται** σημαίνει «προτείνεται, δίδεται η συμβουλή, γίνεται η σύσταση»: Σε τέτοιες περιπτώσεις **συνιστάται** ανάπαυση του ασθενούς – Λόγω τού καύσωνα **συνιστάται** να αποφεύγουν οι ηλικιωμένοι να μετακινούνται στους δρόμους.

συνιστάμενος, -μένη, -μενο (λόγ.) **1.** αυτός που συνίσταται, αποτελείται από κάτι **2.** **συνισταμένη (δύναμη)** (α) ΦΥΣ. η δύναμη που προκύπτει (ως φυσικό μέγεθος) από τη διανυσματική πρόσθεση των επιμέρους δυνάμεων (συνιστωσών) που επιδρούν σε ένα σώμα (β) (μτφ.) το τελικό αποτέλεσμα που προκύπτει, όταν συνυπολογιστούν όλοι οι παράγοντες που επιδρούν σε μια κατάσταση: το νομοσχέδιο αποτέλεσε τη ~ των πιέσεων που ασκήθηκαν στο νομοθετικό σώμα **ΑΝΤ.** συνιστώσα.

[ΕΤΥΜ. Θηλ. μτχ. ενεστ. του ρ. **συνίσταμαι**. Ο όρ. **συνισταμένη (δύναμη)** αποδίδει τον γαλλ. (force) resultante].

συνιστώ ρ. μετβ. {συνιστάς... | σύστησα (λόγ. συνέστησα), συνιστώμαι, -άται..., συστάθηκα (κ. λόγ. συνεστήθην, -ης, -ν..., μτχ. συσταθείς, -είσα, -έν), συστημένος} **1.** οργανώνω, συγκροτώ (κυρ. ομάδα): ~ συμβούλιο / σώμα / εταιρεία || συνεστήθη επιτροπή για τη διερεύνηση του θέματος **ΣΥΝ.** ιδρύω **2.** αποτελώ, είμαι: οι τελευταίες του ενέργειες **συνιστούν** σοβαρότατο αδίκημα || οι παράγοντες που **συνιστούν** την κρίση || η αδιαφορία για τα κοινά **συνιστά** απειλή για τη δημοκρατία **3.** δίνω συμβουλή, κάνω υπόδειξη: ο γιατρός τού συνέστη-

χειρουργός κ. (καθμ.) **χειρουργός** (ο/η) γιατρός που έχει ειδικευθεί στις χειρουργικές επεμβάσεις στο σώμα του ανθρώπου ή των ζώων: πετυχημένος / έμπειρος / γνωστός / πλαστικός ~. ➤ ΣΧΟΛΙΟ λ. εγχείρηση, -ουργός. [ΕΤΥΜ. < μτγν. χειρουργός «χειρώναι», χειροτέχνης < χειρ(ο)- + λεξ. επίθημα -ουργός < αρχ. ἔργον, ηβ. κ. δημι-ουργός, μεταλλ-ουργός. Η σημ. «γιατρός που εκτελεί εγχείρηση» είναι μτγν. Ο εσφαλμ. τ. χειρούργος οφείλεται σε αναλογία προς τα ραδιούργος, πανούργος].

χειρουργός ή χειρούργος;

Το σωστό είναι το οξύτονο **χειρουργός** (λ. αρχαία), αφού όλα τα σύνθετα σε **-ουργός** (< -ο-εργός) τονίζονται στη λήγουσα: δημι-ουργός, οπλ-ουργός, ξυλ-ουργός, μηχαν-ουργός, πυροτεχν-ουργός, υπ-ουργός, σιδηρ-ουργός, μουσ-ουργός, δραματ-ουργός, θαυματ-ουργός, λειτ-ουργός, υφαντ-ουργός, αυτ-ουργός, στικ-ουργός κ.ά. Σε **-ούργος** (παροξύτονα) σχηματίστηκαν μόνο τα (κακόσημα) **κακούργος** και **πανούργος** και, κατ' αυτά, το νεότ. **ραδιούργος**. Άρα **χειρουργός**, και όχι χειρούργος. Ας σημειωθεί ότι η λ. χειρουργός, προτού φτάσει να σημαίνει «τον γιατρό που επεμβαίνει χειρουργικώς» (από τον 1ο αι. μ.Χ.), σήμαινε «τον εργαζόμενο με τα χέρια, χειρωνακτικά», τον τεχνίτη και τον καλλιτέχνη. → -ουργός

χειρουργώ ρ. μετβ. [αρχ.] {χειρουργείς... | χειρούργ-ησα, -ούμαι, -ήθηκα, -ημένος} πραγματοποιώ χειρουργική επέμβαση: ~ τραυματία / ασθενή || σε ποιο νοσοκομείο χειρουργήθηκε ο πατέρας σου; ➤ ΣΧΟΛΙΟ λ. εγχείρηση.

χειρουργήματα (το) {χειρουργήματ-ος | -ατα, -άτων} το να παίρνει κανείς το (δεξί) χέρι άλλοι στο χέρι του, να σκύβει και να φιλά το επάνω (εξωτερικό) μέρος της παλάμης ή πλάτης να ηλσιάζει τα χείλη του σε αυτό σε ένδειξη σεβασμού ή και θαυμασμού: τα ~ των θαυμαστών στην ηθοποιό / των εγγονών στον παππού.

[ΕΤΥΜ. Απόδ. του γαλλ. baise-main].

χειρόφρενο (το) φρένο στα οχήματα, το οποίο ενεργοποιείται και απενεργοποιείται μέσω μοχλού, που ελέγχεται από το χέρι του οδηγού, και χρησιμοποιείται για πιο ασφαλή ακινητοποίηση του αυτοκινήτου κατά τη στάθμευση ή τους χειρισμούς σε ανηφορικά ή κατηφορικά μέρη: τραβώ / βάζω το ~ (το ενεργοποιώ και ακινητοποιώ το όχημα) || λύνω / αφήνω / κατεβάζω το ~ (το απενεργοποιώ και αφήνω το όχημα να κυλήσει) **ΑΝΤ.** ποδόφρενο (ή απλώς φρένο).

[ΕΤΥΜ. Μεταφρ. δάνειο από αγγλ. handbrake].

χείρων, -ων, -ον {χείρ-ονος, -ονα | -ονες (ουδ. -ονα), -όνων} (αρχαιοπρ.) χειρότερος. **ΦΡ.** (α) **(και έσται) η εσχάτη πλάνη χείρων τής πρώτης** βλ. λ. πλάνη¹ (β) **το μη χείρον βέλτιστον** βλ. λ. βέλτιστος. ➤ ΣΧΟΛΙΟ λ. -ων, -ων, -ον.

[ΕΤΥΜ. αρχ. < *xér-j-ων, αβεβ. ετύμου, ίσως < Ι.Ε. *gher- «κοντός, μικρός», ηβ. σανσκρ. hrasvó-. Σύμφωνα με νεότερη εκδοχή, η λ. συνδ. με παλ. σλαβ. gořiti «χειρότερος», gořeti «καίω», αλλά η σημασιολ. πορεία δεν έχει διαλευκανθεί. Από το θ. χειρ- του επιθ. χείρων, -ονος σχηματίστηκε ο συγκριτικός βαθμός χειρ-ό-τερος (ο ο υπερθετικός χειρ-ιστος)].

χειρωνακτικός (α) (αρχαιοπρ.) αυτός που εξασφαλίζει τη διαβίωσή του με σωματική εργασία **ΣΥΝ.** (λαϊκ.) χειρομάχος. Επίσης **χειρώναι** {χειρώνακτος}. [ΕΤΥΜ. < αρχ. χειρῶναξ, -ακτος < χειρ(ο)- + ἄναξ, -ακτος «βασιλιάς, άρχοντας» (βλ.λ.)].

χειρωνακτικός, -ή, -ό [αρχ.] (για έργο) αυτός που διεξάγεται κατά κύριο λόγο με τα χέρια: ~ εργασία / επάγγελμα **ΑΝΤ.** πνευματικός. — **χειρωνακτικ-ά** / -ώς [1841] επίρρ.

χελήσιος, -ια, -ιο (σχολ. ορθ. χελίσσιος) αυτός που σχετίζεται με το χέλι ή που θυμίζει χέλι: ~ κινήσεις / σώμα / ευλυγισία.

χέλι (το) {χελ-ιού | -ιών} (κοινό όν. και για το αρσ. και το θηλ.) ψάρι με επίμηκες, ευλύγιστο σώμα (σαν φίδι) με γυμνή επιφάνεια, το οποίο ζει σε γλυκά νερά, αλλά αναπαράγεται στη θάλασσα: νόστιμο / λιπαρό / παχύ / καπνιστό ~ || ξεγλιστρώ / ξεφεύγω σαν ~ (ενν. από δυσάρεστες ή επικίνδυνες καταστάσεις).

[ΕΤΥΜ. μεσν. < αρχ. ἔχλειον, υποκ. τού ἔχκελος, το οποίο προέρχεται πιθ. από συμφωμό τής λ. ἔχis (ό) «ερπετό» και ενός άλλου τύπου, που δεν απαντά πλέον στην Ελλην., αλλά μαρτυρείται στο λατ. anguilla «χέλι»].

χελιδόνα (η) **1.** θηλυκό χελιδόνη που τρέφει μικρά • **2.** σελάχι μεγάλην διαστάσεων.

χελιδόνη (το) {χελιδον-ιού | -ιών} πουλί που μοιάζει με το σπουργίτι, έχει δικαλώς τη ουρά, μαύρο χρώμα στο κεφάλι, στα φτερά και στο πάνω μέρος του σώματος και λευκή κοιλιά· αποδημεί κάθε φθινόπωρο προς θερμότερα κλίματα, επιστρέφοντας την άνοιξη, και γι' αυτό θεωρείται προάγγελος τής άνοιξης. — (υποκ.) **χελιδονάκι**.

[ΕΤΥΜ. < μτγν. χελιδόνιον, υποκ. τού αρσ. χελιδών, -όνος, αβεβ. ετύμου. Η λ. παρουσιάζει επίθημα -δών, χαρακτηριστικό πτηνών (λ.χ. ἀη-δών), και συνδ. με το συνώνυμο λατ. hirundō. Φαίνεται εντούτοις ότι και οι δύο λ. αποτελούν παράλλ. δάνεια με άγνωστη προέλευση. Κατ' άλλη πρόταση, πιθ. είναι η σύνδεση με το αρχ. κήλη (< *xí-χλ-η) και με την Ι.Ε. ρίζα *ghel- «κραυγάζω, θορυ-

βώ», αρχ. γερμ. *gal-a- «τραγουδών» (> γερμ. σύνθ. Nachti-gall «αηδόνι», αγγλ. nightin-gale)].

χελιδόνιο (το) {μτγν.} {χελιδονί-ου | -ων} ποώδες φυτό με φαρμακευτικές ιδιότητες που ανήκει στην ίδια οικογένεια με την παπαρούνα.

χελιδονίσμα (το) {μτγν.} {χελιδονισμό-ατος | -ατα, -άτων} τραγούδι που λέγανε παλιά τα παιδιά για τα χελιδόνια και την άνοιξη κρατώντας ένα ξύλινο χελιδόνι. — **χελιδονίζω** ρ. [αρχ.].

χελιδονοφωλιά (η) [1845] **1.** η φωλιά από λάσπη, χορταράκια και σκουπίδια που χτίζουν τα χελιδόνια, συνήθ. στις εξωτερικές κόγχες κτισμάτων **2.** (στη μαγειρική) έδεσμα τής κινεζικής κουζίνας το οποίο είτε αποτελείται από πραγματικές φωλιές πουλιών είτε μιμείται το σχήμα τους, αποτελούμενο από ζυμαρικά ή φύτρες φασολιών.

χελιδονόψαρο (το) ψάρι με δυνατά πτερύγια που ζει στην επιφάνεια τής θάλασσας και μπορεί να πηδά έξω από αυτή για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο από αυτό που αντέχουν τα ψάρια που το κυνηγούν: τα ~ των τροπικών θαλασσών.

χελίσσιος, -ια, -ιο → χελίσσιος

Χελμός (ο) τα Αρσάνια όρη (βλ.λ.).

[ΕΤΥΜ. < παλ. σλαβ. chľmъ «λόφος», ηβ. κ. βουλγ. hľm].

χέλυο (το) (λόγ.) {χελύ-ου | -ών} το όστρακο που προστατεύει το σώμα τής κελύνας και αποτελείται από οστρίνες και κεράτινες πλάκες **ΣΥΝ.** κελωνοκαύκαλο, κελωνόστρακο, καβούκι, καύκαλο.

[ΕΤΥΜ. < μτγν. κέλυσον < αρχ. κέλυσ, -υος (βλ. λ. κελώνα)].

κελώνα (η) {κελωνών} φυτοφάγο ερπετό που κινείται πολύ αργά· ζει στην ξηρά ή τη θάλασσα και έχει ελλειψοειδές όστρακο στην πλάτη του (χέλυο ή καβούκι), όπου μαζεύει το κεφάλι και τα πόδια του, όταν νιώσει κίνδυνο: χερσαία / θαλάσσια / εκατόχρονη ~. **ΦΡ.** σαν κελώνα / με βήμα (ή ρυθμό) κελώνας πολύ αργά, με πολύ βραδείς ρυθμούς: (προς οδηγό οχήματος) αφού πας σαν κελώνα, κάτσε στη δεξιά λωρίδα! (ενν. τού δρόμου) || το έργο δεν θα τελειώσει στην ώρα του· όλα προχωρούν με ρυθμό κελώνας. — (υποκ.)

κελωνίτσα (η) κ. κελωνάκι (το). [ΕΤΥΜ. < αρχ. κελώνη (με παραγ. επίθημα -ώνη), παράλλ. τ. τού κέλυσ, -υος «κελώνω». Οι δύο τ. συνδ. με παλ. σλαβ. žely «κελώνα», αλλά η περαιτέρω αναγωγή σε Ι.Ε. ρίζα είναι αμφίβολη, όπως λ.χ. σε Ι.Ε. *ghel- «κίτρινος, πράσινος» (ηβ. λατ. helvus «λάχανο», αρχ. κλήη). Κατ' άλλη άποψη, η λ. συνδ. με το ουσ. κελιος, ίσως λόγω τού ότι η κελώνα έχει σαγόνι που προεξέχει. Συνολικώς, η μόνη βέβαιη σύνδεση είναι με τους σλαβ. τ.].

κελωνήσιος, -ια, -ιο αυτός που σχετίζεται με τη κελώνα: ~ καβούκι. **κελώνι** (το) {κελων-ιού | -ιών} (συνήθ. στον πληθ.) ο χοιραδισμός (βλ.λ.).

[ΕΤΥΜ. < μτγν. κελώνιον, υποκ. τού αρχ. κελώνη (βλ.λ.)].

κελωνία (τα) {λαϊκ.} πάθηκα κατά την οποία οι αδένες στον λαιμό εξογκώνονται και σκληραίνουν. Επίσης **κελωνάκια**.

[ΕΤΥΜ. < αρχ. κελώνιον, υποκ. τού κελώνη (βλ.λ.)].

κελωνιάρης, -α, -ικο {κελωνιάρηδες} {λαϊκ.} αυτός του οποίου οι αδένες στον λαιμό έχουν εξογκωθεί (λαϊκ.) αυτός που σκληρυνθεί.

[ΕΤΥΜ. < κελώνα + παραγ. επίθημα -ιάρης, ηβ. κ. αρκουδ-ιάρης].

κελωνίσσιος, -ια, -ιο → κελωνήσιος **κελωνοβότανο** (το) {κελωνοβοτάνων} βότανο με θεραπευτικές ιδιότητες.

κελωνοειδής, -ής, -ές {μεσν.} {κελωνοειδ-ούς | -εις (ουδ. -ή)} (λόγ.) **1.** αυτός που εξωτερικά μοιάζει με κελώνα **2.** αυτός που προχωρεί πολύ αργά, με τους ρυθμούς τής κελώνας. ➤ ΣΧΟΛΙΟ λ. -ης, -ης, -ες.

κελωνοκαύκαλο (το) {λαϊκ.} το ελλειψοειδές όστρακο τής κελώνας: σκληρό / εκατόχρονο ~ **ΣΥΝ.** χέλυο, καβούκι, καύκαλο.

κελωνόσουπα (η) σούπα από ζουμί βρασμένης κελώνας.

κελωνόστρακο (το) το κελωνοκαύκαλο (βλ.λ.).

Χ.Ε.Ν. (η) Χριστιανική Ένωση Νεανίδων.

xένα (η) {χωρ. πληθ.} ερυθροκράστην φυτική χρωστική ουσία που χρησιμοποιείται κυρ. για τη βαφή των μαλλιών.

[ΕΤΥΜ. < αγγλ. henna < αραβ. hinna].

xέρα (η) → χέρι

χεράκι (το) {χωρ. γεν.} **1.** μικρό χέρι· **ΦΡ.** (α) **δίνω / βάζω ένα χεράκι** προσφέρω λίγη βοήθεια: βάλε και συ ένα χεράκι να τελειώσουμε γρηγορότερα (β) **τα λέω ένα χεράκι (σε κάποιον)** (i) μιλάω χωρίς περιστροφές ή υπεκφυγές, επιτιμώντας, μαλώνοντας (κάποιον): του τα 'πα ένα χεράκι και ξαλάφρωσα **ΣΥΝ.** τα φέλω (ii) μιλάω (με κάποιον) με λίγα λόγια: δεν θα καθυστερήσεις ένα χεράκι μόνο θα τα πούμε κι έφυγες **2.** (καϊδεύτ.) τρυφερό και μικρό γυναικείο ή παιδικό χέρι: της έπιασε το ~ || δώσε μου το ~ σου.

χερακώνω ρ. μετβ. {χεράκωσα} {λαϊκ.} κουφώνω, βάζω χέρι σε (κάποιον). [ΕΤΥΜ. < χεράκι + παραγ. επίθημα -ώνω].

xέρι (το) {χερ-ιού | -ιών} **1.** το καθένα από τα δύο άνω άκρα τού ανθρώπου, από τον ώμο ως τις άκρες των δακτύλων, και κατ' επέκτ. τα δύο εμπροσθία άκρα ορισμένων ζώων: αριστερό / δεξί / σιβαρό / γυμνασμένο / παράλυτο / χτυπημένο / σπασμένο / κοκκαλιάρικο / αδύνατο ~ || σταυρώνα τα ~ σε ένδειξη αμνηχανίας || Ψηλά τα ~! Ληστεία! || γράφω με το αριστερό ~ (είμαι αριστερόχειρας)· **ΦΡ.** (α) **βαρύ χέρι** το να έχει κάποιος μεγάλη δύναμη, όταν χτυπά άλλον: τις έφαγα άσχημα· είχε και ~ ο άθλιος! (β) **ελαφρύ χέρι** ανάλαφρο

άγγιγμα, συνήθ. για την ικανότητα γιατρών (λ.χ. οδοντιάτρων) ή νοσοκόμων να μην προκαλούν πόνο στον ασθενή: νοσοκόμα με ~ δεν καταλαβαίνει ότι σου κάνει ένεση! (γ) **μακρύ χέρι** (i) η τάση (κάποιου) να κλέβει, κυρ. χωρίς να τον αντιλαμβάνονται: είχε ~, αλλά κάποτε πιάστηκε (ii) η τάση (κάποιου) να παρενοχλεί σεξουαλικά αγγίζοντας ή καίδευοντας άλλα άτομα: είχε ~, αλλά τώρα μαζεύτηκε! (δ) **κάθωμα / μένω με σταυρωμένα χέρια** μένω άπρακτος, κάθωμα χωρίς να κάνω τίποτα: Τι κάθεται με σταυρωμένα χέρια; Κουνήσου! (ε) **έρχομαι / πιάνομαι στα χέρια (με κάποιον)** τσακώνομαι (με κάποιον) παλεύοντας μαζί του: ο καβγάς φούντωσε κι ήρθαν στα χέρια (στ) **σηκώνω τα χέρια (ψηλά)** σταματώ τις προσπάθειες, παραιτούμαι: η επιστήμη σηκώνει (ψηλά) τα χέρια σε τέτοιες περιπτώσεις **ΣΥΝ.** παραδίδομαι (ζ) **σηκώνω στα χέρια (κάποιον)** σε περίπτωση πανηγυρισμού: οι οπαδοί σηκώναν τους πρωταθλητές στα χέρια (n) **(από) δεύτερο χέρι** για μεταχειρισμένο προϊόν: πήρα αυτοκίνητο ~ (θ) **παίρνω (κάποιον) από το χέρι** (i) καθοδηγώ (κάποιον) πηγαίνοντάς τον κάπου: η νηπιαγωγός πήρε το παιδί από το χέρι και το πήγε στη θέση του (ii) (μτφ.) παρακολουθώ πολύ στενά (κάποιον), καθοδηγώ (κάποιον) χωρίς να παίρνει ο ίδιος πρωτοβουλίες: ο λαός δεν είναι μωρό, για να τον παίρνει ο κάθε ηγέτης απ' το χέρι (i) **στο δεξί / αριστερό (σου) χέρι** (ως οδηγία για να κατευθύνουμε κάποιον) στη δεξιά/αριστερή πλευρά σου καθώς προχωράς: θα το βρεις στο δεξί σου χέρι (ia) **δοκιμάζω το χέρι μου / το πόδι μου** βλ. λ. δοκιμάζω (ib) **κάτω / κοντά / μακριά τα χέρια σου!** μην απλώνεις τα χέρια σου πάνω μου (iy) (εκφρασ.) **έχω μόνο δύο χέρια!** για περιπτώσεις που κάποιος δεν μπορεί να κάνει ταυτόχρονα όλα όσα του ζητούν: δεν μπορώ και να μαγειρεύω και να σερβίρω: ~ (id) **μετρούνται στα δάχτυλα του ενός χεριού** είναι πολύ λίγοι: οι πραγματικοί φίλοι μου ~ **2.** (συνεκδ.) η αγκαλιά: πήρε στα ~ της το παιδί και το νανούρισε || κράτα με στα ~ σου **3.** (ειδικότ.) το τμήμα των άνω άκρων από τον καρπό ως τις άκρες των δακτύλων: ανδρικό / βρόμικο / ζεστό / μακρούλο / μελανομένο / περιποιημένο / ροζισμένο / σκασμένο ~ || πλύνε τα ~ σου κι έλα να φάμε || του τράβηξε ένα χαστούκι με την ανάποδη τού ~ του || είχε χέρια πιανί-στα (με μακριά λεπτά δάχτυλα) || το βάζω μου έπεσε μέσα απ' τα ~ μου. **ΦΡ.** (a) (μτφ.) **με τον σταυρό στο χέρι** με τρόπο τίμιο και δίκαιο: δεν προκβίλει κανείς στις μέρες μας, αν ηγηγείναι ~ **ΣΥΝ.** έντιμα, χριστιανικά, ηθικά (β) **ζωή το χέρι / (λδγ.) τη χείρα (κάποιος από κάποιον)** κάνω πρόταση γάμου (σε κάποιον για γυναίκα που κηδεμονεύει): ~ της κόρης σας **ΣΥΝ.** ζητώ σε γάμο (γ) **είναι στο χέρι (κάποιου)** είναι μέσα στις δυνατότητες (κάποιου), εξαρτάται (από κάποιον) αν θα κάνει κάτι ή όχι: ~ μας ν' αλλάξουμε αυτή την πόλη || ~ του δικαστή να μας σώσει (δ) **δίνω το χέρι** (i) συμφιλιώνομαι ή επισφραγίζω συμφωνία με κάποιον ανταλλάσσοντας χειραψία: δώστε τα χέρια και ξεχάστε ότι έγινε (ii) αποδέχομαι την πρόταση γάμου που μου γίνεται για γυναίκα που έχω υπό την προστασία μου (κόρη, αδελφή, κηδεμονευόμενη): του έδωσε πλέον επίσημα το χέρι της κόρης του (έδωσε τη συγκατάθεσή του για τον γάμο) (ε) **δένω τα χέρια (κάποιου)** δεν αφήνω (κάποιον) να ενεργήσει όπως θέλει, περιορίζω (σε κάποιον) τις κινήσεις (κάποιου): δεν μπορώ να σας βοηθήσω· ο νόμος μου δένει τα χέρια || μας έχει δέσει τα χέρια αυτή η απεργία (στ) **λύνω τα χέρια (κάποιου)** βγάζω (κάποιον) από δύσκολη θέση, αποδεσμεύω (κάποιον): η ευνοϊκή υποσυγκριτική ρύθμιση μας έλυσε τα χέρια (ζ) **βάζω / δίνω ένα χέρι (βοηθείας)** προσφέρω βοήθεια: βάλαμε ένα χέρι ένα χέρι κι η δουλειά τελείωσε αμέσως **ΣΥΝ.** βοηθώ, συμπαρasteκομαι (n) **βάζω το χέρι (μου) στην καρδιά / με το χέρι στην καρδιά** μιλώ με απόλυτη ειλικρίνεια: βάλε το χέρι στην καρδιά και πες μου την αλήθεια (θ) **βάζω το χέρι μου στη φωτιά / στο ευαγγέλιο** (i) είμαι απόλυτος σίγουρος (για κάτι): ~ ότι αυτός ο άνθρωπος είναι αθώος **ΣΥΝ.** κοβώ το κεφάλι μου (ii) ορκίζομαι ότι λέω την αλήθεια: Δεν λέω ψέματα! ~! **ΣΥΝ.** ορκίζομαι (i) **βάζω στο χέρι** (i) παίρνω υπό τον έλεγχό μου, αποκτώ την κυριότητα ή την εξουσία: έβαλε στο χέρι την περιουσία της (ii) εξαπατώ, κοροιδεύω: τον έβαλαν στο χέρι και του 'φαγαν τα λεφτά (ia) **βάζω κι εγώ το χέρι μου (σε / για κάτι)** συντελώ (σε/για κάτι) ή είμαι ο πραγματικός, αλλά κρυφός δημιουργός του: δεν τα μαγειρεύω όλα μόνη μου· έβαλε κι η μητέρα μου το χέρι της (ib) **βάζω χέρι** (i) (κακόσ.) πιάνω μέρος του σώματος κάποιου με σκοπό να τον διεγείρω ή να ικανοποιηθώ σεξουαλικά: έβαλε χέρι στη γραμμάτσα του και καταδικάστηκε για σεξουαλική παρενόχληση **ΣΥΝ.** χουφτώνω (ii) επιπλήττω (κάποιον) για τη συμπεριφορά ή τις πράξεις του: το αφεντικό μάς έβαλε χέρι για να λάβη στη δουλειά **ΣΥΝ.** τα ψέλνω, τα λέω ένα κεράκι (iii) χρησιμοποιώ ή αποκτώ (κάτι που δεν μου ανήκει) συνήθ. με πλάνγιους τρόπους: έβαλαν χέρι στην πατρική περιουσία (nβ, κ. βάζω στο χέρι) **ΣΥΝ.** οικειοποιούμαι, σφετερίζομαι (iv) **απλώνω χέρι** βλ. λ. απλώνω **ΣΥΝ.** χτυπώ (id) **με άδεια χέρια** χωρίς δώρο: πήγε επίσκεψη ~ (ie) **κόβω τα χέρια (κάποιου)** (i) τιμωρώ ή απειλώ με τιμωρία (κάποιον): θα σου κόψω τα χέρια, αν ξαναπειράξεις τα πράγματά μου (ii) επιβάλλω ισχυρές απαγορεύσεις ή φέρνω εμπόδια (σε κάποιον): η άνοδος των τιμών έκοψε τα χέρια στους μικρομεσαίους (ιστ) **να μου κοπεί το χέρι αν...** για να δείξουμε ότι μιλάμε ειλικρινά, ότι λέμε την αλήθεια: ~ λέω ψέματα! || ~ τους ξαναψηφίσω (iz) **δεν μου κοβόταν καλύτερα το χέρι** ως έκφραση απογοήτευσης ή μεταμέλειας για κάτι που, όταν το κάναμε, δεν φανταζόμασταν την αρνητική του κατάληξη: ~ που πήγα και του 'δωσα τόσα λεφτά χωρίς συμβόλαιο, τού απάτευνα! (in) **(κάτι) περνά από το χέρι μου** (κάτι) είναι μέσα στις δυνατότητές μου, μπορώ να το κάνω: σας βεβαιώνω, κάνω ότι ~ για

την υπόθεσή σας (iθ) **κάποιος περνά από τα χέρια κάποιου** κάποιος μαθη-τέλει ή ασκείται ή διαπλάθεται από κάποιον: όλοι αυτοί υπήρξαν μαθητές μου· όλοι τους πέρασαν απ' τα χέρια μου! (κ) **κάτι περνά από τα χέρια κάποιου** κάτι εκτελείται, διεκπεραιώνεται από κάποιον: όλες οι δουλειές τού σπιτιού περνούν απ' τα χέρια μου, δεν έχω καμία βοήθεια (κα) **(έχω κάποιον / είναι κάποιος) τού χεριού μου** μπορώ να κάνω (κάποιον) ό,τι θέλω, ελέγχω (κάποιον) απόλυτα: μη σε νοιάζει ο πρόεδρος της επιτροπής; αυτός είναι ~ (κβ) **φιλώ το χέρι (κάποιου)** δείχνω τον σεβασμό μου (σε κάποιον): σου ~, πατέρα: την ευχή σου (ενν. δώσε μου) (κγ) (παροιμ.) **χέρι που δεν μπορεί να το δαγκώσει, φίλησέ το** βλ. λ. φιλώ (κδ) **βάζω το χέρι στην τσέπη** (ενν. για να πληρωσω) δίνω χρήματα, ξεδεύω: ευτυχώς, για τη δική μας υπόθεση έβαλαν όλοι βαθιά το χέρι στην τσέπη (έδωσαν πολλά) || είναι τσιγγούνης, δεν βάζει το χέρι στην τσέπη (κε) (παροιμ.) **κάλλιο πέντε και στο χέρι, παρά δέκα και καρτέρι** είναι προτιμότερη η μικρότερη αλλά σίγουρη ωφέλεια από μια μεγαλύτερη αλλά αβέβαιη (κστ) (παροιμ.) **το 'να χέρι νίβει τ' άλλο και τα δυο το πρόσωπο** βλ. λ. νίβω (κζ) **χαμένος / καμένος από χέρι** σε περιπτώσεις σίγουρης εκ των προτέρων αποτυχίας: τι θέλει και κατεβαίνει στις εκλογές, αφού είναι ~; (κη) **χέρι-χέρι** (i) κρατώντας ο ένας το χέρι του άλλου: προχωρούσαν πιασμένοι ~ (ii) μαζί, με αλληλοϋποστήριξη, βοηθώντας ο ένας τον άλλον: ~ τα δυο κόμματα στις εκλογές (κθ) **τρίβω τα χέρια μου** νιώθω ή/και εκδηλώνω ευχαρίστηση: οι τοπικοί παραγωγοί έτριβαν τα χέρια τους με την περιορισμό των εισαγωγών (λ) **ψηλά τα χέρια!** ως απειλή ληστών ή στρατιωτών προς αντιπάλους τους, για να τους ακινοποιήσουν, προειδοποιώντας τους να μην αγγίζουν τίποτα (λ.χ. όπλα): ~ κι ακίνητοι! (λα) **κάτω τα χέρια (από κάποιον / κάτι)** (σε συνθήματα ή πολιτικούς λόγους) για την υπεράσπιση (λ.χ. της αθωότητας) ή την απελευθέρωση προσώπου ή για την πρόσδοση εργασιακού ή πολιτικού δικαιώματος: ~ απ' τις συντάξεις! (λβ) **και με τα δυο χέρια** (για την πρόθεση να ψηφίσουμε υπέρ ενός υποψηφίου, για την έκφραση της πίστης μας σε ένα πρόσωπο ή κόμμα κατά τις εκλο-γές) χωρίς κανέναν ενδοιασμό, με απόλυτη πίστη και σιγουριά: θα σε ψηφίσω ~ (λγ) **λερώνω τα χέρια μου με αίμα** βλ. λ. αίμα (λδ) **(δωρό) από χέρι** (δώρο) από αγαπημένο πρόσωπο **4.** (συνεκδ.) (a) το ίδιο το άτομο: έδωσε το δέμα στο ~ του· **ΦΡ. δεξί χέρι** το πρόσωπο που είναι απαραίτητος βοηθός ή συνεργάτης κάποιου: το ~ του στη δουλειά / στις επιχειρήσεις (β) (ειδικότ. στον πληθ.) οι χειράνακτες, οι εργάτες που δουλεύουν με τα χέρια: χρειάζομαστε πολλά ~ φέτος στον τρύγο· **ΦΡ. εργατικά χέρια** οι εργάτες **5.** τα άνω άκρα ως μέσο ή όργανο που χρησιμοποιεί κανείς, για να πραγματοποιήσει κάτι: κέντημα τού ~ || το ~ του ήταν πολύ επιδέξιο, είχε πεί και σε σχολή ζωγραφικής **ΦΡ.** (a) **στο χέρι** με τα χέρια, όχι με μηχανικό τρόπο: πλύσιμο ~ || όλο το βιβλίο είναι γραμμένο ~! (β) **για στα χέρια σου!** για να δείξουμε την ικανοποίησή μας για κάτι, συνήθ. φαγητό, που έφτιαξε κάποιος (γ) **πιάνουν τα χέρια μου** είμαι επιδέξιος, μπορώ να δημιουργώ χειροτεχνήματα ή να κάνω μαστορέματα και επισκευές μόνος μου (δ) **έχω χέρι** (i) έχω την ικανότητα να σχεδιάζω ή να ζωγραφίζω ωραία (ii) (για μπασκετμπολίστα) είμαι πολύ εύστοχος **6.** ο έλεγχος, η άμεση εποπτεία (που ασκεί κάποιος): Αφήνομαι στα ~ σου! Κάνε ό,τι νομίζεις! || έμεινε ορφανός και μεγάλωσε στα ~ της γιαγιάς του· **ΦΡ.** (a) **έχω το πάνω χέρι / παίρνω το πάνω χέρι** έλεγχω (μια κατάσταση ή μια σχέση): ~ στον γάμο μου / στην εταιρεία || «οι γηπεδούχοι ξεκίνησαν δυνατά το παιχνίδι και έδιναν την εντύπωση ότι θα είχαν το πάνω χέρι σε όλο τον αγώ-να» (εφημ.) (β) **έχω / κρατώ / βαστώ (κάποιον) στο χέρι** γνωρίζω τα μυστικά (κάποιου) και τον εκβιάζω, υπαγορεύω σε (κάποιον) τι να κάνει **ΣΥΝ.** έχω (κάποιον) υποχείριό μου (γ) **(κάτι) πέφτει στα χέρια (κάποιου)** (κάτι) περιέρχεται στη δικαιοδοσία ή την ιδιοκτησία (κάποιου): τυχαία έπεσε στα χέρια μου αυτό το γράμμα || στρατιωτικά σχέδια έπεσαν στα χέρια τού εκθρόνι (δ) **πέφτω στα χέρια (κάποιου)** (i) είμαι δέσμιος (κάποιου), είμαι υπό την εξουσία ή τη δικαιοδοσία (κάποιου): δύσκολα θα τη γλυτώσει, αν πέσει στα χέρια των αντιπάλων (ii) (ειδικότ. για χώρες, πόλεις, φρουρία κ.λπ.) καταλαμ-βάνομαι από τον στρατό τού αντιπάλου: η Πόλη έπεσε στα χέρια των Τούρκων το 1453 (ε) **γλυτώνω από τα χέρια (κάποιου)** ξεφεύγω από τα δεσμά, την εξουσία ή τη δικαιοδοσία (κάποιου): γλύτωσε από τα χέρια της συμμορίας (στ) **είμαι / βρίσκομαι σε καλά χέρια** με έχουν εμπιστευθεί σε αξιόπιστο, ικανό ή καλοπροαίρετο πρόσωπο: Μην ανησυχείτε! Το παιδί σας βρίσκεται ~ || το έγγραφο βρίσκεται ~ (ζ) **ξένα χέρια** βλ. λ. ξένος (n) **αλλάζω χέρια** βλ. λ. αλλάζω (θ) **στα χέρια (κάποιου)** σε πρόσωπο που θα χειριστεί υπόθεση ή γενικότ. θα αναλάβει κάτι: πρόκειται για πολύ σοβαρή υπόθεση και για την επι-συνεχούμε ~ άπειρων ανθρώπων (i) **παίρνω (π.χ. μια υπόθεση) στα χέρια μου** αναλαμβάνω προσωπικά την ευθύνη να φέρω εις πέρας κάτι (π.χ. μια υπόθεση) **7.** (συνεκδ.) ο τρόπος ή η σειρά με την οποία κάτι (ένα πράγμα ή μια είδηση) μεταφέρεται από το ένα άλογο στο άλλο· **ΦΡ.** (a) **από χέρι σε χέρι / χέρι με (σε) χέρι** δίνοντας ο ένας (κάτι) στον άλλον σε μια αλυσίδα προσώπων: το σημείωμα έφτασε σε μένα ~ || «χέρι σε χέρι ξέπεσε και στα δικά μου χέρια» (Ν. Καββαδίας) (β) **από πρώτο χέρι** από την πηγή, από τους πρωταγωνιστές ενός επεισοδίου ή από αυτόντες μάρτυρες: τα ξέρω ~, γιατί μου τα 'πε ο βοηθός μου που μου ήταν παρών **8.** κάθε ξεχωριστή φορά κατά την οποία συνήθ. επαναλαμβάνεται κάτι, ώσπου να επιτευχθεί το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα: τα βαμβακερά να τα περνάς και δεύτερο ~, για να καθαρίσουν || θα περάσουμε τον τοίχο δύο ~ χρώμα ακόμη || (μτφ.) του 'ριξα ένα ~ ξύλο, να μάθει